

ისტორია
(სააბიტურიენტო)

ქემალ გორგაძე

II გამოცემა

ბათუმი 2025

საკითხების ჩამონათვალი

1. ძველი ეგვიპტე (წარმოქმნა, საშინაო და საგარეო პოლიტიკა, რელიგია და კულტურა) – გვ. 4
2. ძველი შუამდინარეთი (შუმერი, აქადი, რელიგია და კულტურა)– გვ. 7
3. ბაბილონის სამეფოს ჩამოყალიბება, პოლიტიკა, რელიგია – გვ.9
4. ასურეთი (სახელმწიფოს წარმოქმნა, საშინაო და საგარეო პოლიტიკა) – გვ.11
5. აქემენიანთა ირანი (წარმოქმნა, საშინაო და საგარეო პოლიტიკა, რელიგია და კულტურა) – გვ.13
6. დიდი ბერძნული კოლონიზაცია (მიზეზები და შედეგები)-გვ.16
7. კოლხეთის სამეფო-გვ.18
8. ძველ საბერძნეთში მმართველობის ფორმები (ათენი და სპარტა) – გვ.20
9. ბერძენ-სპარსელთა ომები (ძვ.წ. 499–449 წლები) – გვ. 24
- 10.ძველი მაკედონია, ალექსანდრე მაკედონელი, ელინიზმი – გვ. 27
- 11.ქართლის ძველი სამეფოს ჩამოყალიბება; ფარნავაზ მეფე – გვ. 29
- 12.რომის სამეფო და რესპუბლიკის ჩამოყალიბება; მმართველობის სისტემა – გვ. 31
- 13.პუნიკური ომები – გვ.35
- 14.რომის დაპყრობები და ომები ელინისტურ ქვეყნებთან; მარიუსის რეფორმა – გვ.38
- 15.ომები მითრიდატესთან; სულა-მარიუსის ომი; სულას დიქტატურა – გვ. 40
- 16.პომპეუსის ლაშქრობა საქართველოში – გვ. 43
- 17.სპარტაკის აჯანყება; I ტრიუმვირატი; კეისარ-პომპეუსელთა ომი – გვ. 44
- 18.II ტრიუმვირატი; პრინციპატის გამოცხადება და ავგუსტუსის მმართველობა – გვ. 47
- 19.პრინციპატის ხანა რომში; დიოკლეტიანეს რეფორმები – გვ. 49
- 20.რომის ურთიერთობა ქართლთან, პართიასა და სასანიანთა ირანთან (I–III სს.) – გვ. 53
- 21.„ხალხთა დიდი გადასახლების“ დაწყება და ბარბაროსული სახელმწიფოები დას. რომის იმპერიის ტერიტორიაზე – გვ. 56
- 22.ქრისტიანობის წარმოშობა და გავრცელება; I–IV საეკლესიო კრებები; პაპობა – გვ. 59

- 23.ქრისტიანობის გავრცელება და დამკვიდრება საქართველოში – გვ. 61
- 24.ირანის გაბატონება კავკასიაში (V ს.) – ვახტანგ გორგასალი – გვ. 63
- 25.იუსტინიანე I-ის საშინაო და საგარეო პოლიტიკა – გვ. 66
- 26.მეფობის გაუქმება ქართლში; დიდი ომიანობა ეგრისში;
ერისმთავრობის დაწესება ქართლში – გვ. 69
- 27.ჰერაკლე კეისარი; ხატმებრძოლეობა ბიზანტიაში – გვ. 72
- 28.ფრანკთა სამეფო მეროვინგების დროს; პაპის ოლქის შექმნა – გვ. 74
- 29.კარლოს დიდი; ფრანკთა იმპერიის დაშლა – გვ. 77
- 30.ისლამისა და არაბთა სახალიფოს ჩამოყალიბება – გვ. 78
- 31.არაბთა სახალიფო ომაიანებისა და აბასიანების დროს – გვ. 81
- 32.არაბული ესპანეთი-გვ. 82
- 33.არაბთა ბატონობა საქართველოში; ახალი ქართული სამეფო-
სამთავროების წარმოქმნა (VIII–IX სს.) – გვ. 83
- 34.საღვთო რომის იმპერიის შექმნა; ბრძოლა ინვესტიტურისათვის –
გვ.87
- 35.ფეოდალური ურთიერთობები და ფეოდალური საზოგადოება – გვ.89
- 36.ნორმანები და მათი ლაშქრობები – გვ. 91
- 37.ბიზანტია ბასილი II-ის დროს; ბაგრატ III და საქართველოს
გაერთიანება – გვ. 94
- 38.გიორგი I და ბაგრატ IV; დაპირისპირება ბიზანტიასთან – გვ. 96
- 39.თურქ-სელჩუკების სასულთნოს ჩამოყალიბება და დაპყრობები– გვ.98
- 40.თურქ-სელჩუკები და საქართველო – გვ. 99

§1. ძველი ეგვიპტე (სახელმწიფოს წარმოქმნა, საშინაო და საგარეო პოლიტიკა, რელიგია)

აფრიკის კონტინენტის ჩრდილო-აღმოსავლეთში, მდინარე ნილოსის დაბლობში, მიწათმოქმედი ტომები სახლობდნენ და ამ ტერიტორიას „კემეტ“-ს (შავ მიწა) უწოდეს. ირგვლივ მას უდაბნოები აკრავს, რომელთაც ეგვიპტელები „წითელ მიწას“ ეძახდნენ. ამ რეგიონში წვიმა თითქმის არ მოდის, ამიტომ ნილოსი აქ ტენის ერთადერთი წყაროა. როცა ცენტრალურ აფრიკაში, საიდანაც ნილოსი სათავეს იღებს, წვიმების სეზონი დგებოდა, მდინარეში წყლის დონე იმატებდა, კალაპოტიდან გადმოდიოდა და მიმდებარე ტერიტორიას ტბორავდა. როცა ნილოსი თავის კალაპოტს უბრუნდებოდა, მიწის ზედაპირზე ნაყოფიერი შლამი რჩებოდა. მისი დამუშავება ადვილი იყო, ხის თოხითაც კი შეიძლებოდა. ხვნა-თესვა ნოემბერში იწყებოდა, აპრილ-მაისში უკვე პირველ მოსავალს იღებდნენ.

„ისტორიის მამა“ ჰეროდოტემ ეგვიპტეს „ნილოსის ნობათი“ უწოდა, რადგან ქვეყანას ყველაფერს ეს მდინარე აძლევდა. ძველთაგანვე ნილოსის დაბლობი მხოლოდ ეგვიპტელებით იყო დასახლებული. ნილოსის ნაყოფიერ ნაპირებზე უხვად იზრდებოდა მცენარეულობა, მოჰყავდათ მარცვლეული: ხორბალი და ქერი საპურედ და ლუდისთვის; სელი ქსოვილისთვის და აშ. ხილიდან აშენებდნენ ფინიკსა და ლევს. ნილოსის წყალმცენარე პაპირუსს იყენებდნენ საწერი მასალის, თოკებისა და კალათების დასამზადებლად. მისდევენ მესაქონლეობას და მეთევზეობას.

სამხრეთით, მთის ფერდობებზე, ეგვიპტელები მოიპოვებდნენ სხვადასხვა ჯიშის ქვას. მას იყენებდნენ მშენებლობაში, ჭურჭლის, იარაღისა და სამკაულის დასამზადებლად. ეგვიპტეს თითქმის არ ჰქონდა ხე-ტყე და მყარი ლითონები. სამაგიეროდ, ეს ნედლეული უხვად მოიპოვებოდა ეთიოპიასა და სინას ნახევარკუნძულზე. ნუბიიდან ჩამოჰყონდათ ოქრო, სპილოს ძვალი და ტყვეები. ეგვიპტე 42 ნომად (ეგვიპტ. „სეპატ“ – ოლქი) იყოფოდა, რომელთაც ნომარქები (ეგვიპტ. „ჰერი ტეჰ აა“ – უმაღლესი მმართველი) განაგებდნენ. მათ ევალეობოდათ იმ მხარეში სარწყავი სისტემის მოწესრიგება, მოსავლის ნაწილის ფარაონისთვის გადაცემა, მოსახლეობის აღრიცხვა, ომების დროს განსაზღვრული რაოდენობის მეომრების გამოყვანა და მალარობის დამუშავების მეთაურობა. გადასახადების აკრეფას პირველ ხანებში თვით ფარაონი ხელმძღვანელობდა ჯერ ორ წელში ერთხელ, შემდეგ ყოველწლიურად. შემდგომში ეს ფუნქციაც ნომარქებზე გადავიდა.

ძველი ეგვიპტის 3000 წლოვან ისტორიას 4 ნაწილად ყოფენ: ძველი სამეფო, შუა სამეფო, ახალი სამეფო, გვიანი სამეფო. ამ ხნის განმავლობაში ეგვიპტეში 31 დინასტია მეფობდა. ეგვიპტელები საკუთარი ქვეყნის მმართველ მეფეს უწოდებდნენ „დიდ სასახლეს“ (ეგვიპტურად „პერ-აა“ ანუ „ფარაონი“) და „ლერწმისა და პაპირუსის მზრდნელებს“, რაც ქვეყნის ორ მხარეს, ქვემოსა და ზემოს, აღნიშნავდა. იგი ღვთიური წარმოშობისად ითვლებოდა და უმეტესად ოჯახის წევრებზე ქორწინდებოდა.

ძვ.წ. IV ათასწლეულის II ნახევრიდან ეგვიპტელებმა სპილენძისგან ბრინჯაოს მიღება დაიწყეს, რამაც დააჩქარა მეურნეობის განვითარება და დასახლებები ქალაქებად იქცნენ. შედეგად ნილოსის ირგვლივ ორი სამეფო: ქვემო ეგვიპტე (ნილოსის ზღვასთან შერთვის ადგილას წარმოქმნილ დელტას მოიცავდა) და ზემო ეგვიპტე (დელტიდან პირველ ჭორომებამდე მდებარეობდა) შეიქმნა. ძვ.წ. IV ათასწლეულის ბოლოს ზემო ეგვიპტის ფარაონმა მენესმა (ან ნარმერმა) ძალით დაიპყრო ქვემო ეგვიპტე და ქვეყანა გააერთიანა. მისი დედაქალაქი გახდა ქალაქი მემფისი (ეგვიპტ. „ინებუ ჰეჟუ“).

ეგვიპტელები საიქიო ცხოვრების მატერიალურ მხარეზეც ზრუნავდნენ. ჯერ კიდევ ძველი სამეფოს დროს ეგვიპტელმა ფარაონებმა დაიწყეს გიგანტური სამარხების – პირამიდების აგება. პირამიდები ორი ფორმისაა: საფეხურებიანი და გლუვი. პირველი საფეხურებიანი პირამიდა ძვ.წ. 2623-2611 წლებში აიგო ფარაონ ჯოსერის ბრძანებით. ყველაზე დიდი პირამიდა კი არის დღევ. სოფელ გიზასთან აგებული ფარაონ ხეოფსის (ეგვიპტურად – ხუფუ) პირამიდა. ის დაახლოებით ძვ.წ. 2589-2566 წლებშია აგებული კირქვის უზარმაზარი (ორტონანახევრიანი) ბლოკებით, რომელთა რაოდენობა ორ მილიონს აჭარბებს. იქვეა ხეფრენისა და მიკერინის დიდი პირამიდები.

გარდაცვლილის სხეულს სპეციალური ხერხით ამუშავებდნენ, რათა არ გახრწნილიყო და პატრონს შემდგომშიც გამოსდგომოდა. ამგვარად შენახულ ცხედარს მუმიო ეწოდებოდა. დროთა განმავლობაში მუმის დამზადების (მუმფიკაციის) ხელოვნება ძალიან დაიხვეწა. არსებობდა სხვადასხვა კატეგორიისა და ფასის მომსახურება.

ძველ ეგვიპტეს დასავლეთიდან ლიბიის უდაბნო და ლიბიელი მომთაბარეები ესაზღვრებოდა, სამხრეთიდან ნუბიის უდაბნო და ნუბიელი და ეთიოპიული ხალხები; აღმოსავლეთიდან „აღმოსავლეთის (დღევ. არაბეთის) უდაბნო“ და სინაი, სადაც ასევე უდაბნოს მომთაბარენი ცხოვრობდნენ; ჩრდილოეთიდან კი ხმელთაშუა ზღვა, სადაც ჩაედინება კიდევ ნილოსი. ასეთი მდებარეობიდან გამომდინარე, ეგვიპტური ცივილიზაცია მშვიდად ვითარდებოდა 2000 წლის განმავლობაში, ისე რომ უცხოელებთან სერიოზული ომები თითქმის არ უწყევდათ.

ძვ.წ. III ათასწლეულის ბოლო საუკუნეებში გვალვებიანობისა და პირამიდების მშენებლობების გამო გაწეულმა ხარჯებმა ქვეყანა გააღატაკა, რასაც მოჰყვა შიმშილიანობა, აჯანყებები, ფარაონების ავტორიტეტის დაცემა და ეგვიპტის მრავალ ნაწილად დაშლა.

ძვ.წ. XXI საუკუნეში ფარაონმა მენტუჰოტეპ II-მ მრავალწლიანი ომებით მოახერხა ეგვიპტის ერთიანობის აღდგენა და მეზობელი ნუბიაც დაიქვემდებარა. აქედან იწყება შუა სამეფოს პერიოდი, რომლის დროს დედაქალაქი გახდა თებე (ეგვ. „უასეტ“). ამ დროს შეიქმნა ერთიანი „ამონ-რას“ კულტი.

ძვ.წ. II ათასწლეულის დასაწყისიდან ეგვიპტის ჩრდილო ნაწილში აზიიდან მომთაბარე-მესაქონლე ტომების „ჰიქსოსების“ (ეგვიპტურად „უცხოელ მმართველებს“ ნიშნავს) შემოსევები დაიწყო. ძვ.წ. XVII საუკუნეში უკეთესი აღჭურვილობის (ცხენშებმული საბრძოლო ეტლები, სპილენძისბუნიკიანი ისრები და მორკალული მახვილები) წყალობით ჰიქსოსებმა მოახერხეს ეგვიპტის ჩრდილოეთ ნაწილში გაბატონება, თუმცა ეგვიპტელებმა აითვისეს მათი მიწწევები სამხედრო სფეროში. შედეგად, თებელმა ფარაონებმა ძვ.წ. XVI საუკუნის II ნახევარში სამხრეთ ეგვიპტის ფარაონმა იაჰმოსმა დაამარცხა დამპყრობლები გაათავისუფლა ჩრდილოეთ ეგვიპტე

და დაიპყრო ჰიქსოსების სამეფო. ასე აღდგა ქვეყნის ერთიანობა და შეიქმნა ეგვიპტური სამხედრო ფლოტიც.

აქედან იწყება ეგვიპტის ახალი სამეფოს ხანა, რომელიც 5 საუკუნეს გრძელდებოდა. თებეში იგება ე.წ. „კარნაკის“, „ლუქსორის“, ქალ ფარაონ ჰატშეფსუტის (დაირ ელ ბაჰრში) და რამზეს II-ის (აბუ სიმბელში) ბრწყინვალე ტაძრები. თებეს მახლობლად, ე.წ. „მეფეთა ველზე“ ფარაონების ბრძანებით იქმნება კლდეში ნაკვეთი უმშვენიერესი აკლდამები.

ძვ.წ. XV ს-იდან ფარაონები იწყებენ ლაშქრობებს სირია-პალესტინაში, იქაური კალის საბადოების (კარგი ბრინჯაოს დასამზადებლად), ხე-ტყის და სავაჭრო გზების ხელში ჩასაგდებად. ამ კუთხით გამორჩეულია ფარაონი თუთმოს III (1479-1425), რომელმაც ყველა მეზობელი ქვეყანა (ლიბია, ნუბია, სირია-პალესტინის ქალაქ-სახელმწიფოები) დაიპყრო.

ძვ.წ. XIV ს-ში ფარაონმა ამენჰოტეპ IV-მ (1353/1-1336/4) უარყო ეგვიპტის მთავარი ღმერთი, ამონ-რა, და ყველა დანარჩენი ღმერთი და ახალი ღმერთის - ატონის - თაყვანისცემა დააწესა. „ატონი“ ნიშნავს „მზის დისკოს“, რომლის სახითაც ამენჰოტეპ IV-მ მზის თაყვანისცემა შემოიღო. სხვა ღმერთების ქურუმებმა დაკარგეს ტაძრები, მიწები, ქონება და გავლენა. ფარაონი გადავიდა ქვეყნის ახალ დედაქალაქში, რომელსაც ახეტატონი უწოდა. ფარაონმა არა მარტო თვითონ გადაიკეთა სახელი „ამენჰოტეპ“ („ამონი კმაყოფილია“) „ენხატონად“ („ატონის მოსაწონი“), არამედ თავის დიდებულებსაც, რომელთა სახელში „ამონი“ შედიოდა, შეუცვალა სახელები. ეგვიპტის ფარაონი თავად გახდა ატონის ქურუმი. რეფორმის განხორციელებაში ფარაონს მისი მეუღლე ნეფერტიტი ეხმარებოდა.

ენხატონის სიკვდილიდან მალევე ეგვიპტეში მრავალღმერთიანობა ისევ აღდგა. ამჯერად ატონის სახელი ამოშალეს წარწერებიდან და ამონის სახელი დააბრუნეს თავის ადგილზე. მოგვიანებით ეგვიპტელებმა ენხატონი ერთ-ერთ პაპირუსში ღმერთების მოჯანყედ გამოაცხადეს.

ფარაონ რამსეს II-მ ძვ.წ. XIII ს-ში სცადა პოზიციების აღდგენა სირია-პალესტინაში და ამ მიზნით ლაშქრობები წამოიწყო. ეგვიპტესა და ხეთების სამეფოს შორის ძვ.წ. 1274 წელს მოხდა ქაღემის ბრძოლა, რომელიც უშედეგოდ დამთავრდა – ხეთებმა უკან დაიხიეს, მაგრამ ვერც ფარაონმა აიღო ქაღემი. სირია-პალესტინისთვის ომები შემდგომშიც დიდხანს გრძელდებოდა უშედეგოდ. ბოლოს, ხეთების მეფის ინიციატივით, მხარეები დაზავდნენ და რამზესსა და მეფე ხათუსილი III-ს შორის დიპლომატიური ხელშეკრულება დაიდო. ძველ მსოფლიოში ეს იყო I სამშვიდობო ხელშეკრულება. იგი ითვალისწინებდა შემდეგ ვალდებულებებს: 1. რამსესის და ხათუსილის სამეფოები ერთმანეთთან დაამყარებდნენ სამუდამო მშვიდობას; 2. სამეფოები ერთმანეთს დაეხმარებოდნენ საგარეო მტრის მოგერიებასა და შინაური არეულობების ჩახშობაში; 3. სამეფოები ერთმანეთის ქვეყნებიდან ლტოლვილებს დააბრუნებდნენ.

ძვ.წ. I ათასწლეულში შიდაომების შედეგად ძველი ეგვიპტე მრავალ სამთავროდ დაიშალა, რითაც კარგად ისარგებლეს ძველმა იმპერიებმა. ძვ.წ. VIII საუკუნიდან ეგვიპტეს ჯერ ნუბია იმორჩილებს, შემდეგ რიგირიგობით ასურეთი, აქემენიანთა სპარსეთი, მაკედონია და ბოლოს რომი.

§2. ძველი შუამდინარეთი. საშინაო და საგარეო პოლიტიკა, რელიგია და კულტურა

შუმერი და აქადი

მდინარეებს ევფრატსა (ძვ. ბურანუნი) და ტიგროსს (ძვ. იდიგნა) შორის არსებულ ტერიტორიას ბერძნებმა შუამდინარეთი (მესოპოტამია) უწოდეს. მის სამხრეთ ნაწილში შუმერებმა (ასე აქადელებმა უწოდეს, თავიანთ ქვეყანას თვით ქიენგის ეძახდნენ) ძვ.წ. VI ათასწლეულში ორგანიზებული დასახლებები და სოფლის მეურნეობა შექმნეს, რომელთა განვითარების შედეგად ძვ.წ. IV ათასწლეულში აღმოცენდა ქალაქ-სახელმწიფოები.

შუმერები მიწათმოქმედებას წარმატებით მისდევდნენ. ამ რეგიონში წვიმა იშვიათია და მისი განვითარება უმეტესწილად ტიგროსისა და ევფრატის წყალზე იყო დამოკიდებული. ისინი ტავროსის მთებიდან გამოედინება და მათი წყალი მდიდარი იყო თიხით, მინერალებითა და ქვიშით, რაც აქაურ მიწას კიდევ უფრო ანოყიერებდა. მაგრამ სიკეთესთან ერთად მდინარეებს პრობლემებიც მოჰქონდა. ისინი წელიწადში ორჯერ დიდდებოდა: ზამთარში – წვიმების დროს და გაზაფხულზე – მთებში თოვლის დნობისას. წყალი დაბლობში გროვდებოდა, ამიტომ აუცილებელი იყო ნიადაგის გათავისუფლება ზედმეტი ტენისგან. შუმერებს პრიმიტიული იარაღებით – თოხით, ნიჩბითა და კავით გაჰყავდათ წყლის საწრეტი არხები, წყალსაცავებს (კაშხლებს, ჭებს) აშენებდნენ, მიწასაც ასეთივე იარაღებით ამუშავებდნენ და წელიწადში ორჯერ უხვ მოსავალს იღებდნენ. ყანებში ხორბალი, ჭვავი, სელი მოჰყავდათ, სოფლების ირგვლივ კი ფინიკის ბაღები ხარობდა.

შუმერული ქალაქ-სახელმწიფოების სათავეში მეფე (ლუგალი = დიდი კაცი) ან მთავარი ქურუმი იდგა. ისინი ქალაქს ადგილობრივი მთავარი ღვთაების სახელით მართავდნენ და ყველა საქმეებს მათგან დავალებულად აცხადებდნენ. ქვეყნის მმართველი მოხელეებთან ერთად ზრუნავდა ქვეყნის ეკონომიკაზე, სოფლების მიერ ქალაქის სურსათით მომარაგებაზე, საჭირო ნედლეულის მოპოვებაზე, განსაზღვრავდა მცხოვრებთა შორის ქონების განაწილებას, მართავდა სახელმწიფო მიწებს, იწვევდა მშენებლებს არხების, ტაძრებისა და გალავნების ასაშენებლად, ქმნიდა კანონებს.

შუმერებმა ერთ-ერთ დიდ ცივილიზაციას დაუდეს საფუძველი. გამოიგონეს **ბორბალი, ეტლი, სამეთუნეო ჩარხი და გუთანა**. შუმერებმა შექმნეს **პირველი კანონთა კრებული, მათემატიკის საფუძვლები**, რომელსაც სკოლებშიც ასწავლიდნენ. მათ იცოდნენ თვლის ათობითი სისტემა, წილადები, აგრეთვე კვადრატული ფესვის ამოღება და ორუცნობიანი განტოლების ამოხსნა; ბერძნებზე ადრე იყენებდნენ პითაგორას თეორემას; აღწერეს ზოგიერთ ციურ სხეულთა მოძრაობა.

შუმერების უდიდეს მიღწევად ითვლება ე.წ. **ლურსმნული დამწერლობის გამოგონება**. ძვ.წ. IV ათასწლეულით თარიღდება **პიქტოგრაფიული (ხატოვანი) დამწერლობის** პირველი ნიმუშები, რომელსაც თიხაზე ასრულებდნენ. სველ თიხას ფირფიტის ფორმას აძლევდნენ, შემდეგ კი მასზე წერდნენ და აშრობდნენ. ეს დამწერლობა სხვადასხვაგვარად გადაკეთებულ-განვითარებული მთელს ახლო აღმოსავლეთში გავრცელდა.

შუმერში, დაახლოებით ძვ.წ. IV ათასწლეულში დაიწყო ქალაქების წარმოშობა: **ერიდუ, ური, ურუქი, ლაგაში, ნიპური (შუმერთა რელიგიური ცენტრი და წმინდა ქალაქი), უმა, ლარსა** და სხვა. ისინი ბუნებრივ ბორცვებზე იყო განლაგებული და ხელოვნურად აშენებული

კედლებით იყო დაცული. ყოველ ქალაქს საკუთარი მმართველი და მფარველი ძალა ჰყავდა. ქ. ერიდუს სიბრძნის ღვთაება **ენქი** მფარველობდა, ნიპურს – **ენლილი**, ლაგაშს – **ნინ-გირსუ** და ა.შ. დაიწყო ურბანიზაციის თავისებური პროცესი, რომელიც პატარა ქალაქ-სამეფოების წარმოშობით დასრულდა. დაიწყო საზოგადოების სოციალური დიფერენციაცია ქურუმთა ფენის დაწინაურება „სამოქალაქო საზოგადოების“ ჩამოყალიბება, გაჩნდნენ მოხელეები, სკოლაში მოღვაწენი, სწავლულები, ექიმები. საფუძველი ჩაეყარა სამართალს. მაგრამ ხაზგასმით უნდა აღინიშნოს, რომ ეს პროცესები შეეხო შუმერის არა მთელ მოსახლეობას, არამედ მხოლოდ და მხოლოდ მის მცირე, ელიტურ ნაწილს, რომელმაც ქალაქებში დაიწყო ჩამოყალიბება.

შუმერში განვითარებული იყო ლიტერატურა და მითოლოგია. საზოგადოება ძალიან რელიგიური იყო და ღმერთებს დიდ პატივს სცემდნენ. ყველაფერი ქვეყანაში ამა თუ იმ ღმერთს მიეწერებოდა.

მთავარ ლიტერატურულ-მითოლოგიურ გმირად გამოყვანილია **ურუქის მეფე გილგამეში**, რომელიც ძვ.წ. XXVII საუკუნეში ცხოვრობდა. ძვ.წ. III ათასწლეულში შუმერების მიერ გილგამეშის შესახებ შექმნილი ლეგენდები ბაბილონში გაერთიანდა მსოფლიოში ერთ-ერთ უძველეს მხატვრულ ნაწარმოებად. მათი შესწავლით ვიგებთ, რომ „გილგამეშის ეპოსიდან“ ებრაელებს „ძველ აღთქმაში“ ბევრი რამ გადაუწერიათ. მაგ. უთნაფიშთიმის ამბავი ძალიან ახლოს დგას ბიბლიური წარღვნისა და ნოეს კიდობანის ამბავთან, ხოლო ენქიდუს შექმნა და შამხათის მიერ მისი ზიარება ცივილიზაციასთან მოგვაგონებს ადამის შექმნისა და ევას მიერ მისი ცდუნების ამბავს.

ძვ.წ. III ათასწლეულში შუამდინარეთში დაბალგანვითარებული ე.წ. სემიტური ტომები შემოიჭრნენ. თანდათან მათ შუმერული კულტურა შეითვისეს, ჩრდილოეთ შუამდინარეთში გაბატონდნენ და იქ აქადის, აშურისა და ბაბილონის ქალაქ-სახელმწიფოები ჩამოაყალიბეს.

ძვ. წ. XXIV-XXIII ს-ში აქადის სამეფოში სარგონი (შარრუქინ = „ნამდვილი მეფე“) მეფობდა. მან შეძლო 5400 კაციანი ძლიერი არმიის შექმნა, რომლის წყალობით ჯერ სემიტური ქალაქები დაიქვემდებარა, შემდეგ სამხრეთით შუმერული ქალაქების წინააღმდეგ გაილაშქრა, დაიპყრო და სპარსეთის ყურემდე მიაღწია. შუამდინარეთი ამიერიდან ორი საუკუნის მანძილზე ერთიან სახელმწიფოდ ჩამოყალიბდა, რომელსაც სათავეში სემიტური წარმოშობის აქადური დინასტია ედგა. სარგონმა მოშალა ძველი მმართველობის სისტემა: დააკნინა ქურუმების ძალაუფლება, მიიტაცა სატაძრო მიწები, ძალაუფლება ჩამოართვა უხუცესთა საბჭოს და მთელი ძალაუფლება მემკვიდრეობითი მეფის ხელში მოიყარა. დაიწყო მონუმენტური ნაგებობების აგება, რომლებიც ხელისუფლების ძალაუფლებას განადიდებდა.

აქადელებმა ხელთ იგდეს ხმელთაშუაზღვისპირა ხე-ტყეები, შუამდინარული სპილენძი, ანატოლიისპირა ვერცხლი და იმდროინდელი საერთაშორისო სავაჭრო გზების მნიშვნელოვანი ნაწილი, რამაც ამ სახელმწიფოს ეკონომიკურ აყვავებას შეუწყო ხელი. აქადის პირველმა იმპერიამ **200 წელს გაძლო და შემდეგ გვაღვებით გამოწვეული ეკონომიკური პრობლემების, აჯანყებების და გუთიების შემოსევების შედეგად დაეცა.**

3. ბაბილონის სამეფო

მდინარეებს ევფრატსა (ძვ. ბურანუნი) და ტიგროსს (ძვ. იდიგნა) შორის არსებულ ტერიტორიას ბერძნებმა შუამდინარეთი (მესოპოტამია) უწოდებდეს. მისი უძველესი მოსახლეობა შუმერები იყო, რომელთაც უძველესი ცივილიზაცია და ქალაქ-სახელმწიფოები ჰქონდათ. ძვ.წ. III ათასწლეულში შუამდინარეთში სემიტები ჩამოსახლდნენ, რომელთაც აითვისეს შუმერული დამწერლობა, რელიგია, არქიტექტურა, კულტურა და შექმნეს ქალაქ-სახელმწიფოები – აქადი, ასური, ბაბილონი და სხვები.

ძვ.წ. II ათასწლეულიდან შუამდინარეთში პირველობას იპოვებს ბაბილონი, რომელსაც პერიოდულად ექიმშება აშური. ბაბილონი (ბაბილი - აქადურად „ღვთის ჭიშკარი“) ვაჭრობისთვის ძალზე მოსახერხებელ და სტრატეგიულად მნიშვნელოვან ადგილას, მდინარე ევფრატის ნაპირებზე აღმოცენდა. ჯერ იგი აქადის მეფეს ექვემდებარებოდა, შემდეგ კი ურის. XIX ს-ში ქალაქი სემიტური წარმოშობის ამორეველებმა დაიპყრეს და თავიანთი სამეფოს ცენტრად აქციეს.

ამორეველთა დინასტიის ბაბილონი განსაკუთრებულად გაძლიერდა ძვ.წ. XVIII ს-ში **ხამურაბის მეფობის (1792-1750) დროს**. მან მოქნილი დიპლომატიითა და სამხედრო წარმატებებით მოახერხა პატარა ქალაქ-სახელმწიფოები დაეპყრო და ხელთ იგდო იმ დროისათვის შუამდინარეთზე გამავალი მთავარი სავაჭრო გზები. ხამურაბმა თავის სამეფოში მრავალი რეფორმა ჩაატარა. შედეგად ბაბილონი მესოპოტამიის სავაჭრო, რელიგიურ და სამეცნიერო ცენტრად იქცა. ბაბილონმა შეითვისა შუმერულ-აქადური კულტურა, ქალაქის მფარველი ღვთაება **მარდუქი** მესოპოტამიის წამყვან კულტად ჩამოყალიბდა.

ხამურაბი მსოფლიო ისტორიაში შევიდა, როგორც ერთ-ერთი უდიდესი კანონმდებელი. მან შექმნა **282 მუხლისაგან შემდგარი კანონთა კრებული**, რომელიც „თვალი თვალის წინ“ პრინციპით იყო აგებული, თუმცა ძველი სამყაროს ყველაზე გამართულ კანონმდებლობას წარმოადგენდა. შუამდინარეთში და ზოგადად ძველ სამყაროში დიდ პრობლემას წარმოადგენდა **სავალო კაბალა**. ღარიბი მეთემე თუ მოქალაქე მოუსავლიანობის ან რამე სხვა მიზეზის გამო იძულებული იყო მდიდარი მეზობლისაგან აეღო სესხი, ხოლო მისი დროულად ვერგადახდის შემთხვევაში, ის ჯერ მიწას კარგავდა, შემდეგ კი პირად თავისუფლებასაც. სახელმწიფო არ იყო დაინტერესებული თავისუფალი მესაკუთრეების რიცხვის შემცირებით, რადგან ამით გადასახადის გადამხდელთა და ჯარისკაცთა რიცხვიც მცირდებოდა. მეორე მხრივ, კრედიტორის (მევალის) უფლებაც, მიეღო უკან თავისი კუთვნილი, არ უნდა შელახულიყო. შუამდინარულ კანონებში ვხედავთ ამ სიტუაციიდან გამოსავლის ძიების თანმიმდევრულ მცდელობებს, რომლებიც ხამურაბის კანონებში დასრულდა ვალის გადახდის პირობების დაზუსტებით და ვერგადამხდელისათვის სამწლიანი „მონობით“, იძულებითი მუშაობით კრედიტორის მეურნეობაში.

ხამურაბის სიკვდილის შემდეგ ბაბილონის სამეფო დასუსტდა. ძვ.წ. XVI ს-ში ქალაქი ჯერ **ხეთებმა დაარბიეს** (რასაც ხამურაბის დინასტიის შეწყვეტა მოჰყვა), შემდეგ კი **კასიტებმა დაიპყრეს** და თავიანთი სამეფოს ცენტრად აქციეს, რომელიც სამხრეთ შუამდინარეთს მოიცავდა. აქედან მოყოლებული ამ მხარეს შუმერისა და აქადის ნაცვლად ბაბილონის მხარე ეწოდა.

ძვ.წ. 626 წელს **ნაბოფალასარის** მეთაურობით ბაბილონმა მოახერხა

დამოუკიდებლობის დაბრუნება და მიდიის სამეფოსა და სკვითებთან კავშირში ასურეთზე თავდასხმები დაიწყო, რაც უკანასკნელის განადგურებით დასრულდა. ბაბილონმა ასურეთის ნახევარი შეიერთა.

„ახალბაბილონური სამეფო“ განსაკუთრებით გაძლიერდა **ნაბუქოდონოსორ II-ის (ძვ. წ. 605- 562) დროს**, როდესაც ბაბილონის სამეფოს საზღვრები ხმელთაშუა ზღვასა და სპარსეთის ყურეს შორის გადაიჭიმა. მან არაერთი კულტურულ-სამშენებლო ღონისძიებაც განახორციელა. განაახლა ღვთაება **მარდუქის ტაძარი** – 91 მეტრიანი **ზიკურათი** ეტემენანკი („ცისა და მისი შექმნის სახლი“; აგებული დაახლ. ძვ.წ. XVIII ს.) და ქალაქის გალავანი, და ერთი გადმოცემით მეუღლეს, მიდიელ **ამიტას აუგო „დაკიდებული ბაღები“**, რომელიც ძველმა ბერძნებმა მსოფლიოს ერთერთ საოცრებად მიიჩნიეს. მისი მეფობის დროს ბაბილონი მსოფლიოს უდიდეს ქალაქად და ვაჭრობის ცენტრად იქცა (1000 ჰექტარზე მეტი სივრცე ეჭირა).

ნაბუქოდონოსორმა დაამარცხა ეგვიპტე, წაართვა მას სირია და ფინიკიის ქალაქები და იუდას სამეფოს მიაღება. ერთხანს ებრაელები ხარკს უხდიდნენ ბაბილონის მეფეს, მაგრამ ბოლოს, ეგვიპტის მხარდაჭერის იმედით, შეუწყვიტეს. **ნაბუქოდონოსორმა იუდას სამეფოს დედაქალაქ იერუსალიმს ალყა შემოარტყა.** ქალაქის მოსახლეობამ ვერ გაუძლო ალყას და დანებდა. ძვ.წ. 586წელს **ნაბუქოდონოსორმა დაატყვევა მეფე ციდეკია, თვალწინ დაუხოცა შვილები, თავად მას კი თვალები დათხარა და ბაბილონში გაგზავნა.** გაზიდა სოლომონის ტაძრიდან აურაცხელი განძეულობა, წმინდა ჭურჭელი და ბაბილონის სამეფო საგანძურში შეიტანა. თავად ქალაქი თავისი კედლებითურთ და ტაძარი კი მიწასთან გაასწორა. **10000 წარჩინებული ებრაელი ბაბილონში გადასახლდა.** ასე შეწყვიტა არსებობა ბოლო ებრაელთა სამეფომ და დაიწყო ებრაელთა „ბაბილონური ტყვეობა“.

ახალბაბილონურმა იმპერიამ დამოუკიდებლობა დიდხანს ვერ შეინარჩუნა. ძვ.წ. 556 წლიდან ქვეყანას **ნაბონიდი (ნაბუ ნაიდი)** მეფობდა. ძვ.წ. 539 წელს სპარსეთის აქემენიანი მეფე **კიროსი მოულოდნელად შეიჭრა ბაბილონში, ოპისთან დაამარცხა ნაბონიდი და ბაბილონიც აიღო.** ბაბილონი აქემენიანთა იმპერიის ნაწილი გახდა.

ბაბილონელთა რელიგიური მსოფლმხედველობის ძირითადი წყარო შუმერული რელიგია იყო. **ბაბილონში მთავარი ღვთაება მარდუქი იყო**, რომლის უამრავი ტაძარი არსებობდა. ასევე არსებობდა ღვთაებათა ტრიადებად დაყოფაც. პირველი ტრიადა უზენაესი და კოსმოსის შემქმნელი ღვთაებათა ჯგუფებისგან შედგებოდა, მომდევნო ტრიადა კი ასტრალური ხასიათის გახლდათ: აქ ერთიანდებოდა მთვარის ღვთაება სინი, მზის ღვთაება შამაში და პლანეტა ვენერასთან გაიგივებული ღვთაება იშთარი. ბაბილონელთა პანთეონი დროდადრო ივსებოდა დაპყრობილი უცხო ტომების ღმერთებით; მცირე ღვთაებების რიცხვი კი 3000 აღწევდა.

ბაბილონელთა რწმენით ღვთაება მარდუქმა სხვა ღმერთებთან ბრძოლის მოგების შემდეგ მოიარა ზეცა, გაანაწილა ადგილები, გაანათა ვარსკვლავები, შექმნა წელიწადი დროების მიხედვით. ამის შემდეგ ის მიწიერი ცხოვრების მოწყობაზე ფიქრობს და ადამიანს შექმნის. ადამიანის შექმნის არსი იმაში მდგომარეობდა, რომ საკუთრივ ღმერთებს განესვენათ და მათ ემსახურათ მიწაზე.

§4. ასურეთი (სახელმწიფოების წარმოქმნა, საშინაო და საგარეო პოლიტიკა)

ასურეთი შუამდინარეთის ჩრდილოეთ ნაწილში, ძვ.წ. III-II ათასწლეულების მიჯნაზე, ტიგროსის ზემო წელში წარმოიშვა პატარ-პატარა თემებისგან, რომლებიც ქალაქ აშურის გარშემო გაერთიანდნენ. აშური მათი ღმერთის სახელი იყო და ქალაქსაც ეს სახელი დაარქვეს. ასურები ძირითადად მესაქონლეობასა და ვაჭრობას მისდევდნენ, რადგან აქაური მიწა არ იყო ისეთი ნოყიერი, როგორც შუამდინარეთის სამხრეთში. ტავროსის მთათა ფერდობები მდიდარი იყო ტყით, ვერცხლის, თუთიისა და ტყვიის მადნებით. ასურ ვაჭრებს ეს ნედლეული ბუნებრივი რესურსებით ღარიბ სამხრეთში შეჰქონდათ. სამაგიეროდ, გამოჰქონდათ მარცვლეული, ფინიკი და თევზი.

ასურებმა თანდათანობით ხელთ იგდეს საშუამავლო ვაჭრობა მთელ ახლო აღმოსავლეთში. ანატოლიასა და მცირე აზიის სანაპიროსკენ მიმავალ გზებზე 120-მდე სავაჭრო ახალშენი დაარსეს. ამ ახალშენთა საქმიანობა ასურეთიდან იმართებოდა, ადგილობრივ ხელისუფლებს კი გადასახადებს უხდიდნენ.

შუამდინარეთი ღარიბი იყო ლითონებით, რაც უხვად იყო მცირე აზიის ნკ-ზე. სამაგიეროდ მცირე აზიას კალა აკლდა, რაც კარგი ბრინჯაოს მისაღებად აუცილებელი იყო. ამან განაპირობა ძვ.წ. XXIII საუკუნიდან აქადელ ვაჭართა ფაქტორიების დაარსება ცენტრალურ მცირე აზიაში. აქადის დაცემის შემდეგ, II ათასწ. დასაწყისიდან ეს საქმე ასურელმა ვაჭრებმა გადაიბარეს. მათ მიჰქონდათ კალა, შუამდინარული შალისა და სელის ქსოვილები მცირე აზიული სპილენძის, ოქრო-ვერცხლისა და სხვა საჭიროებათა სანაცვლოდ. ეკონომიკის განვითარებამ და სიმდიდრის ზრდამ ხელი შეუწყო ქვეყნის გაძლიერებას. ძვ.წ. XIX ს-იდან მან თავისი მცირე ტერიტორია გააფართოვა და მეზობელი ქალაქები დაიმორჩილა.

XVIII საუკუნის II ნახ-ში ხურიტული ტომების შემოსევების შედეგად მცირე აზიისა და შუამდინარეთის დამაკავშირებელი გზები გადაიკეტა, დასუსტდა ხეთური ქალაქ-სახელმწიფოები და განადგურდა ასურელთა მცირეაზიური ფაქტორიები. შედეგად ასურეთი ლითონების გარეშე დარჩა და დასუსტდა. ამ პერიოდიდან ასურეთი ჯერ ხამურაბის ბაბილონმა დაიპყრო, მისი განადგურების შემდეგ კი (XVI ს) ხურიტების მითანის სამეფომ. დამოუკიდებლობა ასურეთმა მხოლოდ ძვ.წ. XV ს-ის ბოლოს დაიბრუნა.

ძვ.წ. XIV საუკუნიდან მითანის ტერიტორია ასურეთმა და ხეთებმა გაინაწილეს, რასაც მცირე- აზია-შუამდინარეთის პირდაპირი სავაჭრო-ურთიერთობის აღდგენა მოჰყვა. ამ დროიდან ერთ-ერთი მთავარი სავაჭრო საქონელი ხდება რკინა (იგი 40-ჯერ უფრო ძვირად ფასობდა ვიდრე ვერცხლი და 5-ჯერ უფრო ძვირად – ვიდრე ოქრო.), რომლის წარმოება ხეთებმა ხათებისგან ისწავლეს და არავის უმხელდნენ. რადგან ხეთებთან და მცირე აზიასთან ვაჭრობა ასურეთისთვის უმნიშვნელოვანესი იყო, ვაჭრობისა და სავაჭრო გზების დაცვის მისია ასურმა მეომრებმა იკისრეს. ამიერიდან ომი ასურების განუყრელი საქმიანობა გახდა. შედეგად იგი მეომარ სახელმწიფოდ ჩამოყალიბდა. ასურელები სამხრეთით კასიტურ ბაბილონს ებრძოდნენ, ჩრდილოეთით – ხურიტულ სამეფოებსა და ე.წ. ნაირის ქვეყნებს.

ასურეთისთვის მთავარი მტერი და მეტოქე ბაბილონი იყო. ძვ.წ. 1224 წლიდან ხუთი საუკუნის განმავლობაში ამ ორ ქვეყანას შორის პირველობისთვის ბრძოლა არ შეწყვეტილა. ხან ერთი იმარჯვებდა, ხან მეორე, ვიდრე საბოლოოდ ისინი ერთ სახელმწიფოდ არ გაერთიანდნენ. ასურეთმა შეიერთა ბაბილონი, თუმცა მას ისევ და ისევ ბაბილონმა მოუღო

ბოლო.

ასურეთის მეფეთა სასახლეებს მრავალი რელიგიური გამოსახულება ამკობს. კარიბჭეებზე ადამიანისთავიანი ფრთოსანი ლომი და ხარია გამოსახული. ასურელთა ხელოვნებაში ბრძოლებისა და ნადირობის ამსახველი სცენები ჭარბობს. სასახლეებს ამშვენებს ბარელიეფები, რომლებზედაც მეფე წარმოდგენილია, როგორც მეომარი და მონადირე.

ძვ.წ. XII საუკუნის ბოლოს ასურეთის მეფე ტიგლათფილესერ I-მა (1115-1077) ნაირის (ჩრდილოეთის) ქვეყნებში ილაშქრა, შავ ზღვამდე მიაღწია და ხურიტულ და ქართველურ ხალხებზე – დაიაენ-დიაოხსა და კოლხაზე ბატონობა დაამყარა. ძვ.წ. 1112 წელს დაიაენის მეფე სენი მეზობელ

„ნაირის“ ქვეყნებთან ერთად ეცადა ასურელთა შეჩერებას, მაგრამ დამარცხდა და მის მოხარკედ იქცა. სიცოცხლის სანაცვლოდ მას შვილების მძევლად მიცემა მოუწია.

XI საუკუნის შუა ხანებიდან ზღვის ხალხთა შემოსევების გამო ჩამკვდარი საერთაშორისო ვაჭრობის ზეგავლენით ასურეთი დასუსტდა, დაიშალა და 2 საუკუნე პატარა სამეფოს წარმოადგენდა.

ახალი სამეფოს დროს, ძვ.წ. IX საუკუნიდან ასურეთის ხელახალი გაძლიერება იწყება და მათ ნელნელა დაიბრუნეს 200 წლის წინანდელი საზღვრები, ხმელთაშუაზღვამდე მივიდა, ფინიკია დაიქვემდებარა და ისევ ნაირისკენ ლაშქრობები წამოიწყეს. ამ დროს აქ უკვე ჩამოყალიბებულიყო ხურიტების სახელმწიფო ბიაინი, რომელსაც ასურელებმა ურარტუ უწოდეს და მისი დარბევები დაიწყეს. ამ კუთხით გამოირჩეოდა სალმანასერ III (858-824), რომელიც გამუდმებულ ლაშქრობებს აწყობს ურარტუსა და მის ჩრდილოეთ მეზობელ დიაოხის წინააღმდეგ, არბევს მათ მხარეებს და აიძულებს ხარკის გადახდას.

ასურეთი საძლიერის მწვერვალზე ასვლას იწყებს ტიგლათფილესერ III-ის დროს (745-727) განხორციელებული სამხედრო რეფორმის შედეგად. ამიერიდან ასურებს მუდმივი ჯარი ჰყავდათ, რომელსაც სრულად მეფე ინახავდა. ამას ემატებოდა სამხედროვალდებული მოსახლეობა. წვრილმიწათმფლობელებს მეფე აიარაღებდა, ხოლო მსხვილმიწათმფლობელები საკუთარი ხარჯით ომობდნენ. წარჩინებული ასურები საბრძოლო ეტლებით იბრძოდნენ. ქვეითებსა და ცხენოსნებს იცავდა ცალკე არსებული ფაროსანთა შენაერთი. სამხედრო ბანაკებს ასურები ირგვლივ ღრმა თხრილს ავლებდნენ, შიგნით გაჰყავდათ ურთიერთგადამკვეთი ქუჩები. დაპყრობილ ტერიტორიებზე გაჰყავდათ გზები, აწყობდნენ საფოსტო სადგურებს. მტრის შესახებ ცნობებს წინააღმდეგ აგროვებდნენ. განავითარეს დაზვერვა, რომლის წყალობით თავდასხმებს აწყობდნენ ღამდამოებით, მოულოდნელად.

ასურული არმიაში წინააზიაში პირველად გაჩნდა ცხენოსანთა დანაყოფები. ჯარს დაემატა საალყო მანქანები და კოშკები, კიბეები და მდინარეზე გადაცურვის ტექნიკა. დაინერგა რკინის იარაღები. გამაგრებული ქალაქის ასაღებად თხრიდნენ გვირაბებს, კალაპოტს უცვლიდნენ მდინარეს, თუ ის ქალაქს წყლით ამარაგებდა, სრულად უწყვეტდნენ გარედან საკვებს. ყველაფერი ამის წყალობით ასურელთა არმიას ვერცერთი ქალაქი უძლებდა.

მოგვიანებით ასურებმა შეცვალეს პოლიტიკა და დაიწყეს დაპყრობილი ტერიტორიებიდან მოსახლეობის ორგანიზებულად აყრა და ასურეთის დაუსახლებელ და

ეკონომიკურად განუვითარებელ რეგიონებში ჩასახლება. გადასახლებაზე გამზადებულ ოჯახს ნებას აძლევდნენ თან წაეღოთ თავიანთი მცირე ქონება. ამ კუთხით განსაკუთრებულად სასტიკად მოექცნენ ისრაელის სამეფოს, რომელიც 732-721 წლებში გაანადგურეს და მისი მოსახლეობა ასურეთში გაასახლეს.

სარგონ II-ის (722-705) დროს ასურეთმა ურარტუც დაიმონა და კიმერიელების გამოჩენა რომ არა, საბოლოოდ გაანადგურებდა კიდეც. სარგონის მემკვიდრე სანქერიბმა (705-680) ხელახლა დაიპყრო ბაბილონი (689 წ.), ხოლო ასარქადონმა (680-669) ეგვიპტეც დაიპყრო (671 წ.), საიდანაც ქუშის ქვეყნის მეფეები განდევნეს.

VII საუკუნეში ურარტუს მეფეებმა ასურეთის წინააღმდეგ კავშირი მომთაბარე კიმერიელებთან დაამყარეს, რომლებსაც საცხოვრებლად თავიანთი დასავლეთით მდებარე მიწები დაუთმეს. კიმერიელები ჩამოსახლდნენ მცირე აზიაში და ასურელებს გადაუჭრეს აქეთკენ მიმავალი სავაჭრო გზები, რამაც იმპერიის ეკონომიკას ზარალი მიაყენა. სიტუაციის გამოსასწორებლად ასურბანიფალმა (669-631) ადმინისტრაციული რეფორმები წამოიწყო და იმპერიის დიდ მხარეებს (ტაბალი, ბაბილონი) თვითმართველობა დაუბრუნა.

ასურბანიფალის სიკვდილის შემდეგ ქვეყანა ტახტისთვის შიდა ომმა მოიცვა, რასაც დაპყრობილი მხარეების აჯანყება და განდგომა მოჰყვა. 616 წელს ასურეთის გასანადგურებლად გაერთიანდა ქალდეული ბაბილონის მეფე ნაბოფალასარი, მიდიის მეფე კიაქსარი და სკვითები და ასურეთზე თავდასხმები დაიწყეს. 614 წელს დაეცა აშური, 612 წელს ნინეფია და ასურეთმა არსებობა შეწყვიტა, მისი ტერიტორია კი მიდიამ, ბაბილონმა და კილიკიამ გაინაწილეს. ასურთა გადარჩენილი ლაშქარი ქარხემიშს შეეფარა და ეგვიპტის ჯარის დახმარებით ბაბილონელებს შეებრძოლა თუმცა ძვ.წ. 605 წელს ქარხემიშის ბრძოლაში საბოლოოდ გაანადგურდა და ასურეთის სახელმწიფომ არსებობა შეწყვიტა.

გვ. აქემენიანთა ირანი (სახელმწიფოს წარმოქმნა, საშინაო და საგარეო პოლიტიკა, რელიგია და კულტურა)

სამხრეთ-დასავლეთ აზიაში, დღევ. ირანის ზეგანზე ძვ.წ. I ათასწლეულში ჩამოყალიბდა უძველესი ირანული სამეფოები: მიდია და აქემენიანთა სპარსეთი. მიდიას სამეფო ძვ.წ. VII საუკუნის 70-იან წლებში შეიქმნა. ძვ.წ. VI საუკუნის I ნახევარში მიდიის შემადგენლობაში ირანული ტომების გარდა ყოფილი ასურეთის, ურარტუსა და აღმ. მცირე აზიის მიწები მოექცა.

პარალელურად VII ს-ში სამხრეთ ირანში ყალიბდება ორი პოლიტიკური გაერთიანება ანშანისა და სპარსეთის სამეფოები, რომლებიც VI ს-ის შუა ხანებამდე მიდიის მეფეებს ექვემდებარებოდნენ.

553 წელს მიდიის მეფე ასტიაგესის წინააღმდეგ აჯანყება დაიწყო, რომელსაც სათავეში ანშანის მეფე კიროს II აქემენიანი (558-530) ჩაუდგა. ჰეროდოტეს გადმოცემით იგი ასტიაგესის ქალიშვილის შვილი იყო. 550 წელს კიროსმა დაიკავა მიდიის დედაქალაქი ეკბატანა და თავი სპარსეთისა და მიდიის მეფედ გამოაცხადა. შემდგომ ორ წელში მიდიის ყველა მხარემ (კაპადოკია, პართია და ჰირკანია და სხვ.) ჰალისიდან ინდოეთამდე აღიარა მისი უზენაესობა.

547 წელს კიროსს მიემხრო მცირე აზიის ერთ-ერთი სამეფო – კილიკია – და მას სამხედრო დახმარებაც შესთავაზა. ამის გამო კიროსს კილიკიამ შიდადამოუკიდებლობა შეინარჩუნა.

მცირე აზიაში დამოუკიდებელი ლიდის მდიდარი სამეფო რჩებოდა, რომელსაც მცირე აზიის დას. სანაპიროზე არსებული ბერძნული ქალაქებიც ექვემდებარებოდნენ. ძვ.წ. 546 წ. ლიდის მეფე კროისოსმა გადალახა მდ. ჰალისი და კიროსს ომი აუტეხა, მაგრამ საბოლოოდ დამარცხდა და ლიდია სპარსეთის მხარედ იქცა (546 წ.). მთელი მცირე აზია მის დას. სანაპიროზე არსებული ბერძნული ქალაქების ჩათვლით სპარსელებს დაექვემდებარა. მაშინ ბერძნული ქალაქების ნაწილი უბრძოლველად, დანებდა, მეორე ნაწილი კი ბრძოლით დაიპყრო და ეგეოსის ზღვაზე გავიდა.

ძვ.წ. 539 წ. კიროსმა ბაბილონს ომი აუტეხა. ისარგებლა რა ქვეყნის დიდებულებისა და მეფე ნაბონიდის დაპირისპირებით, ადვილად დაამარცხა ბაბილონელები, უბრძოლველად დაიკავა ქალაქი და თავი ბაბილონის მეფედ გამოაცხადა. ასე დასრულდა სპარსეთის (ირანის) აქემენიდური იმპერიის შექმნა. იმპერიის მმართველები თავს აქემენის (აჰხამანიშის) შთამომავლებად მიიჩნევდნენ. კიროსმა რელიგიური შემწყნარებლობა გამოაცხადა დაპყრობილ ქვეყნებში, არც რამე ახალი ხარკი დაუწესა და მმართველობითი სტრუქტურებიც უცვლელად დატოვა, უბრალოდ ყველა თავის ქვეშევრდომად აქცია.

ძვ.წ. 530/529 წ. კიროსმა გადაწყვიტა სახელმწიფოს ჩრდილო-აღმოსავლეთი საზღვრები გაემაგრებინა და იქ მცხოვრები მომთაბარე ტომები მასაგეტები გაენადგურებინა. ამისათვის მან შუა აზიაში ილაშქრა, მაგრამ მდინარე ამუდარიის სანაპიროზე მცხოვრებ მასაგეტებთან ბრძოლაში დაიღუპა.

კიროსის შემდეგ მეფობდა მისი ვაჟი კამბისე II (529-522), რომელმაც მმართველობით სისტემას ხელი არ ახლო და საზღვრების გაფართოება განაგრძო. 525 წელს მან ეგვიპტე დაიპყრო და მის ფარაონად ეკურთხა, თუმცა უკან მობრუნებისას გზაში დაიღუპა, რის შემდეგაც რამდენიმე თვეში ტახტზე მისი ნათესავი დარიოს I (ძვ.წ. 522-486) ავიდა, რომელმაც ფართო რეფორმები გაატარა.

დარიოსმა მთელი სახელმწიფო აღწერა, ტერიტორიულ-ადმინისტრაციულ ერთეულებად - სატრაპიებად დაჰყო და სათავეში მოხელები - სატრაპები დაუყენა. სატრაპიების მოსახლეობას შესაბამისი ხარკი გაუწერა. სპარსეთის სახელმწიფოში 20 სატრაპია იყო. გამონაკლისი დაიშვა ფინიკიისა და ზოგიერთი ბერძნული ქალაქების მიმართ, რომელთაც, სპარსეთთან თანამშრომლობის გამო თვითმმართველობა შეინარჩუნეს.

სატრაპი თვალყურს ადევნებდა მიწის დამუშავებასა და გადასახადების აკრეფას. მას უმაღლესი ხელისუფლის ნებასა და ბრძანებას მეფის მდივანი ატყობინებდა. სამხედრო საქმეს მხედართმთავრები წარმართავდნენ, რომლებიც უშუალოდ მეფეს ემორჩილებოდნენ. საჭიროების შემთხვევაში ისინი სატრაპიიდან ჯარს კრებდნენ. სატრაპებსაც და მხედართმთავრებსაც მუდმივად აკონტროლებდა ცენტრალური ადმინისტრაცია. ყოველწლიურად, და ხანდახან უფრო ხშირადაც, სახელმწიფოს სპეციალური მოხელები - „მეფის თვალები და ყურები“ სატრაპების საქმიანობას ამოწმებდნენ. მათ შეეძლოთ ცვლილებები შეეტანათ სატრაპების საქმიანობაში, ან საერთოდ გაეთავისუფლებინათ ისინი. მთელ ამ სამოხელეო აპარატს თვალყურს ადევნებდა ხაზარაპეტი, თავისი საუდუმლო მოხელებით.

სატრაპი, მხედართმთავრი და მეთვალყურეები ყველა მხარეში ეთნიკური სპარსელები იყვნენ, რომლებიც მეფის პირადი ნდობით სარგებლობდნენ.

აქემენიანური სპარსეთის შემადგენლობაში მყოფი ყველა დაპყრობილი ხალხი ინარჩუნებდა საკუთარ ენას, რელიგიურ თვითმმართველობას, წეს-ჩვეულებებს და ხანდახან ტომის ბელადებსაც კი. თავად სპარსელები გადასახადებისგან გათავისუფლებული იყვნენ. ისინი სახელმწიფო აპარატში, მეფის „უკვდავთა გვარდიასა“ და არმიაში მსახურობდნენ. სპარსული არისტოკრატის წარმომადგენლები მსხვილი მიწათმფლობელებიც იყვნენ და საკუთარი მიწებიდან შემოსული შემოსავლებით ცხოვრობდნენ.

დარიოსმა იმპერიის ხალხების დასაახლოებლად, დამატებით საერთაშორისო და საკანცელარიო ენად **არამეული** შემოიღო, რომელიც იმ დროში ახლო აღმოსავლეთში ყველაზე გავრცელებული ენა იყო. მთელი იმპერიის ტერიტორიაზე ოფიციალური დოკუმენტები ცენტრიდან სატრაპიებში არამეულ ენაზე იგზავნებოდა, ადგილზე კი, სადაც არამეული არ იცოდნენ, დოკუმენტებს თარგმნიდნენ. ამავე მიზნით შემუშავებული იქნა ერთიანი საკანონმდებლო სისტემა, რომელიც ბაბილონურ კანონმდებლობას ეყრდნობოდა.

დარიოსმა **ეკონომიკური რეფორმებიც გაატარა**. მან იმპერიაში ფულის საერთო ერთეული შემოიღო – ოქროს „დარიკი“. ასევე იჭრებოდა ვერცხლის „სიკლი“, რომელიც თავისი ღირებულებით 1/20 დარიკს უდრიდა. „დარიკის“ მოჭრა მხოლოდ მეფეს შეეძლო, „სიკლს“ კი სატრაპიებში (ძირითადად მცირე აზიაში) ჭრიდნენ. ამიერიდან ყველა რეგიონი თავისუფლად ივაჭრებდა ერთმანეთთან. საამისოდ მეფემ აგრეთვე მოაწესრიგა გზები, შექმნა მუდმივი საფოსტო სადგურები, რომლებიც ინფორმაციის სწრაფი გავრცელების საშუალებას იძლეოდა და ამ უზარმაზარი სახელმწიფოს თვით ყველაზე შორეულ პროვინციებსაც კი ერთმანეთთან აკავშირებდა.

გზების გაყვანა დაიწყო კიროსის, ხოლო სრულყოფილი სახე მიიღო დარიოსის დროს. მთავარი გზა სატახტო ქალაქ სუსადან ლიდის ცენტრალურ ქალაქ სარდემდე მიემართებოდა და სიგრძით 2699 კმ-ს აჭარბებდა. ამ გზაზე მოძრაობდნენ იმპერიის ჯარები, რომლებიც ყოველთვის მზად იყვნენ, ჩაეხშოთ აჯანყებები პროვინციებში. მეფის შიკრიკებს გადაჰქონდათ მნიშვნელოვანი წერილები და ამანათები. მათ შეეძლოთ ეს მანძილი ერთ კვირაში დაეფარათ, რადგან გზაზე ყოველ 25 კმ-ში განლაგებულ სპეციალურ საფოსტო სადგურებში იცვლიდნენ ცხენებს. ვაჭრებს კი საქონელი გადაჰქონდათ ამ გზით.

აქემენიანთა იმპერიის შემადგენლობაში შავი ზღვის სამხრეთით მცხოვრები ქართველური ტომების ნაწილიც მოექცა. თანამედროვე საქართველოს სამხრეთ-დასავლეთით მცხოვრები სასპერები, მოსხები, ტიბარენები, მოსინიკები, მაკრონები, მარები სპარსეთის XVIII და XIX სატრაპიებში იყვნენ გაერთიანებული. ჰეროდოტეს ცნობით „მატიენებს, სასპერებს და ალაროიდებს დაწესებული ჰქონდათ 200 ტალანტი; მოსხები, ტიბარენები, მაკრონები, მოსინიკები და მარები 300 ტალანტს იხდიდნენ. ზოგ ხალხს ხარკი არ ჰქონდა დაწესებული, მაგრამ საჩუქრები კი მოჰქონდათ: კოლხებმა ნებაყოფლობით დაიწესეს საჩუქრები და ასევე მათმა მეზობლებმაც ვიდრე კავკასიის მთებამდე – ყოველ მეხუთე წელს სპარსეთში 100 ყრმა და 100 ქალწული უნდა გაეგზავნათ“.

დარიოსის დროს გარდაიქმნა არმიაც, რომელიც ძირითადად დაკომპლექტებული იყო სპარსელებისა და მიდიელებისაგან. კავალერიის შეკრება ხდებოდა დიდგვროვნებისაგან, ქვეითებისა კი – მიწათმოქმედთაგან. არმიის ბირთვს შეადგენდა 10000 „უკვდავი“ მეომარი, რომლებიც წარმოადგენდნენ უშუალოდ მეფის პირად დაცვას - მუდმივმოქმედ

გვარდიას.

დარიოს I-ის უზარმაზარი იმპერიის ცენტრად და ძლიერების სიმბოლოდ იქცა დარიოსის აგებული აქემენიანთა სატახტო ქალაქი „პერსეპოლისი“ („თახთე ჯამშიდი“, რაც სპარსულად ნიშნავს მითოლოგიური მეფე ჯამშიდის ტახტს). ეს ქალაქი-სასახლე აშენებული იყო უზარმაზარ ხელოვნურ ტერასაზე და ზემოდან დაჰყურებდა დაბლობს, თითქმის მიწას და ცას შორის იყო გამოკიდებული. ქალაქში შედიოდა ფართო სადღესასწაულო კიბე, მორთული 33 ხალხის გამოსახულების რელიეფებით, რომლებსაც ხარკი მიჰქონდათ მეფისათვის. უზარმაზარი კარიბჭე ხსნიდა გზას „აპადანისაკენ“ – იმდროინდელი მსოფლიოს ყველაზე დიდი სასახლისაკენ. მის დარბაზში ათიათასამდე ადამიანი ეტეოდა, ჭერს კი იკავებდა მაღალი სვეტების მთელი კოლონადა.

აქემენიანთა სპარსეთში ძვ.წ. VII-VI საუკუნეებში ზარათუშტრამ (ბერძნულად - ზოროასტრმა) ჩამოაყალიბა მოძღვრება, რომელსაც შემდეგ ზოროასტრიზმი ეწოდა და ის სპარსელთა საერთო რელიგიად იქცა. ზოროასტრიზმის მიხედვით, სამყაროში ორ ურთიერთსაპირისპირო საწყისს – სიკეთესა და ბოროტებას, სინათლესა და სიბნელეს, სიცოცხლესა და სიკვდილს – შორის მუდმივი ბრძოლა მიმდინარეობს. დადებით საწყისს ნათელი ღვთაება აჰურამაზდა განასახიერებს, უარყოფითს – ბნელი ღვთაება აჰრიმანი. აჰურამაზდას სახელის მიხედვით ამ რელიგიას მაზდეანობასაც ეძახიან.

დარიოსი თავიდან წარმატებით აფართოებდა საზღვრებს: შუა აზიაში დაპყრობებით საზღვარი მდინარე ინდამდე გადაიტანა; გადავიდა ბალკანეთზე და მისი ჩლდ. ნაწილი დაიმორჩილა. სპარსეთს შეუერთდა თრაკია, მაკედონია და მოხარკე გახდა. ძვ.წ. 513-512 წლებში დარიოსი დიდი ჯარით ჩრდ. შავიზღვისპირეთში მცხოვრები სკვითების წინააღმდეგ დაიძრა. სკვითურმა ტომებმა უცნაურ მეთოდს მიმართეს: აღმოსავლეთით გაიქცნენ და დანატოვარ მიწებს სრულად ანადგურებდნენ, რომ სპარსელებს საკვებად ვერაფერი ენახათ. თან, პერიოდულად დასასვენებლად მოწყობილ სპარსელებს ესხმოდნენ. ბრძოლის ეს ტაქტიკა ისტორიაში „სკვითური ტაქტიკით“ შევიდა. გამოფიტული სპარსელები ბოლოს იძულებული გახდნენ სკვითიიდან თავქუდმოგლეჯილი გამოქცეულიყვნენ.

რელიგიური ტოლერანტობა დიდწილად დაასრულა დარიოსის მემკვიდრე ქსერქსე I-მა (486- 465). მან სპარსეთსა და ზოგიერთ მეზობელ ქვეყანაში აჰურა მაზდას სავალდებულო თაყვანისცემა დააწერა და აკრძალა სხვა ადგილობრივი ღვთაებების თაყვანისცემა. ამას ბაბილონელთა მორიგი აჯანყება მოჰყვა, რომლის ჩახშობის (ძვ.წ. 484) შემდეგ მარდუქიც ოქროს კანდაკებაც გადაადნეს და მისი მსახურება საბოლოოდ აკრძალეს. ამით ბაბილონის ავტონომიური მდგომარეობაც დასრულდა.

წმ. დიდი ბერძნული კოლონიზაცია

ძველი საბერძნეთი ბალკანეთის ნახევარკუნძულის სამხრეთ ნაწილს, ეგეოსის ზღვის კუნძულებსა და მცირე აზიის ნ.კ-ს დას. ნაწილის მოიცავდა. საბერძნეთი მთაგორიანი ქვეყანაა, რომლის ტერიტორია მთაგრეხილებითაა დასერილი, რომელთა შორის ხეობები წარმოიქმნა. მთაგრეხილები ერთის მხრივ იკავდა ხეობას, ქმნიდა რა ბუნებრივ საზღვარს, მეორე მხრივ ხელს უშლიდა სხვა ტერიტორიებთან აქტიურ კავშირში. ამის გამო ხეობებში

დამოუკიდებელი პოლისები ანუ სახელმწიფოები წარმოიქმნა.

ცხელი ჰავა, დიდი მდინარეების არქონა და ნოყიერი მიწების სიმცირე იყო ის პირობები, რის გამოც მოსახლეობა გამუდმებით მარცვლეულის სიმცირეს განიცდიდა. მისი მოყვანა მხოლოდ გარკვეულ ადგილებში შეიძლებოდა (განსაკუთრებით ზღვისპირა დაბლობებზე) და ესეც ძირითადად წვიმაზე იყო დამოკიდებული. სამაგიეროდ, შედარებით უხვად მოდიოდა მრავალფეროვანი ხილის მოსავალი: ვაშლი, მსხალი, ბროწეული, ყურძენი და სხვ. ბერძნებისთვის განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი იყო ზეთისხილის მოყვანა. ზეთისხილს იყენებდნენ საჭმელში, პარფიუმერიაში. გარდა ამისა, ზეთისხილისგან გამოხდილ ზეთს დიდი რაოდენობით ყიდდნენ მეზობელ ქვეყნებში.

საბერძნეთი ნახევარკუნძულებსა და კუნძულებზე იყო განლაგებული, მისი სანაპიროები კი დანაწევრებული იყო ნაოსნობისათვის ხელსაყრელი სანაპიროებით. აღნიშნულის გამო ქვეყანაში ადრიდანვე განვითარდა ზღვაოსნობა და საზღვაო ვაჭრობა.

ძვ.წ. I ათასწლეულისთვის საბერძნეთში სიმშვიდემ დაისადგურა, რასაც ქალაქებისა და პოლისების გამრავლება და მოსახლეობის სწრაფი მატება მოჰყვა. ძველი საბერძნეთი ერთიანი სახელმწიფო არ ყოფილა და იგი მრავალ პოლისად ანუ სახელმწიფოდ იყოფოდა. პოლისი მრავალგვარი ტიპის იყო: ზოგი ერთ გალავანში მოქცეული სოფლების გაერთიანება იყო, ზოგში ერთი ქალაქი ირგვლივ მდებარე მიწის ნაკვეთებით („ხორა“ – სასოფლო-სამეურნეო ნაკვეთების ერთობლიობა), ზოგი რამდენიმე ქალაქს ან მთელს ისტორიულ მხარეს მოიცავდა.

ქალაქიან და შედარებით განვითარებულ პოლისებს ასეთი წყობა ჰქონდათ: ისინი ძირითადად მთის ფერდობზე იყო შეფენილი. მათ მაღალი გალავანი იცავდა. გალავნის სიახლოვეს რიგითი მოქალაქეები და ხელოსნები ცხოვრობდნენ, ქალაქის ზედა ნაწილში კი აკროპოლისი, ანუ ზედა ციხე, იყო აგებული. აკროპოლისში იყო თემის მფარველი ღვთაების სამლოცველო და მის წევრთა თავშეყრის ადგილი. აქ ცვლიდნენ საქონელს და წყვეტდნენ საჭირობო საკითხებს, აფარებდნენ თავს ხიფათის დროს და ა.შ. ბორცვის გარშემო კი ხალხი სახლდებოდა.

სიმშვიდის დამყარებისა და მოსახლეობის სწრაფი მატების გამო პოლისები ვეღარ იტევდნენ და ვერ აკმაყოფილებდნენ ჭარბ მოსახლეობას პროდუქციითა და ნედლეულით, ვეღარ ასაქმებდნენ მას. ამავდროს მიმდინარეობდა მოსახლეობის თანდათანობითი დაყოფა უფლებრივი მდგომარეობის მიხედვით. ერთი ნაწილი – ევპატრიდები („კეთილშობილ მამათა შთამომავლები“) ხელთ იგდებს მთელ ძალაუფლებას მემკვიდრეობით, რასაც ვერ ეგუება დემოსი (დანარჩენი თავისუფალი მოსახლეობა). ეს ორი ფაქტორი კი იწვევდა პოლისებში სამოქალაქო ომებს. დამარცხებულთაგან ნაწილს კი ქვეყნის სამუდამოდ დატოვება უწევდა.

კოლონიზაცია, ეს არის ხალხის დიდი მასის გადასახლება ერთი ადგილიდან მეორე ადგილზე, ეკონომიკური ნიშნით, სამუდამოდ. როდესაც პოლისის უზუცესთა კრება გამოყოფდა გადასახლებელ ადამიანთა ჯგუფს, მას დაუნიშნავდა ხელმძღვანელს (ოიკისტს), რომელსაც ახალი კოლონიის (დასახლების) ჩამოყალიბებამდე უნდა ემართა ბერძენი კოლონისტები. ბოლოს კი ორაკულს ჰკითხავდნენ რჩევას, თუ რომელი მიმართულებით უნდა წასულიყვნენ კოლონიის დასაარსებლად.

კოლონიის დასაარსებლად ადგილს შემდეგი პირობებით ირჩევდნენ: 1. ქალაქი ადვილი

მისადგომი უნდა ყოფილიყო ზღვიდან. 2. ქალაქის დაცვა ადვილი უნდა ყოფილიყო (სანაპიროს ახლო კუნძულზე, ამაღლებულ კონცხზე ან ბორცვზე). 3. ქალაქის გარშემო ნაყოფიერი მიწები უნდა ყოფილიყო. 4. ქალაქი უზრუნველყოფილი უნდა ყოფილიყო წყლის მუდმივი მომარაგებით.

ძვ.წ. VIII საუკუნიდან ბერძნული კოლონიზაცია გეოგრაფიული თვალსაზრისით შემდეგი ძირითადი მიმართულებებით წარიმართა: 1) აღმოსავლეთის (მცირე აზია), 2) სამხრეთის (ეგვიპტე, ჩრდილოეთ აფრიკის სანაპირო), 3) დასავლეთის (იტალია, სამხრეთ საფრანგეთი და აღმოსავლეთ ესპანეთი), 4) ჩრდილოეთის (ადრიატიკა, მაკედონია) და 5) ჩრდილო-აღმოსავლეთის (შავი ზღვისპირეთი). კოლონიზაციის პერიოდში დაარსებულ დასახლებებს დღემდე შემორჩათ ბერძნული სახელები: მასილია (მარსელი), ნეაპოლი, სირაკუზი, ბიზანტიონი, ქერსონესი და სხვა. აღსანიშნავია, რომ კოლონიები ისეთივე დამოუკიდებელნი იყვნენ, როგორც მეტროპოლიები (ქალაქ-სახელმწიფოები რომლებიც აარსებდნენ კოლონიებს). მათ ჰქონდათ თავიანთი სახელმწიფო წყობილება, ჰყრიდნენ საკუთარ ფულს. მეტროპოლიასთან კოლონიებს აკავშირებდა მხოლოდ საერთო რელიგიური კულტი და ბერძნული ტრადიციები.

ამრიგად, კოლონიზაციას ხმელთაშუა ზღვის ელინიზაცია მოჰყვა, ყველაზე მორეული დასახლებების ჩათვლით, ბერძნული კოლონიების გავლენა ადგილობრივ მოსახლეობაზე, რელიგიური, კულტურული, პოლიტიკური, სოციალურ-ეკონომიკური თვალსაზრისით, დიდი იყო.

შავი ზღვის ბერძნული კოლონიზაცია ძვ.წ-ით VII-VI საუკუნეებში იწყება.

§7. კოლხეთის სამეფო

კოლხეთის სამეფოს მოხსენიება პირველად ასურულ წყაროებში ხდება კილხის სახელით, რომელიც ზემო ზღვასთან მდებარეობდა. იგი ე.წ. ნაირის ქვეყნებშია და ჩრდილოეთიდან ემეზობლება ქართულ სახელმწიფო დიაოხს. უფრო მნიშვნელოვან ცნობას კოლხეთის შესახებ გვაძლევს ურარტუს მეფის წარწერები, რომელიც ქვეყანას კოლხას სახელით იხსენიებს. მეფე სარდურ II (763-735) მოგვითხრობს: „მეფობის მეორე წელს გავემართე სალაშქროდ კოლხას ქვეყნის წინააღმდეგ. ხუშალხის (იგივე ხუშანი) ქვეყნის მეფე მისი ხალხითურთ დავატყვევე, გამოვრეკე და ჩემს ქვეყანაში დავასახლე.

ძვ.წ. VII ს-დან ბერძნებმა კოლხეთის შავიზრვისპირა ზოლში არაერთი ახალშენი დააარსეს. მაგალითად: ტრაპეზუნტი, ფაზისი (ქალაქ ფოთთან), გიენოსი (ქალაქ ოჩამჩირესთან), დიოსკურია (ქალაქ სოხუმთან), პიტიუნტი (ქალაქ ბიჭვინთასთან). ასევე ბერძნული დასახლება უნდა ყოფილიყო ქობულეთ-ფიჭვნარის რაიონში, რასაც ადასტურებს არქეოლოგიური მასალა. დასავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე არსებული კოლონიებიდან, თუ ყველა არა, დიოსკურია და ფაზისი მაინც მიღეტის დაარსებული უნდა იყოს. ყველაზე მნიშვნელოვანი ბერძნული კოლონია იყო ფაზისი. მის დაწინაურებას ხელს უწყობდა „დიდი აბრეშუმის გზად“ წოდებული სავაჭრო გზა, რომელიც იწყებოდა ჩინეთიდან. ეს გზა მიუყვებოდა მდინარე ამურდარიას, კასპიის ზღვას და მდინარე მტკვრით ლიხის ქედამდე აღწევდა, შემდეგ მდინარე ფაზისით (რიონით) შავზღვამდე, ქალაქ ფაზისამდე და აქედან უკვე ბერძნული სამყაროსკენ მიემართებოდა.

კოლხეთის სანაპიროზე დაარსებული ახალშენები აღმოცენდა იქ, სადაც უკვე არსებობდა ადგილობრივი მოსახლეობის მიერ შექმნილი დასახლებები. კოლონიების მოსახლეობის ეთნიკური შემადგენლობა რომ შერეული იყო, ნათლად მეტყველებს არქეოლოგიური მასალები. აქედან გამომდინარე, დაპირისპირება კოლონისტებსა და ადგილობრივ მოსახლეობას შორის არ იყო ისეთი მწვავე, როგორც ჩრდილოეთ შავიზღვისპირეთში, სადაც ბერძნული კოლონიები (პანტიკაპეიონი, ოლვია, ხერსონესი) იბულებული გახდნენ გაერთიანებულიყვენ და შეექმნათ ბოსფორის სამეფო. ეს ბერძნული ახალშენები ადგილობრივ მოსახლეობაზე გაბატონდნენ, დასავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე აღმოცენებული კოლონიები კი განსხვავებულ გარემოში აღმოჩნდნენ. მათ არა თუ ვერ შეძლეს გაბატონებულიყვენ ადგილობრივ მოსახლეობაზე, არამედ თვითონ მოექცნენ კოლხეთის სახელმწიფოსა და ადგილობრივი მოსახლეობის გავლენის ქვეშ.

ბერძნები კოლხეთთან ვაჭრობას დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდნენ. საბერძნეთიდან შემოჰქონდათ ქსოვილები, სამკაული, ჭურჭელი და ფუფუნების სხვა საგნები. შემოჰქონდათ ასევე ზეთი და ღვინო. ღვინო ბერძნებს, ალბათ, თავისთვის ესაჭიროებოდათ, რადგან საქართველო ღვინის უძველესი სამშობლოა და ღვინის აქ სავაჭროდ შემოტანა ნაკლებად სავარაუდოა. საქართველოდან გაჰქონდათ სელი და სელის ნაწარმი, ბეწვეული, ტყავი, გემის საშენი ხე-ტყე, აგრეთვე ხის ძვირფასი ჯიშები, მაგალითად ბზა. გაჰქონდათ ოქრო და რკინა. გაჰყავდათ მონებიც.

ბერძნული კოლონიები დიდ გავლენას ახდენდნენ კოლხეთის კულტურულსა და სოციალურ-ეკონომიკურ ცხოვრებაზე. მათი მეშვეობით კოლხეთი უკავშირდებოდა ბერძნულ სამყაროს, რომელიც იმ დროს ყველაზე მაღალგანვითარებული და მოწინავე იყო. კოლხეთს ურთიერთობა ჰქონდა ჩრდილოეთ შავიზღვისპირეთთანაც (ყირიმში აღმოჩენილია კოლხური მონეტები), შავი ზღვის სამხრეთ სანაპიროზე არსებულ კოლონიებთან, მცირე აზიის ქალაქებთან. ისეთი შორეული ქვეყნებიდანაც კი, როგორიც იყო ეგვიპტე და სირია, კოლხეთში შემოჰქონდათ სხვადასხვა ნაკეთობა.

დასავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე, ბერძნული ახალშენების გარდა, არაერთი ადგილობრივი ქალაქია კიდევ დადასტურებული. კერძოდ ქ. ვანის, სამტრედიის რაიონის სოფ. დაბლაგომის და საჩხერის რაიონში, სოფელ საირხის ტერიტორიაზე აღმოჩენილი ნაქალაქარები. ისინი უკვე ძვ.წ. VIII საუკუნიდან წარმართული რელიგიურ ცენტრებს წარმოადგენდნენ და VII-VI საუკუნეებიდან ეკონომიკურ და პოლიტიკურ ცენტრებად ჩამოყალიბდნენ. აღსანიშნავია ის, რომ ვანის ნაქალაქარზე დადგენილია უწყვეტი ცხოვრება ძვ.წ. VIII საუკუნიდან – I საუკუნის შუახანებამდე. იგი კოლხეთის მნიშვნელოვანი რელიგიური და პოლიტიკური ცენტრი გახლდათ შესანიშნავი არქიტექტურითა და მრავალდარგიანი ხელოსნური წარმოებით. აქ აღმოჩენილი მრავალრიცხოვან ნაგებობათა ნაშთები, კლდოვან დედაქანში გამოკვეთილი სამსხვერპლოები, მდიდრული სამარხები თვალნათლივ წარმოაჩენენ სოციალური და კულტურული განვითარების მაღალ დონეს. ვანში პროფესიონალ ხელოსანთა ძლიერი სკოლა არსებობდა, რომელიც საუკუნეების მანძილზე ურთულესი ტექნიკური ხერხების გამოყენებით უნიკალური კოლხური სტილის ოქრომჭედლობის უბრწყინვალეს ნიმუშებს ქმნიდა. ასევე, კოლხეთის უძველესი ქალაქი იყო ბერძნულ წყაროებში მითითებული კუტაია

(ქუთაია), (ანუ დღევანდელი ქუთაისი?). საინტერესოა ძვ.წ. IV საუკუნის ისტორიკოსის ცნობა, რომ „მდინარე ფაზისზე ზევით აყოლებაზე, 180 სტადიონის მანძილზე (დაახლოებით 30 კმ), არის დიდი ბარბაროსული ქალაქი, საიდანაც იყო მედეა“. მართალია, ეს ქალაქი დღეისათვის მიკვლეული არ არის, მაგრამ მისი მოხსენიება „ბარბაროსულ ქალაქად“ იმის მანიშნებელი უნდა იყოს, რომ იგი მკვიდრ მოსახლეობას ეკუთვნოდა.

კოლხეთის სამეფოს ქართულად ეგრისი ეწოდებოდა. ის ადრეკლასობრივი სახელმწიფო გახლდათ, რომელშიც ძლიერი იყო თემური წყობილების გადმონაშთები. სტრაბონის ცნობით იგი დაყოფილი იყო სკეპტუხიებად (ანუ საერისთავოებად, მხარეებად). VIII-VII საუკუნეებში კიმერიელებისა და სკვითების გამანადგურებელმა შემოსევებმა და მცირე აზიაში განვითარებულმა მოვლენებმა შეაფერხა ქართველი ტომების შემდგომი განვითარება. თუმცა ეს დროებითი მოვლენა იყო. ხელახალი აღმავლობა დაკავშირებულია ერთ-ერთი ყველაზე ცნობილი ქართული ტომის კოლხების სახელთან. კოლხების შესახებ საინტერესო ცნობები მოიპოვება ძველი ბერძენი ისტორიკოსებისა და გეოგრაფების თხზულებებში.

კოლხეთის მაღალ განვითარებულობაზე მიუთითებს ადგილობრივი ფულის არსებობა. ძვ.წ. VI-III საუკუნეებში კოლხეთში იჭრებოდა ვერცხლის ფული, რომელსაც „კოლხური თეთრი“ ეწოდა. კოლხური თეთრი აღმოჩენილია საქართველოს ფარგლებს გარეთაც (ყირიმში, ტრაპიზონის მახლობლად, შუა აზიაში – ფერღანის ველზე), რაც მიუთითებს მის გამოყენებაზე საერთაშორისო ვაჭრობაშიც.

ეგრისის ანუ კოლხეთის სამეფო საკმაოდ ძლიერი იყო. მისი დაპყრობა ვერ შეძლო ძლევამოსილმა აქემენიდურმა ირანმა, რომელმაც თავისი ძლიერების მწვერვალს ძვ.წ. VI საუკუნეში დარიოს I-ის დროს მიაღწია, რომელმაც იმ დროისათვის დაიპყრო მთელი მცირე აზია. სპარსეთის შემადგენლობაში აღმოჩნდა ისტორიული საქართველოს სამხრეთ-დასავლეთში მცხოვრები ზოგიერთი ქართული ტომი. კოლხეთი აქემენიდების სახელმწიფოს შემადგენლობაში არ შედიოდა. ეგრისი მას მხოლოდ „ნებაყოფლობით“ ძღვენს უგზავნიდა: ხუთ წელიწადში ერთხელ 100 ბიჭსა და 100 გოგოს. როგორც ჩანს ეს ხარკი კი არა გარკვეული ძღვენი უფრო იყო, რათა კოლხეთს თავიდან აეცილებინა ირანის აგრესია. ამას გარდა მნიშვნელოვანი ომებისას, კოლხეთის მეფე ვალდებული ხდებოდა სპარსეთის მეფისთვის დამხმარე ჯარი გაეგზავნა.

ძვ.წ. III საუკუნიდან კოლხეთის სამეფო ელინისტური ქვეყნების გავლენის სფეროში მოექცა, მათი შიდა ომები კი კოლხეთის პოლიტ-ეკონომიკურ დასუსტებასაც იწვევდა. ძვ.წ. II საუკუნის ბოლოს პონტოს მეფე მითრიდატე VI-მ კოლხეთი დაიპყრო და აქ მართველბად თავის შვილებსა და ახლობლებს აგზავნიდა.

წმ. ძველ საბერძნეთში მმართველობის ფორმები. ათენი და სპარტა

ძვ.წ. I ათასწლეულში მთელი საბერძნეთი პოლისებით დაიფარა, რომლებსაც განსხვავებული მმართველობითი ფორმები ჰქონდათ: მონარქია, ოლიგარქია, ტირანია, დემოკრატია.

მონარქია, ანუ მეფეთა ერთმართველობა, ამ პერიოდის საბერძნეთში ფაქტიურად გადავარდა და თუ სადმე იყვნენ მეფეები შემორჩენილი, მათი ძალაუფლება უმნიშვნელო იყო.

ოლიგარქია – „უმცირესობის მმართველობას“ ნიშნავს. ეს ფორმა საბერძნეთში საკმაოდ გავრცელებულიყო და გულისხმობდა, რომ რეალურ მმართველობას განახორციელებდა საზოგადოების ელიტარული ანუ მცირე ნაწილი.

ტირანია ერთმმართველობას აღნიშნავს, მაგრამ არა „ღვთის წყალობით“ და „კანონიერ-მემკვიდრეობით“, არამედ ხალხის რისხვით გაჩენილს. პოლისში სახალხო მღელვარების შედეგად ერთპიროვნული ხელისუფლება ხშირად ამ გამოსვლების ერთ-ერთ თავკაცს გადაეცემოდა. არაორდინალური სიტუაცია და სახალხო მხარდაჭერა მას ხშირად შეუზღუდავ უფლებებს აძლევდა, ბევრად მეტს, ვიდრე ეს დინასტიურ მონარქს თუ წარჩინებულთა ჯგუფს გააჩნდა.

დემოკრატია – დემოსის ანუ „ხალხის მმართველობას“ ნიშნავს. ჩვენგან განსხვავებით, ძველი ბერძნები, რომელთაგანაც მომდინარეობს ეს ტერმინი, ასე მხოლოდ იმ პოლიტიკურ სისტემას მოიხსენიებდნენ, სადაც ხალხი, დემოსი პირდაპირ მმართველობას ახორციელებდა: იკრიბებოდა მნიშვნელოვანი საკითხების გადასაწყვეტად, პირდაპირ ირჩევდა ყველა რანგის მოხელეს. ბერძნული პოლისის ზომა და მოსახლეობის რაოდენობა იმდენი იყო, რამაც მართვის შესაძლებლობას. დემოკრატიის საუკეთესო ნიმუშს ათენი წარმოადგენს. ათენის მოდელმა წარმატებით იარსება თითქმის საუკუნის მანძილზე და ხარვეზები მხოლოდ პელოპონესის ომში, უაღრესად კრიტიკულ ვითარებაში გამოავლინა.

ათენის რესპუბლიკა

ათენი ცენტრალური საბერძნეთის მხარე **ატიკაში**, ჯერ კიდევ II ათასწლეულში დაარსდა. ის გადაურჩა დორიელთა შემოსევას და საბერძნეთის ძველი მოსახლეობისათვის ერთგვარ ცენტრად თუ თავშესაფრად იქცა. მალე მთელი ატიკა ათენის დაქვემდებარებაში მოექცა და შედეგად ათენის სახელმწიფო საბერძნეთის 750 პოლისს შორის ფართობის სიდიდით II გახდა იყო სპარტის შემდეგ. იგი შედგებოდა საკუთრივ ქალაქის, მისი ზღვისპირეთის და გარშემო მდებარე ტერიტორიისგან (სოფლები, პატარა დასახლებები). პოლისის ჩამოთვლილი ნაწილები ერთმანეთს ავსებდნენ ეკონომიკური თვალსაზრისით.

თავდაპირველად ათენში ძალაუფლებას **„ევპატრიდები“** (კეთილშობილ მამათა შთამომავლები, ანუ ქალაქის უძველესი მოსახლეები) ფლობდნენ. პოლისს სათავეში **ბასილევსი**, ანუ მეფე ედგა. აღმასრულებელ ხელისუფლებას (მთავრობას) წარმოადგენდა **არქონტთა 9-კაციანი კოლეგია**, რომელსაც **არეოპაგი**, ანუ არისტოკრატთა საბჭო ირჩევდა. შემდგომ მეფობა მოისპო. მმართველობის ასეთ ფორმას არისტოკრატიული ერქვა.

ძვ.წ. VII საუკუნისთვის ათენში მცირემიწიანობის გამო ძალიან ბევრი გადარიბდა. მათ შემოსავალი არ ჰქონდათ და ვალს იღებდნენ. ვალის გადახდა უმრავლესობას აღარ შეეძლო და მათი მიწები კი ევპატრიდებს რჩებოდათ. შედეგად, ვალში ჩავარდნილთაგან ერთნი საკუთარ მიწებზე უკვე იჯარით მუშაობდნენ, ან საერთოდ მოვალეთა მონებად ხდებოდნენ. ევპატრიდები საშინლად

ჩაგრავდნენ მოსახლეობის უმრავლესობის წარმომადგენლებს შედეგად, დემოსი ჯანყდებოდა და ქვეყანაში სამოქალაქო დაპირისპირება და ქაოსი ისადგურებდა.

სიტუაციის მოსაგვარებლად ძვ.წ. 621 წელს არისტოკრატებმა **არქონტ-კანონმდებლად დრაკონი** აირჩიეს, რომელმაც პირველმა ჩაწერა კანონები, მოაწესრიგა მართვის სისტემა და

სისხლის სამართალი და ძალადობისა და კრიმინალის აღსაკვეთად ყველა დანაშაულზე სიკვდილით დასჯა შემოიღო, რის გამოც მის კანონებს სისხლით დაწერილი უწოდეს.

დრაკონის კანონებმა არსებითად დაადასტურეს ევპატრიდთა ბატონობა, ამიტომ სამოქალაქო დაპირისპირება მალე განახლდა და ძვ.წ. 594 წელს არქონტ-კანონმდებლად არჩეულ სოლონს პრობლემის მოსაგვარებლად ქვეყნის სისტემის სრულად გარდაქმნა მოუწია.

სოლონმა მოსახლეობა წარმოშობის ნაცვლად, ქონებრივი ცენზის მიხედვით 4 ნაწილად გაყო და თავიანთი შესაძლებლობის მიხედვით განუსაზღვრა პოლიტიკური და სამხედრო უფლებები და საგადასახადო მოვალეობანი.

არეოპაგისა ფუნქციები შეითავსა საერთო „სახალხო კრებამ“ – „ეკლესიამ“ (თავისუფალი, სრულწლოვანი, მოქალაქეობის მქონე მამაკაცების კრება) მნიშვნელობა. „სახალხო კრება“ პოლისის მართვის უმაღლეს ორგანოს წარმოადგენდა და ხმის მიცემის უფლება ათენის ყველა „მოქალაქეს“ თანაბრად ჰქონდა. გარდა ამისა, მათ შეეძლოთ ნაფიც მსაჯულად გახდომა. სახალხო კრებაზე ამტკიცებდნენ კანონებსა და სახელმწიფო ბიუჯეტს, წყვედნენ ომისა და ზავის საკითხებს. კრებაში მონაწილეობა გასამრჯელოთი საჩუქრდებოდა.

სახალხო კრების სხდომას ამზადებდა და კრებებს შორის ყოველდღიურ საკითხებს აგვარებდა ოთხივე ქონებრივი კლასიდან არჩეული 100-100 ადამიანისგან შემდგარი საბჭო, ანუ ბულე (იგივე ოთხასთა საბჭო). საბჭოში მოქალაქეებს 1 წლით ირჩევდნენ. მოქალაქეს საბჭოში ცხოვრებაში მხოლოდ ორჯერ შეეძლო არჩევა.

სოლონმა დაამკვიდრა თავისუფალი ადამიანის, ანუ მოქალაქის ცნება. ასეთად ითვლებოდა წარმოშობით ათენელი, რომელიც ფლობდა ამასთანავე მიწას. მათ ჰქონდათ სახალხო კრებებში მონაწილეობის, თანამდებობაზე არჩევისა და ჯარში სამსახურის უფლება.

დანარჩენებს შეადგენდნენ მეტოიკები. იგი ათენის არასრულუფლებიანი მოსახლეობა იყო. მეტოიკებად ითვლებოდა უცხოელები, რომლებიც ატიკაში დროებით ან სამუდამო ვადით სახლდებოდნენ. მეტოიკები ძირითადად მისდევდნენ ხელოსნობას და ვაჭრობას. მეტოიკების კლასში შედიოდა გათავისუფლებული მონებიც.

სოლონმა აკრძალა ვალის გამო თავისუფალი ადამიანის გაყიდვა და მისი მონად ქცევა. მცირე აზიაში გაყიდული ადამიანები სამშობლოში დააბრუნეს. ათენში მონა არა ადამიანად, არამედ იმ სულიერ იარაღად ითვლებოდა, რომელიც აუცილებელია საოჯახო მეურნეობის წარმართვისა და ფუნქციონირებისთვის. დიდგვაროვანთ ჩამოერთვათ უკანონოდ მითვისებული მიწები და მფლობელებს დაუბრუნეს. სოლონის დროს განისაზღვრა მიწისმფლობელობის მაქსიმუმი.

ძვ.წ. 509 წელს კლისთენემ ახალი ადმინისტრაციული რეფორმით ფაქტობრივად გააუქმა მოსახლეობის ქონების მიხედვით დაყოფა და ძველი გვაროვნულად-განსახლების სისტემა. მოხდა ქვეყნის სამივე ნაწილის ერთმანეთთან დაკავშირება. კლისთენემ მთელი ატიკა 3 ტერიტორიულ ოლქად დაყო: 1) სანაპირო, 2) ქალაქი ათენი და მისი შემოგარენი, 3) შიდა მხარე. მთელ ატიკაში 10 ფილე ჩამოყალიბდა, ყოველი ფილე ირჩევდა 1 სტრატეგოსს (სარდალს). ათენს ერთდროულად 10 სტრატეგოსი ჰყავდა.

კლისთენემ 400-სთა საბჭო შეცვალა 500-სთა საბჭოთი. კლისთენემ შემოიღო ოსტრაკისმოსი, ანუ „ნატეხთა სასამართლო“. ყოველწლიურად სახალხო კრებაზე განიხილავდნენ საკითხს: ხომ არ იყვნენ ქალაქში ადამიანები, რომლებიც საფრთხეს

უქმნიდნენ არსებულ სახელმწიფო წყობას. კრების მონაწილეები თიხის ნატეხებზე ანუ ოსტრაკონებზე წერდნენ ისეთ პირთა სახელებს რომელთაც მიდრეკილება ჰქონდათ ტირანიისკენ. კენჭისყრაში სულ მცირე, 6000 მოქალაქეს უნდა მიეღო მონაწილეობა. ვისი სახელიც ყველაზე მეტად გამეორდებოდა, მას ატიკიდან 10 წლის ვადით აძევებდნენ, თუმცა მოქალაქეობასა და ქონებას უნარჩუნებდნენ.

სახალხო კრება სულ უფრო წამყვანი ხდებოდა და ავიწროვებდა მუდმივმოქმედი არეოპაგის ფუნქციებს, რომელსაც ოდენ მკვლელობის გამოძიებისა და კანონებზე ზედამხედველობის ფუნქცია ჰქონდა. სახალხო კრებაში 20 წელს ზემოთ ყველა მამაკაცი იკრიბებოდა. იგი ყოველ მეათე დღეს იკრიბებოდა აკროპოლისის მახლობლად, მოგვიანებით კი – ათენის თეატრში. კრების გაძღოლის უფლება ყველას ჰქონდა და მას კენჭისყრით ირჩევდნენ. სახალხო კრება წყვეტდა ათენის პოლიტიკის, ფინანსების, ომისა და ზავის საკითხებს, იღებდა უცხოელ ელჩებს. სახალხო კრებაზე გასატან კანონპროექტებს კი ბულე ამზადებდა. იგი განიხილავდა თანამდებობის პირთა საქმეებსაც.

სასამართლოს ანუ ნაფიცთა საბჭოს (ჰელაია), მთელი ათენი ირჩევდა. ის 5000 მოქალაქისგან შედგებოდა. მოსამართლეები არამარტო ათენში, არამედ მის მოკავშირე ქალაქებში იყვნენ. არც ერთმა ბრალდებულმა არ იცოდა წინასწარ, თუ მის საქმეს რომელი მოსამართლე განიხილავდა, რაც ქრთამის მიცემას გამორიცხავდა. საქმის განხილვაში სულ მცირე 500 კაციანი კოლეგია განიხილავდა. ადვოკატები ათენში არ ჰყავდათ და ბრალდებული თავს თვითონ იცავდა, ანდა ამის გაკეთება მის ნათესავს შეეძლო.

მონათმფლობელური დემოკრატია ათენში საბოლოოდ დამყარდა პერიკლეს ლიდერობით V საუკუნის შუა ხანებში. **ძვ.წ. 451 წელს მისი ინიციატივით მიღებული იქნა კანონი ათენის მოქალაქეობის შესახებ („წმინდა მოქალაქეობა“)**, რომლითაც განისაზღვრა, ვინ იყო ათენის მოქალაქე: ყველა მამაკაცი, რომელსაც მამა ათენელი ჰყავდა, ხოლო დედა ასევე ათენელის შვილი იყო. ბავშვის მამობის აღიარება მისი დაბადებისთანავე უნდა მომხდარიყო, რომ მას მოქალაქეობა მიეღო. ათენელი მოქალაქეობას კარგავდა ბრძოლაში გამოჩენილი ლაჩრობის, ქურდობის, ვალების გადაუხდელობის, ღმერთების უპატივცემულობის გამო.

სპარტას მართვლობითი სისტემა

ძვ.წ. XII ს.-ში დორიელთა ტომებმა პელოპონესის სამხრეთით ლაკონიკის მიწები დაიპყრეს და აქ ქალაქი სპარტა შექმნეს, რომელსაც მთელი მხარე დაემორჩილა. ძვ.წ. VIII-VII ს.-ში სპარტელებმა მიწების სიმცირის გამო მეზობელი მესენიის მიწებიც დაიპყრეს.

სპარტის საზოგადოება სამი დიდი ჯგუფისგან შედგებოდა:

1) დაახლოებით 10000 სპარტელი სრულუფლებიანი მოქალაქე („სპარტიეტი“) იყო. მათ „თანასწორებს“ უწოდებდნენ, რადგან ყველას ერთი სიდიდის მიწის ნაკვეთი ჰქონდა; მამაკაცი სპარტელები 12-13 წლიდან 30 წლამდე სამხედრო ყაზარმებში ცხოვრობდნენ და მხოლოდ ამის შემდეგ იღებდნენ მოქალაქის უფლებებს, ერთვებოდნენ პოლიტიკაში და ქორწინდებოდნენ.

2) **პერიეკები** – ქალაქის გარეუბნებში მცხოვრები ვაჭარ-ხელოსნები, რომლებიც თავისუფალნი იყვნენ, მაგრამ პოლიტიკური უფლებები არ ჰქონდათ. სპარტელები მათ დაცინვითა და ზიზღით ეპყრობოდნენ. მათ ხარკს ახდევინებდნენ და დიდი ომის დროს აიძულებდნენ მეომართა რაზმები გამოეყვანათ. სულ სპარტაში დაახლოებით 60000 პერიეკი

ცხოვრობდა.

3) **ჰილოტები** – დაპყრობილი მესენიელები სპარტელებმა თავიანთ სასარგებლოდ მომუშავე ჰილოტებად, ანუ მიწის მუშებად, აქციეს. მათი რიცხვი 200000 შეადგენდა. თუმცა ჰილოტები საკუთარ მიწის ნაკვეთებს ამუშავებდნენ და „თანასწორებს“ მოსავლის ნახევარს უხდიდნენ. ისინი სპარტელებს საკუთარი საცხოვრებელი ადგილიდან არ აუყრიათ. ცალკეულ სპარტელს არ შეეძლო ჰილოტის მოკვლა, გაყიდვა ან გათავისუფლება, რადგან ისინი არა ცალკეული სპარტელის, არამედ მთელი სპარტას სახელმწიფოს საკუთრებას წარმოადგენდნენ.

სპარტა სამხედრო-ოლიგარქიულ სახელმწიფოდ ჩამოყალიბდა. მისი პირველი კანონების შემდგენლად ლეგენდარული პიროვნება, **ლიკურგე** ითვლება. სპარტას **2 ბასილევსი (მეფე) ჰყავდა**. ისინი მემკვიდრეობით იღებდნენ მეფის ტიტულს და მთავარსარდლებსა და უმაღლეს ქურუმებს წარმოადგენდნენ.

30 წელს მიღწეული სპარტიატი მამაკაცები ესწრებოდნენ „**სახალხო კრებას**“ „**აპელას**“. სპარტის სახალხო კრებაზე ყოველწლიურად ირჩევდნენ **5 ეფორს (ზედამხედველს)**. ისინი მეთვალყურეობდნენ მეფისა და გერონტების საქმიანობას, „ლიკურგეს კანონების“ დაცვას, სასამართლოს წარმოებას, სპარტელთა ყოფა-ცხოვრებას და.ა.შ.

სპარტაში ყველაზე დიდი ყურადღება ზავშვის ფიზიკურ აღზრდას ენიჭებოდა, რაც „**სპარტანული აღზრდის**“ სახელითაა ცნობილი. ათენელი სრულად უუფლებო ქალებისგან განსხვავებით, სპარტაში ქალებს შედარებით მეტი პატივისცემით ეპყრობოდნენ, ვინაიდან ისინი სამშობლოს მომავალ მეომრებს უზრდიდნენ.

საბერძნეთის სხვა პოლისებისგან განსხვავებით, სპარტა იმდენად აკონტროლებდა მოქალაქის პირად ქონებას, რომ აზრი დაკარგა გამდიდრებისკენ მისწრაფებამ. დიდი ხნის განმავლობაში სპარტაში ფულიც კი არ იჭრებოდა და მის ნაცვლად კვერის ფორმის რკინის ზოდებს იყენებდნენ. უცხოელთა ზეგავლენის შიშით სპარტელები კრძალავდნენ ყოველგვარ საგარეო ვაჭრობას; იკრძალებოდა უცხოელის სპარტაში ცხოვრება და სპარტელის უცხოეთში ცხოვრება.

§9. ბერძენ-სპარსელთა ომები 499-449 წლებში

ჯერ კიდევ კიროს II-მ, 540-იან წლებში, ლიდის დაპყრობის პარალელურად თავისი გავლენის ქვეშ მოაქცია მცირე აზიის დას. სანაპიროებზე მდებარე ბერძნული პოლისები. დარიოსმა მათ დიდი ხარკი დააკისრა და ბერძნებისა და ფინიკიელების ვაჭრობაც გააკონტროლა, რაც მძიმე ეკონომიკურ მდგომარეობაში აქცევდა პოლისებს.

ძვ.წ. 499 წელს იონიის ბერძნული პოლისები მილეტის მეთაურობით სპარსელთა ბატონობის წინააღმდეგ აჯანყდნენ და დახმარებისთვის ბალკანურ პოლისებს მიმართეს. მათ მხოლოდ ათენელები გამოეხმაურნენ. აჯანყება 6 წელს გაგრძელდა და მას მრავალი მცირე აზიური პოლისები შეუერთდა, თუმცა დარიოსმა მოახერხა მისი ჩახშობა. 494 წელს დაეცა მილეტი, რომელიც სასტიკად დასაჯეს.

მცირე აზიის საქმეთა მოწესრიგების შემდეგ დარიოსმა ეგეოსისა და ბალკანეთის

დაპყრობისათვის იწყო მზადება და პირველ რიგში ურჩი ათენელების დასჯა გადაწყვიტა, რისთვისას 492 წელს თავისი სიძე (ასულის ქმარი) **მარდონიოსი** გაგზავნა სახმელეთო ჯარითა და ფლოტით. მარდონიოსმა ხელახლა დაიპყრო ბერძნებს აყოლილი ამბოხებული თრაკია, მაკედონიამდეც მიაღწია და მას სპარსეთის უზენაესობა აღიარებინა, თუმცა ამ დროს სპარსელთა ფლოტი ათონის კონცხთან შტორმში მოჰყვა და განადგურდა (300 ხომალდი დაიღუპა და 20 000 კაცი). ამის გამო მარდონიოსი, რომელიც ამავე დროს დაჭრილიც იყო, იძულებული გახდა მცირე აზიაში გაბრუნებულიყო.

491 წელს დარიოსმა ელჩები გაგზავნა ყველა ბერძნულ დამოუკიდებელ პოლისში მოწოდებით მომეცით მიწა და წყალი: ბერძნულმა პოლისებმა ერეთრიის, ნაქსოსის, ათენისა და სპარტას გამოკლებით ქედი მოიხარა. ათენელებმა ელჩები კლდეში გადაჩეხეს, სპარტელებმა კი ჭაში ჩაახრჩეს და ჩასძახეს: „მან არის მიწა და წყალი“.

490 წელს დარიოსმა დიდი ფლოტი გაგზავნა მეამბოხეთა დასასჯელად. სპარსელებმა დაახლ. 26 000 კაცი ატიკის სანაპიროზე გადასხეს **სოფელ მარათონთან, ათენიდან 42 კმ-ზე**. აქვე ახლოს გაშლილ ველზე დაბანაკებული იყო ბერძენთა ჯარი, რომელშიც 10000 ათენელი და 1000 პლატეელი შედიოდა. ბრძოლის მთავარსარდლობა ათენელ **მილტიადეს** მიანდეს, რომელმაც ეს ადგილი იმის გამო შეარჩია, რომ ათენისკენ გზა დაეკეტა და დრო გაეწელა, რათა სხვა ბერძნებსაც მოსწროთ საშველად. პირველ რიგში სპარტელებს ელოდნენ, თუმცა მათ დახმარებაზე უპასუხეს – „მისანმა გვირჩია მხოლოდ სავსე მთვარეობისას ვიომოთ“.

რადგან მტერი უმრავლესობაში იყო, მილტიადემ ხერხს მიმართა: გამოიწვიეს მოწინააღმდეგის ძალები და შემდეგ, ბერძნების ცენტრალურმა ძალებმა უკუსვლა იწყეს და ამით სპარსელები მახეში მოაქციეს. დანარჩენმა ათენელებმა კი ფლანგებიდან შემოუარეს მტერს და ალყაში მოაქციეს. სპარსელები პანიკამ მოიცვა და ხომალდებისკენ უწესრიგოდ გაქცევა იწყეს. ბერძნები მისდევდნენ და წინააღმდეგობის გარეშე ხოცავდნენ მათ. ჰეროდოტეს ცნობით 192 ელინი და 6400 სპარსელი დაიღუპა.

არტაფერნმა გადარჩენილი ჯარით გადაწყვიტა ატიკისთვის შემოეარა და სამხრეთ პორტიდან შეჭრილიყო ათენზე შესატევად. მაშინ მილტიადმა ჯარის დიდი ნაწილით ფეხით ირბინა და სპარსელებს პორტში დახვდა. არტაფერნი იძულებული გახდა უკან გაბრუნებულიყო.

დარიოსი მიხვდა ბერძნების ძალას და შემდგომი ექსპედიციის მომზადებას უფრო გულმოდგინედ შეუდგა, თუმცა მისი გადადება მოუწია, რადგან ეგვიპტე აუჯანყდა. მალე დარიოსი მოკვდა და ტახტი უფროსმა ვაჟმა ქსერქსე I-მა (486-465) დაიკავა, რომელმაც ჩაახშო ეგვიპტის ამბოხი და მზადება განაახლა საბერძნეთზე თავდასხმისათვის.

481 წელს ქსერქსემ მამამისის მსგავსად გაგზავნა საბერძნეთში ელჩები „მიწისა და წყალის“ მოთხოვნით. სანამ ცენტრალური და სამხრეთ საბერძნეთი მოემზადებოდა, სპარსელთა შესაკავებლად სახმელეთო ჯარმა (5200 ან 7700 კაცი) სპარტის მეფე **ლეონიდასის** სარდლობით ცენტრალურ საბერძნეთში **თერმოპილესთან** მდებარე გადმოსასვლელი ჩაკეტა, ხოლო ფლოტი ევბეას თავში არტემისიონის კონცხთან გამაგრდა. ორივე ბანაკი მედგრად დაუხვდა მტერს და სპარსელები ვერაფრით ახერხებდნენ მათ დაძლევას, ვიდრე ერთი მოღალატის დახმარებით სპარსელებმა მთისუკანა შემოსავლელით არ დაიწყეს ლეონიდასის ბანაკის ალყაში მოქცევა. მაშინ სპარტის მეფემ 300 კაცამდე დაიტოვა, დანარჩენები შინ გაუშვა

და გმირულად შეაკვდა მტერს (**თერმოპილეს ბრძოლა ძვ.წ. 480 წელი**). როდესაც თერმოპილეს ბანაკის მოშლა შეიტყეს, ბერძენთა ფლოტმაც უკან დაიხია და ათენთან ახლოს, კუნძულ **სალამინის სრუტეში დაბანაკდა**. სპარსელები წინააღმდეგობის გარეშე შევიდნენ ათენში და ქალაქი გადაწვეს.

მაშინ **თემისტოკლემ** ხრიკებს მიმართა და ქსერქსეს მისწერა: „მეფეო შენს მხარეს ვარ, ბერძენთა ფლოტი შეცდომით სალამინის სრუტეშია თავმოყრილი და ხვალ იქედან გასვლას აპირებენ და მერე ზღვაში ვეღარ შეიპყრობთ“. ქსერქსემ დაიჯერა და გაგზავნა ფლოტი, რომელიც ბერძნებს თითქმის ორჯერ სჭარბობდა, თუმცა ფინიკიელების, ეგვიპტელებისა და მცირე აზიელი ბერძნებისგან შედგებოდა. თანაც წარმატებაში დარწმუნებულებმა ეგვიპტელთა ფლოტი სრუტიდან მეორე გამოსასვლელის ჩასაკეტად გაგზავნეს და ამით ძალები კიდევ უფრო დაასუსტეს.

როდესაც სპარსელთა ფლოტი სალამინის სრუტეში შევიდა ბერძენთა კოალიციური ფლოტი მათ მოულოდნელად დაესხა თავს, სრულად არივდარია და გაანადგურა (**სალამინის საზღვაო ბრძოლა ძვ.წ. 480 წელი**). მაშინ თემისტოკლემ ქსერქსეს ისევ მისწერა: „მეფეო, ბერძნები ახლა ჰელესპონტის (დარდანელის სრუტის) გადაკეტვას აპირებენ, რათა აქ გამოგკეტონ და გაგანადგურონ“. სპარსეთის მეფემ კვლავ დაიჯერა და შინ გაბრუნდა. იგი მთელი ჯარის წაყვანას აპირებდა, თუმცა **მარდონიოსმა** დაარწმუნა სახმელეთო არმიის დიდი ნაწილი საბერძნეთში დაეტოვებინა, რადგან ომის ბედი ჯერ გადაწყვეტილი არ იყო. შედეგად მარდონიოსი სახმელეთო ძალებით თესალიაში გადავიდა გამოსაზამთრებლად და შემდგომი წლისთვის მოსამზადებლად.

479 წელს ომის ასპარეზი გაფართოვდა. ერთის მხრივ მარდონიოსი შემოიჭრა ცენტრალურ საბერძნეთში, მეორე მხრივ კი ბერძენთა მოკავშირეთა ფლოტი გაემგზავრა მცირე აზიის პოლისთა ხელაღხა ასაჯანყებლად. მარდონიოსმა სცადა ათენთან სეპარატული ზავი დაედო და დიდი მიწების დაპირებით ომიდან გამოეთიშა, თუმცა არისტიდეს მეთაურობით უარი მიიღო, ამიტომ ატიკაზე ილაშქრა და ხელახლა მიტოვებული ქალაქი მეორედ გადაწვა. ამასობაში სპარტელთა ჯარები კორინთოს ყელის გამოვლით ბეოტიისკენ მოისწრაფვოდნენ და მარდონიოსიც იქეთ წავიდა. მოწინააღმდეგენი ერთმანეთს ქალაქ **პლატეასთან** შეხვდნენ. გამართული ბრძოლა დიდხანს თანაბრად მიდიოდა, ვიდრე მარდონიოსი არ დაიღუპა და სპარსელებს უკან წასვლა მოუწიათ (**პლატეას ბრძოლა ძვ.წ. 479 წელი**). ბერძენთა გამარჯვებით დასრულდა მცირე აზიაში **ძვ.წ. 479 წელს მიკალეს კონცხთან გამართული ბრძოლა**.

ბერძენთა წარმატებით მიმდინარეობდა ომი არტაქსერქსე I-ის (465-424) დროსაც. მაგრამ საბოლოოდ **ძვ.წ. 449 წელს ბერძნებსა და სპარსელებს შორის ზავი (ე.წ. კალიასის ზავი) დაიდო შემდეგი პირობით**: 1. მცირე აზიის ყველა ბერძნული ქალაქი იქნებოდა დამოუკიდებელი მმართველობის; 2. სპარსელებს აეკრძალათ ზღვაში ნაოსნობა მცირე აზიის სანაპიროდან 3 დღის სავალზე. სამაგიეროდ ათენი უარს ამბობდა შეხებოდა სპარსეთის სამფლობელოებს კიპროსში, ლიბიასა და ეგვიპტეში.

§10. ძველი მაკედონია, ალექსანდრე მაკედონელი, ელინიზმი

ძვ.წ. V-IV საუკუნეებში მიმდინარე „პელოპონესის ომებმა“ (სამოქალაქო ომი ათენის, სპარტას და თებეს სამხედრო ბანაკებს შორის) საბერძნეთი გააჩანაგა. ძვ.წ. IV ს.-ში დაიწყო პოლისური საზოგადოების კრიზისი. ბერძნულ ქალაქებში ძალაუფლება ოლიგარქიის ხელში გადავიდა. ქალაქ-სახელმწიფოებმა ვეღარ შეინარჩუნეს გავლენა კოლონიებზე. ეგეოსის ზღვის აუზი და მცირე აზიის დას. სანაპირო სპარსეთის ხელში აღმოჩნდა. სპარტელ და სხვა ბერძენ მეომრებს სპარსელი და ეგვიპტელი მონარქები ქირაობდნენ.

ძვ.წ. IV ს. შუა ხანებში საბერძნეთის ჩრდილოეთით **ფილიპე II-ის (ძვ. წ. 359-336) მეთაურობით მაკედონიის ძლიერი სამეფო ჩამოყალიბდა**. ფილიპემ მოახდინა ჯარის რეორგანიზაცია – შექმნა ბევრად სწრაფი და მობილური **„მაკედონური ფალანგა“**, მოჭრა საკუთარი ფული – ოქროს **„ფილიპიკი“**. ფილიპე მაკედონელი ომით და ხშირად ფულითაც თანდათან იერთებდა ბერძნულ ოლქებს და პოლისებს. იგი მოისყიდდა ხოლმე ზოგიერთ მოქალაქეს და ისინიც ქალაქის კარს უღებდნენ. ამაზე ფილიპე დაცინვით ამბობდა, „ოქროთი დატვირთული სახედრით რომელ ქალაქსაც გინდა აიღებო“.

მაკედონიის მზარდი გავლენის გამო საბერძნეთში 2 ბანაკი ჩამოყალიბდა: **პრომაკედონური** დაჯგუფების წარმომადგენლები მიიჩნევდნენ, რომ მაკედონიის მეთაურობით შეიძლება შეიქმნას ერთიანი ელინური კავშირი, რომელიც წარმატებით დაუპირისპირდება სპარსეთს. **ანტიმაკედონურ** ბანაკს ათენი მეთაურობდა. მისი ლიდერი იყო ცნობილი ათენელი ორატორი და მხედართმთავარი **დემოსთენე**. ისინი ფილიპეში თავისუფლებისა და დემოკრატიის მტერს, ხოლო მაკედონელებში ბარბაროსებს ხედავდნენ.

დემოსთენემ შექმნა ანტიმაკედონური კოალიცია (ქალაქების: ათენის, კორინთოს, თებესა და მეგარის მონაწილეობით), მაგრამ გადამწყვეტ ბრძოლაში **ქერონეასთან ძვ.წ. 338 წელს** დემოსთენე დამარცხდა. გამარჯვებულმა ფილიპემ **ძვ.წ. 337 წელს კორინთოში ბერძნული კონგრესი შეკრიბა**. კონგრესში ყველა პოლისი მონაწილეობდა, **სპარტის გარდა**. კორინთოს კონგრესმა ფილიპე მთავარსარდლად გამოაცხადა და სპარსეთზე გალაშქრება დაავალა. მოულოდნელად ფილიპე მისმა პირადმა მცველმა **პავსანიასმა** სიცოცხლეს გამოასალმა და ტახტზე მისი 20 წლის ვაჟი **ალექსანდრე III (ძვ.წ. 336-323) ავიდა**. დედამისი ეპირის მეფის ასული **ოლიმპიადა** იყო.

ალექსანდრემ საბრძოლო ნათლობა 16 წლის ასაკში აჯანყებული ტომების წინააღმდეგ მიიღო. ქერონეასთან ძვ.წ. 338 წელს, მამის დაჭრის შემდეგ სწორედ მან მიიყვანა ბრძოლა გამარჯვებამდე.

ალექსანდრე მაკედონელმა მოკლე ხანში ხელახლა დაიმორჩილა აჯანყებული ბერძნული პოლისები. ძვ.წ. 334 წელს ალექსანდრემ 30 000 ქვეითისა და 5000 მხედრისაგან შემდგარი არმიით, 160 ხომალდითა და მსუბუქად შეიარაღებული დამხმარე რაზმებით გადალახა **ჰელესპონტი (დარდანელის სრუტე)** და მსოფლიოს დასაპყრობად ომი დაიწყო. პირველ რიგში მისი მიზანი **აქემენიანთა სპარსეთის იმპერიის დაპყრობა იყო**.

ახალგაზრდა მხედართმთავარი ბრძოლას ბრძოლაზე იგებდა. **334 წელს მდ. გრანიკოსთან** ბრძოლაში სპარსელების დამარცხების შემდეგ მის ხელთ აღმოჩნდა მცირე

აზიის ბერძნული პოლისები, კაპადოკია და კილიკია. შეაშფოთებული აქემენიანთა უკანასკნელი შაჰი **დარიოს III** ამჯერად თავად ჩაუდგა ჯარებს სათავეში, თუმცა **ძვ.წ. 333 წელს ქ. ისოსთან** ბრძოლაში სასტიკად დამარცხდა, რის შემდეგაც მაკედონელებს სირიის, ფინიკია-პალესტინისა და ეგვიპტისკენ გზები გაეხსნათ. ტყვედ ჩავარდა დარიოსის დედა, ცოლი და შვილები. დარიოსმა მაშინ ზავის სანაცვლოდ 10 000 ტალანტი და მდინარე ევფრატს დასავლეთით მდებარე სამფლობელოები შესთავაზა, რაზეც უარი მიიღო. ალექსანდრეს ყველაფერი სურდა.

332 წელს ალექსანდრე ეგვიტეში შეიჭრა. ქურუმებმა იგი ფარაონად და მზის ღმერთის ამონ-რას შვილად გამოაცხადეს. 331 წლის ოქტომბერში ალექსანდრემ გადამწყვეტი ბრძოლა გაუმართა დარიოს III-ს გაგვამელასთან, შუამდინარეთში. სპარსელებს ჰყავდათ საომარი სპილოები და ეტლები. ეტლებზე ბასრი ცელები იყო დამაგრებული. დარიოსის არმიაში ბევრი დაპყრობილი ქვეყნის მეომარი იბრძოდა. ალექსანდრემ ბრწყინვალე გამარჯვება მოიპოვა. დარიოსი ბრძოლიდან გაქცევის შემდეგ მისივე დიდებულებმა მოკლეს. ალექსანდრემ აიღო ბაბილონი, სუზა... 330 წელს კი პერსეპოლისი. მან თავი ირანის მეფედ გამოაცხადა.

შუა აზიის (ბაქტრია-სოგდიანას) დამორჩილებას ალექსანდრემ კიდევ 3 წელი მოანდომა და შემდეგ ინდოეთში შეიჭრა, სადაც **პენჯაბის რაჯა პოროსი ძვ.წ. 326 წელს გამართულ ჰიდასპეს ბრძოლაში სასტიკად დაამარცხა და ტყვედ ჩაიგდო.** თუმცა მისი არმია ხანგრძლივმა და დამქანცველმა ლაშქრობამ ძლიერ გადაღალა. ალექსანდრეს მთელი მსოფლიოს დაპყრობა სურდა, მაგრამ არმიას აღარ უნდოდა ლაშქრობის გაგრძელება. ძვ.წ. 325 წელს ალექსანდრე იძულებული გახდა, ინდოეთიდან მობრუნებულიყო.

ალექსანდრე მაკედონიაში აღარ დაბრუნებულა. **მან იმპერიის დედაქალაქად ბაბილონი გამოაცხადა.** ბერძნულ-მაკედონური ტრადიციების საპირისპიროდ ფუფუნებაში ცხოვრობდა, სპარსეთის მეფეებს ბამავდა. იგი სხვადასხვა მეთოდით ცდილობდა თავისი იმპერიის განმტკიცებას. სიკვდილით სჯიდა უხეირო სატრაპებს, დაიახლოვა აქემენიანთა ყოფილი მოხელეები, სპარსი, ინდოელი, ბაქტრიელი არისტოკრატები. თავად ბაქტრიელი მთავრის ასულ **როქსანაზე** დაქორწინდა და თავისი სარდლებიც აიძულა, ადგილობრივი არისტოკრატების ქალიშვილებზე დაქორწინებულიყვნენ.

ძვ.წ. 324 წელს ალექსანდრემ სუზაში გრანდიოზული ქორწილი გადაიხადა, 10000 ბერძენ- მაკედონელი მხედარი 10000 სპარსელ ქალზე დააქორწინა. ალექსანდრემ ამით სიმბოლურად ბერძნული და აღმოსავლური კულტურების შერწყმას (**ელინიზმი**) ჩაუყარა საფუძველი (**ელინიზმი იწყება ალექსანდრეს გარდაცვალებით, ძვ.წ. 323 წლიდან და მთავრდება ეგვიპტის დედოფალ კლეოპატრა VII-ის გარდაცვალებით ძვ.წ. 31 წელს**). სამეფო კარზე ალექსანდრემ სპარსული წეს-ჩვეულებები დაამკვიდრა, შექმნა პრივილეგირებული სპარსული სამხედრო ნაწილები. ეს ყოველივე მისი მაკედონური გარემოცვის უკმაყოფილებას იწვევდა.

ძვ.წ. 323 წ. ალექსანდრე ციებ-ცხელებით გარდაიცვალა, და რადგან კანონიერი შვილი არ დარჩენია მისი სარდლები (დიადოხოსები ანუ მემკვიდრეები) ერთმანეთს დაუპირისპირდნენ იმპერიის ტახტისთვის. ალექსანდრე მაკედონელის იმპერიის ნანგრევებზე აღმოცენებულ სახელმწიფოებს ელინისტური სახელმწიფოები ეწოდება, ესენია:

1. **სელევკიდების სახელმწიფო (ირანი)** – ყველაზე დიდი, მოიცავდა აზიის დიდ ნაწილს (სირია, მესოპოტამია, ირანი და აღმოსავლეთ რეგიონები).

2. **პტოლემეაიოსების სახელმწიფო (ეგვიპტე)** – დედაქალაქით ალექსანდრიაში, ძლიერი ეკონომიკითა და კულტურით.
3. **ანტიგონიდთა სახელმწიფო (მაკედონია და საბერძნეთი)** – ჩრდილოეთ საბერძნეთისა და ბალკანეთის მთავარი ძალა.
4. **პერგამონის სამეფო** – მცირე აზიაში, later გახდა მნიშვნელოვანი კულტურული ცენტრი.
5. **ბაქტრიის სამეფო** – სელევკიანთა განშტოება ცენტრალურ აზიაში, ცნობილია როგორც „ბერძნულ-ბაქტრიის სამეფო“.
6. **ინდო-ბაქტრიის სამეფო** – ბაქტრიიდან ინდოეთისკენ გავრცელებული ბერძნული სახელმწიფოს ფორმა.

§11. ქართლის ძველი სამეფოს ჩამოყალიბება. ფარნავაზ მეფე

ელინისტურ ხანას უკავშირებს ძველი ქართული ისტორიული ტრადიცია ქართლის სამეფოს წარმოქმნას. ამ გადმოცემის მიხედვით, ალექსანდრე მაკედონელის ლაშქრობამდე ქართლის მოსახლეობა ხევებად იყოფოდა, რომელთაც **მამასახლისები მართავდნენ**. თვითონ ალექსანდრე მაკედონელს საქართველოში არ ულაშქრია, მაგრამ გამორიცხული არ არის, მისი სარდლებიდან ან მემკვიდრეებიდან ვინმეს შავიზღვისპირეთსა და ქართლში ელაშქროს და ეს დამპყრობელი გვიანდელმა მემკვიდრეებმა დიდ ალექსანდრედ წარმოიდგინა.

„ქართლის ცხოვრებაში“ (XI ს) დაცული გადმოცემის მიხედვით ქართლის მმართველად დამპყრობლებმა თავიანთი ერთ-ერთი სარდალი, **აზონი დანიშნეს**, რომელთან ბრძოლაში დაიღუპა მცხეთის ბოლო მამასახლისი **სამარა და მისი ძმა**. აზონი მკაცრი მმართველი გამოდგა (**მან მოიტანა გაცისა და გაიმის კერპები**). მან თავისი დასაყრდენის შესაქმნელად თავისი სამშობლოდან გადმოასახლა 10 თემი და ავიწროებდა ქართლის მოსახლეობას. მისი ბრძანებით დაანგრეს აქაური ციხეთა დიდი ნაწილი, რათა აჯანყების შემთხვევაში ადგილობრივებს თავი იქ არ შეეფარებინათ.

მოგვიანებით აზონს დაუპირისპირდა **ფარნავაზი**, მცხეთის ყოფილი მამასახლისის ძმისშვილი, რომელმაც დაიხმარა **ეგრისის მმართველი – ქუჯი და ჩრდილოკავკასიელი მთიელები**. მის მხარეზე დადგა აზონის 1000 მხედარიც. გამარჯვებულმა ფარნავაზმა თავი ქართლის მეფედ გამოაცხადა. მას სამეფო ნიშნები **სელევკიდური სახელმწიფოს მმართველმა, ანტიოქოს I-მა გამოუგზავნა**. მისი უზენაესობა ცნო ეგრისის ხელისუფალმა ქუჯიმაც.

ფარნავაზმა ქვეყნის მმართველობის მოსაწყესრიგებლად სამეფო დაჰყო **8 საერისთავოდ და 1 სასპასპეტოდ**. საერისთავო წარმოადგენდა ტერიტორიულ-ადმინისტრაციულ ერთეულს, რომლის სათავეშიც მეფის მოხელე – **ერისთავი იდგა**. საერისთავოსაგან განსხვავებული და უფრო დიდი ტერიტორიული ერთეული იყო სასპასპეტო, რომელიც მთელ შიდა ქართლს მოიცავდა. მისი განმგებელი – **სპასპეტი** – ყველა ერისთავზე მაღლა იდგა. ერისთავებს ექვემდებარებოდნენ სპასალარნი და ათასისთავნი, რომელთა მეშვეობითაც იკრიფებოდა ხარკი.

ფარნავაზმა გააშენა და გაამაგრა ბერძენ-მაკედონელთა შემოსევის შედეგად დანგრეული მცხეთა და სხვა ციხე-ქალაქები. მანვე შექმნა მთავარი ღვთაების – **არმაზის კულტი**, რომელშიც გაერთიანებული იყო რამდენიმე ძველი ადგილობრივი ღვთაების ნიშან-

თვისებანი. ძველი ქართველები განსაკუთრებულ თავყვანს სცემდნენ მთვარის ღვთაებას, რომელიც მეომარი მამაკაცის სახით ჰყავდათ წარმოდგენილი. არმაზის კულტის საფუძველი სწორედ მთვარის ღვთაება იყო, რომელსაც ახალი ნიშან-თვისებანიც მიემატა. სავარაუდოდ ის ხეთური ღვთაება „არმას“-ის პროტოტიპია. **აღსანიშნავია ის ფაქტიც რომ ფარნავაზს გაცის და გაიმის კერპები არ გაუნადგურებია.**

არმაზის კერპი მცხეთის მოპირდაპირე მხარეს – ე.წ. ქართლის მთაზე აღმართეს, სადაც ციხეც გაშენდა და მას **არმაზციხე** ეწოდა. არმაზის, როგორც მთავარი ღვთაების კულტის შემოღებას დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა ახლადწამოყალიბებულ ქართლის სამეფოში მეფის ძალაუფლებისა და ავტორიტეტის განმტკიცებისათვის.

ფარნავაზს გადმოცემა ქართლში ერთიან სახელმწიფო ენად ქართულის შემოღებას და ქართული მწიგნობრობის შექმნას მიაწერს.

ქართლის სამეფოს ფარგლები საკუთრივ ისტორიული ქართლს გარდა მოიცავდა კახეთის დიდ ნაწილს, სამცხეს, ჯავახეთს, კოლა-არტაანს, კლარჯეთს, აგრეთვე დასავლეთ საქართველოს ტერიტორიის ნაწილს (აჭარას, არგვეთს). ფარნავაზმა დასავლეთ საქართველოში თავისი პოზიციების განსამტკიცებლად **შორაპნისა და დიმნას ციხეები ააგო**. ქართლი თავის გავლენას აღმოსავლეთის მიმართულებითაც ავრცელებდა. ქართლის მეფეების კონტროლს ექვემდებარებოდა უმნიშვნელოვანესი გადმოსასვლელები კავკასიონის ქედზე. ამ გადმოსასვლელების გამაგრებით დაინტერესებულნი იყვნენ საქართველოს მეზობელი ქვეყნებიც, რადგან აქედან მუდმივად იყო მომთაბარე-მეომარი ტომების შემოსევის საფრთხე. ამ პოლიტიკურ ფაქტორს ქართლის მმართველები კარგად იყენებდნენ.

ქართლის სამეფოს სახელმწიფოებრივი მოწყობისა და საზოგადოებრივი წყობის შესახებ მნიშვნელოვან ცნობებს გვაწვდის **სტრაბონი**. პირდაპირი და არაპირდაპირი ცნობები დაცულია **„ქართლის ცხოვრებასა“** და **„მოქცევი ქართლისაის ქრონიკაში (IX)“**, აგრეთვე მცხეთასთან აღმოჩენილ ეპიგრაფიკულ ძეგლებში.

ძველი ქართველი და ბერძენ-რომაელი ავტორების მოწმობით ქართლი მონარქიული სახელმწიფოა. **ქვეყნის სათავეში მეფე იდგა**, რომელიც სამეფოს მეფის საგვარეულოს მემკვიდრეობით განაგებდა. ამ საგვარეულოს სეფე გვარი ეწოდებოდა. მეფე ატარებდა „დიდი მეფის“ ტიტულს. მისი რეზიდენცია **ქ. მცხეთაში** იყო. მისი ხელისუფლება მემკვიდრეობით გვარში უფროსზე, ხოლო უფრო გვიან – მამიდან შვილზე გადადიოდა.

ქვეყანაში მეორე პირი სამეფო საგვარეულოს წევრი **სპასპეტი** იყო, რომელიც მთავარსარდლისა და უმაღლესი მსაჯულის მოვალეობას ასრულებდა. ამავე დროს იგი განაგებდა სახელმწიფოს ცენტრალურ ოლქს – შიდა ქართლს. სამეფო საგვარეულოს წევრებს – სეფეწულებს მაღალი სახელმწიფოებრივი თანამდებობები ეკავათ. ისინი იყვნენ მეფისნაცვლები ცალკეულ ოლქებში, ზოგჯერ – ერისთავებიც. სამეფო გვარდიის ძირითად მასას სეფეწულები შეადგენდნენ.

უშუალოდ სამეფო საგვარეულო დიდ ტერიტორიას ფლობდა მასზე მცხოვრები მოსახლეობითურთ. იგი ძირითადად დაპყრობილი და ქართლის სამეფოს მიერ თანდათანობით დაქვემდებარებული მეთემეებისაგან შედგებოდა. მათ სტრაბონი **„ლაოებს“** – „სამეფო მონებს“ უწოდებს (მონები აქ გადატანითი მნიშვნელობით არის ნახმარი). იმავე სტრაბონის ცნობით, ისინი ამზადებენ ყველაფერს, რაც სამეფო საგვარეულოს შენახვისთვის

იყო საჭირო.

ქართლის მოსახლეობის უმრავლესობას თავისუფალი (ან ნახევრად თავისუფალი) მეთემეები შეადგენდნენ, რომლის ქართული სახელი იყო „ერი“. მათ ნაწილობრივ ჯერ კიდევ შემორჩენილი ჰქონდათ გვაროვნული დემოკრატიის ნიშნები და გარკვეული ეკონომიკური და პოლიტიკური თავისუფლებით სარგებლობდნენ; მშვიდობიანობის დროს ეწეოდნენ მიწათმოქმედებას, ხოლო ომიანობის შემთხვევაში თავიანთი საგზლითა და შეიარაღებით სახალხო ლაშქარში მონაწილეობდნენ.

ქართლში საკმაო რაოდენობით იყვნენ მონებიც, მაგრამ მათ სოფლის მეურნეობაში ნაკლებად იყენებდნენ. მათ ძირითადად ასაქმებდნენ მძიმე სამუშაოებზე, როგორც იყო ციხეებისა და სასახლეების მშენებლობა, გზებისა და არხების გაყვანა, მღაროებსა და სამთამადნო წარმოებაში მუშაობა, გემებზე მენიჩხოება. ისინი გამოიყენებოდნენ სხვადასხვა დარგის სახელოსნოებსა და პირად მომსახურებაში.

ქვეყანაში გაბატონებული მდგომარეობა ეკავათ **ქურუმებსაც**. მათ განკარგულებაში იყო დიდი სატაძრო მამულები და საგანძური, რომელიც წლების განმავლობაში გროვდებოდა შესაწირავების გზით. ქურუმები, კულტის მსახურების გარდა, ხელმძღვანელობდნენ მეზობლებთან დიპლომატიას, ცერემონიალებს და სხვ.

მეფის კარზე ერთ-ერთი მაღალი სამოხელეო თანამდებობა იყო **ეზოსმოდვრისა**, რომელიც სათავეში ედგა სამეფო ადმინისტრაციას („ეზო“ აქ მეფის კარის მნიშვნელობით არის ნახმარი). იგი განაგებდა სახელმწიფო შემოსავალს, ხელმძღვანელობდა სახელმწიფო გადასახადების აკრეფას, სათავეში ედგა სამეფო მეურნეობას, ჩართული იყო სამხედრო საქმიანობაშიც.

§12. რომის სამეფო და რესპუბლიკის ჩამოყალიბება

გადმოცემის თანახმად, **მგ. წ.VIII ს-ში, 753 წელს, აპენინის ნახევარკუნძულზე, მდ. ტიბრის ნაპირას მდებარე 7 ბორცვზე ძმებმა რომულუსმა და რემუსმა დააარსეს ქალაქი რომი**. არქეოლოგიური გათხრებით დასტურდება, რომ რომი 7 ბორცვზე გაშენებული სოფლების გაერთიანებით შეიქმნა. მდ. ტიბრი მთებიდან გამოდის, ნახევარკუნძულის შუაგულში, ვაკეზე მიედინება და ტირენის ზღვას უერთდება. ამ ვაკეზე ძირითადად ლათინების ტომი ცხოვრობდა. რაც შეეხება ნახევარკუნძულს, მისი სამხრეთ ნაწილის მდიდარი მცენარეული საფარით და საქონლის სიმრავლით მოხიბლულმა ძველმა ბერძენმა კოლონისტებმა იტალია, ანუ „ხბოების ქვეყანა“ უწოდეს.

7 ბორცვიდან გამორჩეულია პალატინი, სადაც პირველი დასახლება გაჩნდა და **კაპიტოლიუმი**. კაპიტოლიუმის ბორცვი წარმოადგენდა ქალაქის პირველ ციხესიმაგრეს, სადაც მდებარეობდა მთავარი ღვთაების **იუპიტერის ტაძარი**, იმართებოდა სენატისა და სახალხო კრების შეხვედრები.

კაპიტოლიუმის მახლობლად მდებარეობდა ჭაობი. ქალაქის მცხოვრებლებმა აქ წყალსადინარი გაიყვანეს და ჭაობი ამოაშრეს. ასე წარმოიქმნა ვაკე ადგილი, რომელიც მალე ტაძრებით, სავაჭრო დუქნებითა და საზოგადოებრივი დანიშნულების შენობებით გაივსო. რომის ფორუმზე გადიოდა „წმინდა გზა“, რომელიც კაპიტოლიუმის ბორცვზე მდებარე იუპიტერის ტაძრისკენ მიდიოდა. რესპუბლიკის პერიოდში ფორუმზე საზოგადოებრივი შეკრებები – კომიციები – იმართებოდა. ფორუმზე მდებარეობდა სავაჭრო დახლები,

სახელოსნოები, ორატორთა ტრიბუნები, რელიგიური დღესასწაულების, კანცელარიასა და მაგისტრატებში ასარჩევი და სენატის სხდომის გასამართი, საჯარო ცერემონიების მოსაწყობი ადგილები. ძვ.წ. II საუკუნიდან აქ აქტიური მშენებლობა გაჩაღდა.

რომის პირველი ლეგენდარული მეფე იყო **რომულუსი**. მეფე ლეგიონის (ჯარის) მხედართმთავარი და უმაღლესი ქურუმი იყო. უმნიშვნელოვანესი სასამართლო გარჩევების დროსაც სასამართლოს ის თავმჯდომარეობდა. მეფე ერთპიროვნულად განაგებდა სახელმწიფო ქონებასა და დაპყრობილ მიწებს. იგი წყვეტდა ჯარის შეკრებასა და სარდლობის განაწილებას. მეფე იყო ქვეყნის წარმომადგენელი უცხო ქვეყნებთან ურთიერთობისას და თავად იღებდა უცხო ქვეყნების ელჩებს.

„რომულუსის დროიდან“ რომის მოქალაქეები **პატრიციებად** („პატრეს“ – „მამები“) და **პლებეებად** იყვნენ დაყოფილი. რომის უძველესი მოსახლეობის შთამომავლებს პატრიციებს უწოდებდნენ, სხვა ადგილებიდან გადმოსახლებულებს და მათ შთამომავლებს კი პლებებს. პატრიციებისგან განსხვავებით, მათ სათემო მიწიდან ნაკვეთი არ ეკუთვნოდათ, თუმცა რომის ჯარში სამსახური ევალეობოდათ. ჩამოსახლების სანაცვლოდ მათ მფარველობა უნდა ეთხოვათ პატრიციებისათვის, უნდა გამხდარიყვნენ მათი „კლიენტები“ და მიეღოთ სამუშაო მათ მეურნეობებში, ყოფილიყვნენ ხელოსნები და ვაჭრები.

პატრიციების უზუცესები „უზუცესთა საბჭოს“ ქმნიდნენ. მას **სენატი** (სენექს = მოხუცი) ერქვა. ეს იყო მეფის სათათბირო ორგანო, რომელშიც თავიდან 100 პატრიცი შედიოდა. რესპუბლიკის დროს კი მისი რაოდენობა 300-მდე გაიზარდა.

რომულუსის სიკვდილის შემდეგ ქალაქი უმეფოდ დარჩა. რომის სახალხო კრებამ დიდხნიანი მსჯელობის შემდეგ პატივსაცემი პიროვნება **ნუმა პომპილიუსი** აირჩია. ამიერიდან მეფეებს პატრიციების სახალხო კრება ირჩევდა და სენატი ამტკიცებდა.

რომის მეფეთა ხანა, რეალურად **ეტრუსკთა** ბატონობის ხანას წარმოადგენს. ეტრუსკების მიწები რომის ჩრდილოეთით, ცენტრალურ და ჩრდილოეთ იტალიაში მდებარეობდა. მათი 12 ქალაქ-სახელმწიფო ქმნიდა კავშირს და იტალიაში მნიშვნელოვან კულტურულ და პოლიტიკურ ძალას წარმოადგენდა.

რომაელებს სულ შვიდი მეფე ჰყავდათ. უკანასკნელი იყო **ტარქვინიუს ამაყი**, ტულიუს სერვიუსის სიძე, რომელმაც მეფე მოკლა და თავად გამეფდა. ტარქვინიუსის სასტიკი მართველობა 25 წელს გრძელდებოდა. უზნეო ცხოვრებით გამოირჩეოდნენ მისი ვაჟებიც. ერთხელაც მეფის ვაჟმა **სექსტუსმა** მისი ნათესავი პატრიციუსის, კოლანიტუსის მეუღლე **ლუკრეცია** გააუპატიურა. ლუკრეციამ ეს ამბავი მის ქმარს, მამას და ქმრის მეგობრებს მოუთხრო და დააფიცა, რომ შურს იძიებდნენ, რის შემდეგაც თავი მოიკლა. მეფის დისშვილმა **ლუციუს იუნუს ბრუტუსმა** ლუკრეციას გვამთან ფიცი დადო, რომ შურს იძიებდა არამარტო სექსტუსზე, არამედ მეფეზეც და იქვე მყოფ ახალგაზრდებს მოუწოდა აჯანყებისა და მეფის დამხობისკენ. მეფე ჯარით ქალაქიდან იყო გასული, რითაც ისარგებლა მოსახლეობამ და აჯანყდა; უკან დაბრუნებული მეფე კი ქალაქში აღარ შემოუშვა. მიუხედავად ეტრუსკების დახმარებისა, დამხობილმა მეფემ ტახტის დაბრუნება ვეღარ შეძლო და შედეგად **ძვ. წ. 509 წელს რომში ქვეყანაში რესპუბლიკური მმართველობა დამყარდა. რესპუბლიკა ლათინურად „საერთო, სახალხო საქმეს“ ნიშნავს.**

უთანასწორობა პატრიციებსა და პლებებს შორის, ამ უკანასკნელთა უკმაყოფილებას იწვევდა და ისინი ჯარში სამსახურზე უარს ამბობდნენ. ამ პრობლემის მოსაგვარებლად ძვ.წ. IV საუკუნეში ლეგენდის მიხედვით VI მეფე სერგიუს ტულიუსმა გაატარა რეფორმა მოსახლეობის ქონებრივი სამხედრო-სოციალური რეფორმა მოსახლეობის **ქონებრივი ცენზის მიხედვით 5 კატეგორიად დაყოფის შესახებ**. ყოველი ის ადამიანი, განურჩევლად წარმოშობისა, ვინც საკუთარი ხარჯით სამხედრო სამსახურს გადიოდა, რომის მოქალაქე გახდა. მოქალაქეთა თითოეულ კატეგორიას უნდა გამოეყვანა მისთვის დაწესებული შეიარაღებით გარკვეული რაოდენობის სამხედრო ერთეული – **ცენტურია**. თუ I ჯგუფს ევალებოდა გამოცხადება სრული შეიარაღებით – აბჯრით, ბრინჯაოს მუხარადით, მრგვალი ფარით, საწვივე აბჯრით – საბარკულით, მახვილითა და შუბით (პირველ კატეგორიას 80 ცენტურია გამოჰყავდათ), ბოლო V კატეგორია კი შეიარაღებული იყო შურდულებით და ქვებით. პირებისგან, რომლებსაც ჰქონდათ პირველი კატეგორიის მოქალაქეთა ქონებრივი შესაძლებლობები, დაკომპლექტდა მხედრების 18 ცენტურია. ცენტურია გახდა არა მხოლოდ სამხედრო, არამედ პოლიტიკური ერთეულიც.

ღარიბი რომაელები, რომლებსაც იარაღის შეძენა არ შეეძლოთ, ერთიანდებოდნენ რაოდენობის მიუხედავად, „**პროლეტარიების**“ (ლათ. სიტყვიდან „პროლეს“ – „შთამომავლობა“) ცენტურიაში. იგულისხმებოდა, რომ ისინი მხოლოდ გამრავლებისათვის ვარგოდნენ.

სახალხო კრებაზე მოქალაქეები ცენტურიებად იყოფოდნენ და თითოეულ კატეგორიას იმდენი ხმა ჰქონდა, რამდენი სამხედრო ცენტურიაც გამოჰყავდა. უპირატესობა მიენიჭა მდიდარ მოქალაქეებს, პირველ კლასს, რომლებსაც სულ არსებული 193 ცენტურიიდან მხედრებთან ერთად 98 ცენტურია გამოჰყავდა.

მეფის გამეფების შემდეგ მმართველობითი აპარატი შეიცვალა. ამიერიდან აღმასრულებელი ხელისუფლება განაწილდა „**მაგისტრატებს**“ შორის, რომლებსაც წყვილ-წყვილად ძირითადად 1 წლით ირჩევდნენ. ამასთან სახალხო კრება ამტკიცებდა ძირითად კანონებს.

საერთო სახალხო კრების მიერ არჩეული მაგისტრატების კანდიდატებიდან სენატი უკვე ირჩევდა კონკრეტული თანამდებობის პირებს, რომელთაგან ყველაზე მნიშვნელოვანი **კონსულები** იყვნენ. ისინი უმაღლესი სამხედრო და სამოქალაქო პირები იყვნენ, რომელთაც ქვეყანა ურთიერთთანხმობით უნდა ემართათ. ამისთვის მათ ერთმანეთის გადაწყვეტილებებზე ვეტოს დადების უფლებაც ჰქონდათ. კონსულს დაჰყვებოდა **12 ლიქტორი (მცველი)**, რომელთაც მხარზე წკეპლების კონა (ფასცები) ჰქონდათ გადებული. პატრიცისტვის საკონსულო მინიმალური ასაკი 40 წელი იყო, პლებისტისათვის კი 42 წელი.

განსაკუთრებულ შემთხვევებში, მაგალითად, ხანგრძლივი ომის დროს, სენატის დავალებით კონსულები ირჩევდნენ **დიქტატორს**, რომელსაც განუსაზღვრელი ძალაუფლება ენიჭებოდა **6 თვის ვადით**, რომელიც შეიძლებოდა გაგრძელებულიყო, ომის გაგრძელების გამო. დიქტატორს სახალხო ტრიბუნის გარდა ყველა ემორჩილებოდა და უფლებამოსილების დროს ჩადენილის გამო შემდეგ პასუხს არაფერზე აგებდა.

კონსულის თანამშემწეების სტატუსი ჰქონდა სხვა მაგისტრატურებს: **პრეტორები** (8) ძირითადად აწარმოებდნენ სამართალს, თავდაპირველად განიხილავდნენ დავებს

რომის მოქალაქეთა შორის, შემდეგ კი აგრეთვე დავებს უცხოელთა მონაწილეობითაც. **კვესტორები** (20) პასუხისმგებელნი იყვნენ ხაზინაზე და სისხლის სამართლის საქმეების გამოძიებაზე, **ედილები** (4) კი - ქალაქის სამსახურებზე. დიქტატორებს, კონსულებსა და პრეტორებს განუსაზღვრელი უფლებები ჰქონდათ თავიანთ სფეროებში, სხვა მოხელეებს კი – შეზღუდული.

მნიშვნელოვანი მაგისტრატურა იყო აგვრეთვე **ცენზორი**. მას თავიდან 5 წლით ირჩევდნენ, რათა მოქალაქეთა ყოფა-ცხოვრება გაეკონტროლებინა და უზნეო ცხოვრების შემთხვევაში მოქალაქეობის ჩამორთმევაც შეეძლო.

უთანასწორობა პატრიციებსა და პლებებს შორის, ამ უკანასკნელთა უკმაყოფილებას იწვევდა და ისინი ჯარში სამსახურზე უარს ამბობდნენ. ამ პრობლემის მოსაგვარებლად ძვ.წ. 467 წ. პლებებმა უფლება მიიღეს, რომ საკუთარი წრიდან აერჩიათ თავიანთი ინტერესების გამტარებელი პირები – **სახალხო ტრიბუნები**, თავიდან ორი, შემდეგ კი ათი, რომლებსაც უფლება ჰქონდათ, შეეცვალათ კონსულების და სენატის ის გადაწყვეტილებები, რომლებიც პლებებს ეხებოდა. ამისთვის საკმარისი იყო ტრიბუნს ეთქვა „**ვეტო**“ (ლათ. „კვრძალავ“) და ეს გადაწყვეტილება არ იყო მიღებული.

პლებები ბრძოლას განაგრძობდნენ. ძვ.წ. 451-450 წელს რომში 10 კაციანმა საბჭომ შექმნა **12 დაფის კანონები**, რომელმაც ხელი შეუწყო პატრიციებისა და პლებების ერთიან საკანონმდებლო ბაზაში მოქცევას და პლებების უფლებების გამყარებას. ისინი უკვე რომის მოქალაქეებად მოიხსენიებოდნენ.

ძვ.წ. 367 წლიდან პლებებს კონსულად არჩევის უფლება მიეცათ; ძვ.წ. 342 წელს მიღებული კანონით ერთ-ერთი კონსული აუცილებლად პლები უნდა ყოფილიყო, ძვ.წ. 337 წლიდან პრეტორებად პლებიც უნდა არჩეულიყო, ხოლო ძვ.წ. 310 წლიდან სენატორადაც შეიძლებოდა პლების არჩევა.

რომის ჯარი და მის მიერ იტალიის დაპყრობა

ძვ.წ. IV საუკუნიდან რომმა განვითარება დაიწყო და ნელნელა მეზობელი ლათინური ქალაქები დაიმორჩილა, რომელიც „მოკავშირეებად“ აქცია. ძვ.წ. 390 წელს ჩრდ. იტალიაში ჩამოსახლებულმა გალებმა რომი აიღეს და გაძარცვეს ამან აიძულა რომის ხელმძღვანელობა ძლიერი არმიის შექმნაზე ეზრუნა და **ლეგიონები ჩამოაყალიბა**, რომელიც მანიპულებად იყოფოდა. ლეგიონში ყველა რომის მოქალაქეს იწვევდნენ, რომელსაც მიწა ჰქონდა, თუმცა გაწვევა წლიურად მცირე ხნით გრძელდებოდა, აღჭურვილობაზე კი თავად უნდა ეზრუნა.

რეფორმირებული რომის სამხედრო ძალები იტალიაში უძლიერესი აღმოჩნდა და ნელნელა ძვ.წ. 340-280 წლებში მოხერდა მთელი ჩრდილოეთ და ცენტრალური იტალიის (ეტრუსკები, სამნიტები, საბინები, უმბრები და სხვ) ხალხთა დამორჩილება, რის შემდეგაც ჯერი სამხრეთზე მიდგა. აქ ძირითადად ბერძნული პოლისები იყო, რომელთაც დახმარება ეპირის ძლიერი სამეფოს მეფე **პიროსს თხოვეს**. უკანასკნელი 5 წელი (280-275 წლებში) მეტნაკლები წარმატებით აწარმოებდა ომს იტალიაში რომაელთა და სიცილიაში ფინიკიელთა წინააღმდეგ, თუმცა საბოლოო შედეგს ვერ მიაღწია და უკან გაბრუნდა. ძვ.წ. 267 წლისთვის მთელი სამხრეთ იტალია რომაელთა ხელთ აღმოჩნდა.

§13. პუნიკური ომები

პირველი პუნიკური ომი 264-241 წლებში

ძვ.წ. III საუკუნის I ნახევარში რომმა დაასრულა იტალიის დაპყრობა. დღის წესრიგში დადგა კ. **სიცილიის** დაკავება, მაგრამ აქ რომის ინტერესები ძლიერი ქალაქ-სახელმწიფოს **კართაგენის** ინტერესებს დაუპირისპირდა.

კართაგენი ფინიკიური კოლონია იყო. ის **ძვ.წ. IX საუკუნეში ფინიკიელმა ვაჭრებმა** ჩრდილო აფრიკის დასავლეთით, ხმელთაშუა ზღვის სანაპიროზე დაარსეს.

კართაგენელების ძირითადი საქმიანობა საშუამავლო ვაჭრობა იყო. ამიტომ ისინი ხმელთაშუა ზღვის სავაჭროდ ხელსაყრელ სანაპირო ადგილებში აარსებდნენ კოლონიებს. კართაგენელებს ძლიერი სახმელეთო ჯარი და სამხედრო-საზღვაო ფლოტი ჰყავდათ. ამიტომ ისინი თითქმის მთელ დასავლეთ და ცენტრალურ ხმელთაშუაზღვისპირეთს აკონტროლებდნენ. მის შემადგენლობაში შედიოდა კუნძულები მალტა, სარდინია, კორსიკა, ჩრდილო აფრიკის სანაპიროს და სიცილიის დასავლეთ ნაწილები. იტალიის დაკავების შემდეგ რომსაც გაუჩნდა პრეტენზია, თავისი სიტყვა ეთქვა ხმელთაშუაზღვისპირეთის ვაჭრობაში. ამისთვის მათ სჭირდებოდათ ამ ზღვაში მდებარე კუნძულების, პირველ რიგში კი სიცილიის ხელში ჩაგდება. **ამ ორი მძლავრი სახელმწიფოს ინტერესები სწორედ აქ, სიცილიაში დაუპირისპირდა და ძვ.წ. III საუკუნის შუა ხანებში მათ შორის დაიწყო პირველი ომი.**

ძვ.წ. 264 წელს სიცილიის ბერძნული ქალაქის, მესინას მკვიდრთ აუჯანყდნენ დაქირავებული იტალიელები (მამერტინელები). მესინას დახმარება იკისრა მეორე ბერძნულმა ქალაქმა სირაკუზამ. მამერტინელებმა დახმარება სთხოვეს რომს, სირაკუზელებმა – კართაგენს. ასე აღმოჩნდა ორივე მხარე ჩათრეული საომარ კონფლიქტში.

რომაელებმა გადასხეს ჯარი მესინაში. აქ მათ დაამარცხეს აჯანყებულთა დასახმარებლად მოსული კართაგენის ქვეითი ჯარი, დაიმორჩილეს სირაკუზის მმართველი და შემდგომ უკვე მოინდომეს კართაგენის განდევნა სიცილიიდან. ამისთვის კი საჭირო იყო სამხედრო ფლოტი. ბერძენი ოსტატების დახმარებით რომაელებმა დაიწყეს ფლოტის მშენებლობა.

რომაელები კართაგენელებს პუნებს უწოდებდნენ, ამიტომ ეს ომები პუნიკური ომების სახელითაა შესული ისტორიაში. I პუნიკური ომი მიმდინარეობდა ხმელეთზეც და ზღვაზეც და მან 20 წელზე მეტ ხანს გასტანა. თავდაპირველად რომაელებმა დიდ წარმატებას მიაღწიეს ხმელეთზე, მაგრამ კართაგენელთა სამხედრო ფლოტი თავს ესხმოდა იტალიის სანაპირო ქალაქებს და საზღვაო ბლოკადაში ჰყავდა მოქცეული კუნძული სიცილია. ამიტომ რომაელებმა 120 გემისგან შემდგარი სამხედრო ფლოტი ააგეს. ამ გემებს წინ, ცხვირზე დამაგრებული ჰქონდა „სააბორდაჟო ხიდები“ ბოლოებში ლითონის კავებით და გვერდებზე მოაჯირით, რაც საშუალებას აძლევდა რომაელ ლეგიონერებს, მეტოქის გემბანზე გადასულიყვნენ და იქ გაემართათ ხელჩართული ბრძოლა, რაშიც რომაელებს ბადალი არ

ჰყავდათ. მათ კართაგენელებს რამდენიმე საზღვაო მარცხიც მიაყენეს და ჩრდილო აფრიკაშიც გადასხეს ჯარი. თუმცა იქ ომის გაჭიანურებამ და ქარშხალის გამო რომაელთა სამხედრო ფლოტის დაღუპვამ, კართაგენელებს საშუალება მისცა, ომი კვლავ სიცილიაში გადაეტანა. აქ მათ მეთაურობდა ნიჭიერი მხედართმთავარი **ჰამილკარ ბარკა**. მან დაიკავა სიცილიის ჩრდილო და შუა რაიონები. რომაელებმა ხელახლა ააგეს სამხედრო ფლოტი და ზღვაზე კვლავ დაამარცხეს კართაგენელები.

ომი ორივე მხარეს ძვირად დაუჯდა. რომაელებმა 700 ხომალდი და 50 000 კაცი დაკარგეს, კართაგენელებმა კი 500 ხომალდი. რომაელები ასე თუ ისე ახერხებდნენ რესურსების აღდგენას, კართაგენელებს კი სულ უფრო უჭირდათ ახალი დაქირავებული ძალების შეკრება და ძველების ფინანსებით უზრუნველყოფა, რასაც უკანასკნელთა აჯანყებაც მოჰყვა. შედეგად, ძვ.წ. 241 წელს კართაგენმა ზავი ითხოვა. საზავო პირობების თანახმად, კუნძული სიცილია, ქალაქ სირაკუზის გამოკლებით, რომელმაც დამოუკიდებლობა შეინარჩუნა, რომაელებს დარჩათ. ამას გარდა 10 წლის განმავლობაში კართაგენს რომისთვის უნდა გადაეხადა ფულადი კომპენსაცია 3200 ოქროს ტალანტის (დაახლ. 80 ტონა) ოდენობით.

მეორე პუნიკური ომი (218-201)

პირველ პუნიკურ ომში გამარჯვების შემდეგ რომაელებმა დაიპყრეს კუნძულები კორსიკა და სარდინია. კართაგენი იძულებული იყო, შერიგებოდა ამ ფაქტს. კართაგენიის დამარცხებამ და რომისთვის ყოველწლიურად ფულადი კომპენსაციის გადახდამ, გამოიწვია ამ ქვეყნის ხაზინის დაცარიელება. ისინი დაქირავებულ ჯარისკაცებს ხელფასს ვეღარ უხდიდნენ, რამაც მათი აჯანყება გამოიწვია. აჯანყება ჩაახშო ჰამილკარმა. ქვეყნის რესურსების შესავსებად კართაგენელებმა გადაწყვიტეს სამფლობელოების გაზრდა ვერცხლით მდიდარ იბერიის ანუ პირენეს ნახევარკუნძულზე. აქ ერთ-ერთ ბრძოლაში დაიღუპა ჰამილკარი და მთავარსარდლად დაინიშნა ჯერ მისი სიმე **ჰასდრუბალი**, ხოლო ამ უკანასკნელის დაღუპვის შემდეგ – მისი ვაჟი **ჰანიბალ ბარკა**.

ძვ.წ. 226 წელს პირენეს ნახევარკუნძულზე რომსა და კართაგენის საზღვარი მდ. ებროზე გაავლეს, თუმცა მოგვიანებით რომაელებმა შეთანხმება დაარღვიეს და განაცხადეს, რომ ებროს სამხრეთით მდებარე **საგუნტი** მათი მფარველობის ქვეშ დარჩებოდა, რამაც გააცოფა კართაგენელები. ჰანიბალმა წარმატებით დაასრულა რა დასავლეთ იბერიელების დამორჩილება, ძვ.წ. 219 წელს **აილო და გამარცვა ქალაქი საგუნტი, რაც II პუნიკური ომის დაწყების საბაზი გახდა**. რომაელებს იმედი ჰქონდათ, რომ ერთერთი კონსული სიცილიიდან აფრიკაში გადავიდოდა, ხოლო მეორე – **პუბლიუს კორნელიუს სციპიონი** – იბერიის ნახევარკუნძულზე დაამარცხებდა ჰანიბალს და ომი მალე დასრულდებოდა; მაგრამ, მოულოდნელად ჰანიბალმა თავისი ჯარი, მათ შორის რომაელთათვის უცნობი საბრძოლო სპილოები (სულ 37) **ალპების ყინულოვანი მთების გავლით პირინეს ნახევარკუნძულიდან აპენინის ნახევარკუნძულზე გადაიყვანა და ომი იტალიაში გადაიტანა**. მიუხედავად იმისა, რომ ჯარის თითქმის ნახევარი ამ გადასვლის დროს დაიღუპა, (20 000 ქვეითი და 6000 მხედარი დარჩა) ჰანიბალს მიემხრნენ იტალიის ჩრდილოეთში მცხოვრები გალები და მან თავისი ჯარის სიმდიერე აღადგინა. რამდენიმე ბრძოლაში (**მდ. ტრევიასთან 218 წ.; ტრაზიმენის ტბასთან 217 წ.**) კართაგენელებმა რომაელები დაამარცხეს. ჰანიბალმა სამხრეთ იტალიამდე მიაღწია. სწორედ აქ, ძვ.წ. 216 წლის 2 აგვისტოს რომის სამხრეთით, კანესთან მოხდა ბრძოლა,

სადაც რომის არმია ორივე კონსულის მეთაურობით დაუპირისპირდა ჰანიბალს. ჰანიბალს ჰყავდა 50-ათასიანი ჯარი (40 000 ქვეითი, 10 000 ცხენოსანი), რომაელებს კი 86 000 მეომარი (აქედან 6000 ცხენოსანი). ჰანიბალმა იცოდა, რომ მისი ჯარი რომაელთა მრავალრიცხოვანი ჯარის მოწოლას დიდხანს ვერ გაუძლებდა და გადაწყვიტა, მტერი ფლანგებიდან და ზურგიდან გაენადგურებინა. ამიტომ მან თავისი ქვეითი ჯარი, რომელიც ცენტრში იდგა, ნახევარმთვარისებრად განალაგა. ამით რომაელები თავისი არმიის განლაგებაში ღრმად შეიტყუა, რითაც მათ ფლანგები გააშიშვლეს. კართაგენელების ცხენოსნებმა რომაელთა ჯარს შემოუარეს, ალყაში მოაქციეს და ზურგიდან დაარტყეს. ჰანიბალმა ამ ბრძოლაში ბრწყინვალე გამარჯვებას მიაღწია. რომაელებიდან ამ ბრძოლაში 48 000 მეომარი დაიღუპა, ხოლო კართაგენელებიდან – სულ 6000. მიუხედავად ამისა, ჰანიბალმა ამ გამარჯვების გამოყენება ვერ შეძლო. მას ძალები არ ეყო რომის ასაღებად. ამიტომ ომი გაიწელა, რაც რომაელებს ხელს აძლევდა. ჰანიბალს მომარაგების პრობლემები ჰქონდა, რომაელებმა კი შეძლეს ახალი ჯარის შეგროვება და ტაქტიკა შეცვალეს. მათ ქალაქები და ციხე-სიმაგრეები გაამაგრეს, რომელთაც სააღყო ტექნიკის გარეშე ჰანიბალი ვერაფერს აკლებდა. გარდა ამისა, ისინი უკვე ერიდებოდნენ ჰანიბალთან გენერალურ ბრძოლას და პატარპატარა თავდასხმებით ანადგურებდნენ კართაგენელებს. ამან ჰანიბალის არმია მნიშვნელოვნად დაასუსტა იმ დროს, როდესაც რომაელების ძალა იზრდებოდა.

რომაელთა ჯარმა პუბლიუს კორნელიუს სციპიონის მეთაურობით ჯერ ესპანეთში ილაშქრა (210-207 წლ.) და იქედან განდევნა კართაგენელები. შემდეგ, **ძვ.წ. 204 წელს აფრიკაში გადავიდა** (აქ გამართული წარმატებული სამხედრო ოპერაციების გამო ის ისტორიაში **სციპიონ აფრიკელის** სახელითაა შესული). აქ მას მიემხრო კართაგენის მეზობელი, **ნუმიდიის მეფე მასინისა**, რომელსაც ძლიერი ცხენოსანი ჯარი ჰყავდა. ჰანიბალი იძულებული გახდა, 18 000 მეზომოლით იტალია დაეტოვებინა და სამშობლოში დაბრუნებულიყო. **ძვ.წ. 202 წელს კართაგენის სამხრეთით, ქ. ზამასთან გაიმართა ბრძოლა**, რომელშიც ჰანიბალი ამ ომის განმავლობაში პირველად დამარცხდა.

ძვ.წ. 201 წელს დასრულდა II პუნიკური ომი და რომსა და კართაგენს შორის ზავი გაფორმდა, რომლითაც კართაგენელები კარგავდნენ ყველა სამფლობელოს ქალაქ კართაგენისა და მის ირგვლივ მდებარე მიწების გარდა. ფლოტიდან დაიტოვებდნენ 10 ხომალდს, რომაელებს გადასცემდნენ ყველა საბრძოლო სპილოს და ახალს არ გაიჩენდნენ. რომაელების თანხმობის და ნებართვის გარეშე არ იომებდნენ არც აფრიკაში და არც მის საზღვრებს გარეთ. ხელშეკრულებით კავშირს დადებდნენ ნუმიდიელ მასინისასთან, 50 წლის განმავლობაში გადაიხდიდნენ 10 000 ტალანტ ვერცხლს, სციპიონს წარუდგენდნენ ასარჩევად 100 მძევალს არა ნაკლებ 14 წლისა და არა უმეტეს 50 წლისა.

თავად ჰანიბალი აღმოსავლეთში გაიქცა. ის თავს აფარებდა ელინისტურ სახელმწიფოებს და კიდევ არაერთხელ გამოიჩინა თავი სახმელეთო თუ საზღვაო ბრძოლებში. სანამ ჰანიბალი ცოცხალი იყო, რომაელები თავს მშვიდად ვერ გრძნობდნენ და დიპლომატიური გზებით ცდილობდნენ მის ხელში ჩაგდებას. **ძვ.წ. 183/2 წელს**, როდესაც მისი დაკავებისა და რომისთვის გადაცემის საფრთხე რეალური გახდა, ჰანიბალმა თავი მოიწამლა.

III პუნიკური ომი და კართაგენის რესპუბლიკის დასასრული.

ძვ.წ. II საუკუნის შუა ხანებისთვის კართაგენის ეკონომიკა კვლავ წამოიწია. ამ ქალაქის

მიწათმფლობელებმა, ვაჭრებმა, მევახშეებმა საკუთარი კაპიტალი სოფლის მეურნეობაში დააბანდეს. კართაგენში გაიზარდა ზეითუნის ზეთისა და ღვინის წარმოება და მან ამ პროდუქციით ვაჭრობაში კვლავ მოწინავე ადგილი დაიკავა. კართაგენის ასე გაძლიერება რომში აშფოთებდათ. ადრე რომში ჭარბობდნენ პოლიტიკოსები (მაგ., სციპიონ აფრიკელი), რომლებიც მომხრე იყვნენ, დაპყრობილ ქვეყნებში დარჩენილიყვნენ ადგილობრივი მმართველები, რომლებიც რომზე იქნებოდნენ დამოკიდებული ან ნახევრად დამოკიდებული. იმ დროისთვის კი რომის საგარეო პოლიტიკა შეიცვალა. რომის სენატი დაპყრობილი ტერიტორიების პირდაპირ რომთან შეერთებას მოითხოვდა. ცნობილი მწერალი და პოლიტიკური მოღვაწე **მარკუს პორციუს კატონი**, რომელმაც მოინახულა კართაგენი, განცვიფრებული დარჩა ამ აყვავებული ქალაქით. რომში დაბრუნებული, ის სენატში ნებისმიერ საკითხზე გამოსვლას ამ სიტყვებით ასრულებდა: „**კართაგენი უნდა დაინგრეს**“.

ამასობაში კართაგენის სამფლობელოებს თავს დაესხა ნუმიდიის მეფე. კართაგენელებმა მასთან ომი წამოიწყეს. ეს ფაქტი რომმა ომის დაწყების საბაზად გამოიყენა. მან მოიშველია ძვ.წ. 201 წლის საზავო ხელშეკრულება და აფრიკის სანაპიროზე ჯარი გადასხა **სციპიონ ემილიანუსის** სარდლობით. **III პუნიკური ომი 3 წელს – ძვ.წ. 149-146 წლებში – გაგრძელდა.** კართაგენელები თავგანწირვით იცავდნენ საკუთარ ქალაქს. თუმცა ძვ.წ. 146 წელს სციპიონ უმცროსმა ქალაქი აიღო. სენატის გადაწყვეტილებით ქალაქი დაანგრიეს, ხოლო მისი 50 000 მცხოვრები მონებად გაყიდეს. კართაგენის კუთვნილ ტერიტორიებზე კი შეიქმნა რომის პროვინცია „აფრიკა“.

§14. რომის დაპყრობები და ომები ელინისტური ქვეყნებთან. მარიუსის რეფორმა

ძვ.წ. III საუკუნის მიწურულიდან რომი იწყებს მოქმედებას თავისი ძალაუფლების აღმოსავლეთ ხმელთაშუაზღვისპირეთში გასავრცელებლად. ამისათვის ის აწარმოებს **ორ ე.წ. „ილირიულ ომებს“** (პირველს – ძვ.წ. 229-228 წლებში, ხოლო მეორეს – ძვ.წ. 219 წელს) და ხელში იგდებს ადრიატიკის სანაპიროს. ომის მიზეზი ილიერიელთა ადრიატიკის ზღვაზე მეკობრეობა იყო. ბალკანეთზე რომის შეღწევამ შეაშფოთა მაკედონიის მეფე ფილიპე V, რომელიც ამ დროს ომებს აწარმოებდა ბალკანეთზე გასაბატონებლად. მაკედონიის მეფემ კავშირი გააბა იტალიაში შეჭრილ ჰანიზალთან, პელოპონესის ჩრდილოეთში მდებარე პოლისების გაერთიანება აქეის კავშირთან და ძვ.წ. 215 წელს ომი აუტეხა რომის ბერძენ მოკავშირეებს. რომმა შემოიკრიბა ანტიმაკედონური ძალები ბალკანეთზე: ეტოლიის კავშირი, სპარტა, ილირიელები, დარდანია, მესენია, პერგამონის სამეფო მცირე აზიაში და სხვა. რომმა უმნიშვნელო ძალების დახარჯვით მოახერხა მაკედონელთა შეჩერება და 10 წლიანი ომი უშედეგოდ დასრულდა.

II პუნიკური ომის მოგების შემდეგ რომმა ბალკანეთზე საბოლოოდ გაბატონება გადაწყვიტა და აქაიისა კავშირიც ჩამოაშორა მაკედონიას, რომელიც ამ დროს მცირე აზიაში პოზიციების გამყარებისათვის იბრძოდა და იქაურ ელინისტურ სახელმწიფოებს, პერგამონსა და როდოსს დაუპურისპირდა, რომლებმაც დასახმარებლად რომს მოუხმეს, რომმა კი მაკედონიას ომი გამოუცხადა.

მეორე ომი ძვ.წ. 200-197 წლებში მიმდინარეობდა. ეტოლიისა და აქაიის კავშირების

დახმარებით რომაელებმა უპირატესობა მალევე მოიპოვეს და 197 წელს **კინოსკეფალთან** ბრძოლაში მაკედონელთა არმია საბოლოოდ განადგურეს. ზავით მაკედონიამ დაკარგა ბერძნული სამფლობელოები, საბრძოლო გემები და გადაიხადა კონტრიბუცია 1000 ტალანტი ვერცხლი.

მაკედონიასთან ომების დროს რომმა ეგეოსსა და მცირე აზიის დას. სანაპიროზე მდებარე ელინისტურ სახელმწიფოებში მოკავშირეები შეიძინა როდოსისა და პერგამონის სახით, რამაც ძალიან გაანაწყენა უდიდესი ელინისტური სახელმწიფო სელევკიდების იმპერია, რომელსაც მცირე აზია და ეგეოსის ზღვისპირეთი თავისად მიაჩნდა.

სელევკიდების მეფემ ანტიოქოს III-მ ძვ.წ. III საუკუნის ბოლოს დიდ წარმატებას მიაღწია აღმოსავლეთში, დაიმორჩილა პართია, შუა აზია, ეგვიპტეს წაართვა სირია. **სწორედ მასთან აფარებდა თავს ჰანიბალი.** ჰანიბალი სელევკიდ მეფეს ურჩევდა, სათავეში ჩასდგომოდა ანტირომულ კოალიციას და ომი იტალიაში გადაეტანა, მაგრამ ანტიოქოსმა არ დაუჯერა და ბალკანეთში, საბერძნეთის ტერიტორიაზე რომს ომი დაუწყო (ძვ.წ. 192 წელს). მას მაკედონიისა და ბერძნული ქალაქების დახმარების იმედი ჰქონდა, მაგრამ ეს ვერ მიიღო. რომაელებმა ბალკანეთზე გაიმარჯვეს და სიცპიონ აფრიკელის ძმის ლუციუს სციპიონის მეთაურობით ომი მცირე აზიაში გადაიტანეს. გადამწყვეტი ბრძოლა **ძვ.წ. 190 წლის ბოლოს მაგნეზიასთან ბრძოლაში ანტიოქოსი სასტიკად დამარცხდა.** ძვ.წ. 188 წელს დაიღო აპამეას ზავი, რომლის მიხედვითაც ანტიოქოსმა ევროპასა და მცირე აზიის დასავლეთში თავის სამფლობელოებზე უარი თქვა, გადაიხადა 15 000 ევბურთი ტალანტი, სამხედრო ფლოტი 10 გემამდე შეამცირა და რომს ყველა საბრძოლო სპილო გადასცა. ასევე ყოველწლიური კონტრიბუციის (1000 ტალანტის ოდენობით) გადახდის ვალდებულება აიღო. რომაელებმა ანტიოქოსს მოთხოვეს ჰანიბალის გადაცემაც. ჰანიბალმა ჯერ სომხეთში მოასწრო გაქცევა, შემდეგ კი ბითინიაში. თუმცა როცა მან გაიგო, რომ ბითინიის მეფე მზად იყო, იგი რომისთვის გადაეცა, თავი მოიწამლა.

ძვ.წ. 171 წელს **მაკედონის მეფე პერსევსმა** რომს ომი კვლავ აუტეხა ბალკანეთის მიწებისთვის. 168 წელს **პიდნასთან** მაკედონელები ისევ დამარცხდნენ. ახალი ზავით მაკედონიის სამეფო რომაელებმა 4 მარიონეტულ რესპუბლიკად დაანაწილეს. ძვ.წ. 150 წელს მაკედონელები აჯანყდნენ, მაგრამ კვლავ დამარცხდნენ. ძვ.წ. 148 წელს მაკედონია რომის პროვინციად გამოცხადდა. მაკედონიის სახელმწიფოს გაუქმების შემდეგ რომი საბერძნეთს მიაღდა და ძვ.წ. 146 წელს მისი პოლისები რომის პროვინციებში გააერთიანა. მხოლოდ ათენსა და სპარტას შეუნარჩუნა შიდა ავტონომია, მაკედონიის წინააღმდეგ ომებში თანადგომის გამო.

ძვ.წ. 133 წელს სიკვდილის წინ **პერგამონის მეფე ატალოს III-მ** (რომელსაც კანონიერი ძე არ დარჩა) ანდერძით თავისი უმდიდრესი სამეფო რომს უანდერძა, იმ პირობით რომ პერგამონელებს ქონებასა და პრივილეგიებს შეუნარჩუნებდნენ. რომაელებმა პირობა მალევე დაივიწყეს, რასაც დიდი სახალხო აჯანყება მოჰყვა. საბოლოოდ ძვ.წ. 129 წელს ამბოხებების ჩახშობის შემდეგ ანატოლიის ამ რეგიონში ქმნის პროვინციას, რომლის სახელწოდებაც „აზია“. მცირე აზიაში მასობრივად დაიწყო რომაელი და იტალიელი მევახშეების, ვაჭრების, მიწათმფლობელების და სხვების ჩასახლება, რომლებიც სასტიკად ძარცვავდნენ ადგილობრივ მოსახლეობას.

მარიუსის სამხედრო რეფორმა

ძვ.წ. 113 წელს გერმანული ტომები ტევტონები და კიმბრები რომის მოკავშირეებსა და სამფლობელოებს დაატყდნენ და რამდენიმე წლის მანძილზე ანადგურებდნენ რომის ლეგიონებს, თუმცა იტალიაში შეჭრა არც უფიქრიათ. ასეთ ვითარებაში კონსულად აირჩიეს ნიჭიერი სარდალი გაიუს მარიუსი, რომელმაც ძვ.წ. 107 წელს რომის არმიის რეფორმა წამოიწყო. ამკარა იყო, რომ არსებული სამხედრო სისტემა მზად არ იყო მრავალრიცხოვანი ტომების მასობრივ შემოსევებთან გასამკლავებლად.

რეფორმით ჯარი გახდა მოხალისეობითი სისტემის და წარმოშობა და მიწის ფლობა აღარ იყო საჭირო. ლეგიონერი შეიძლებოდა ნებისმიერი ადამიანი (არა რომაელი და არაიტალიელიც) გამხდარიყო და ჯარში 25 წელი მაინც უნდა ემსახურა. ამ ხნის განმავლობაში მას არ ჰქონდა ცოლის მოყვანის უფლება. ვაჟკაცობითა და ჭკუით გამორჩეულ ჯარისკაცებს ცენტურიონებად (ცენტურიის უფროსებად) ნიშნავდნენ.

ლეგიონერის ხელფასი არასდროს იყო ძალიან მაღალი (112,5 დინარი წელიწადში). საჭმლისა და აღჭურვილობის ფული ამ თანხიდან იქვითებოდა. სამაგიეროდ მათ უნაწილდებოდათ სამხედრო ნადავლი და პენსიაზე გასვლის შემდეგ აჯილდოვებდნენ მიწებით, მასზე დასახლებული მოწიებით. თუმცა ასახლებდნენ საზღვრებზე, რომ ვეტერანობის დროსაც იმპერიის საზღვარი დაეცვათ.

რომაელ ჯარისკაცებს ისე წვრთნიდნენ, რომ მათ, აბჯარასხმულებს, დღეში 30 კმ-ზე მეტის გავლა შეძლებოდათ. ლეგიონერს თავად უნდა ეტარებინა შუბი და ცოტაოდენი საგზალი. ჯარისკაცებს ასწავლიდნენ ერთობლივ ბრძოლას. ბრძოლაში ისინი მჭიდროდ ჩამწყრივებულნი, წინ აფარებული ფარებით მიდიოდნენ. თუ მტერი ისრებს დაუშენდა, ჯარისკაცები ზევით ასწევდნენ და ერთიმეორესთან მიჯრით მიაწყობდნენ ფარებს, რომლებიც სახურავივით მთლიანად ფარავდა მთელ მწყობრს. ამ ხერხს ტესტუდო ერქვა, რაც ნიშნავს კუს.

გაუმჯობესდა ჯარის მატერიალური ნაწილი და ტექნიკური შეიარაღება, მნიშვნელოვნად შეიცვალა ჯარების ორგანიზაცია, წინანდელი საბრძოლო ერთეულები მანიპულები მარიუსმა უფრო მსხვილ შენაერთებში კოჰორტებში გააერთიანა და ამრიგად თითოეული ლეგიონი 10 კოჰორტის, 30 მანიპულისაგან და 60 ცენტურიისაგან შედგებოდა, ამით ჯარის სტრუქტურას მეტი გარკვეულობა და მკაფიოება მიენიჭა.

ძვ.წ. 104-100 წლებში მარიუსს ყოველწლიურად ირჩევდნენ კონსულად და ისიც განაგრძობდა არმიის წვრთნა-გადლიერებას. ძვ.წ. 102-101 წლებში მან სასტიკად გაანადგურა ტევტონები და კიმბრები. მალე მის ირგვლივ ჩამოყალიბდა პლებეური წარმომავლების პოლიტიკური დაჯგუფება „პოპულარები“, მათ შორის შიდა დაპირისპირება მომავალში სამოქალაქო ომებში გადაიზრდება.

§15. ომები მითრიდატესთან. სულა-მარიუსის ომი, სულას დიქტატურა

მითრიდატეს I და II ომები

სელევკიდების დამარცხების შემდეგ რომაელებმა მცირე აზიის ნახევარკუნძულზე და ხმელთაშუა ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროზე (სირია, პალესტინა) მოიკიდეს ფეხი. მათ ხელში აღმოჩნდა შავ ზღვაში გასასვლელი, ბოსფორის სრუტეც. თუმცა შავი ზღვის სრულად გაკონტროლებას ვერ ახერხებდნენ, რადგან ძვ.წ. II ს-ისთვის გაძლიერდა პონტოს სახელმწიფო.

ეს სამეფო შავი ზღვის სამხრეთ სანაპიროსთან ჯერ კიდევ ალექსანდრე მაკედონელის იმპერიის დაშლის შემდეგ წარმოიქმნა. ამ დროისთვის პონტო შავი ზღვის სამხრეთ, აღმოსავლეთ და ჩრდილოეთ სანაპიროებს და, შესაბამისად, სავაჭრო-საზღვაო გზებს აკონტროლებდა. თუმცა შავი ზღვიდან ხმელთაშუა ზღვაში გასასვლელის რომის ხელში გადასვლამ პონტოს საგარეო ვაჭრობის ინტენსივობა მნიშვნელოვნად შეასუსტა. ამავე დროს რომისთვის ძალიან საინტერესო იყო შავი ზღვის სანაპიროების სრულად გაკონტროლება, რადგან ამით ხელში ჩაიგდებდნენ სხვადასხვა რესურსებით (როგორც ბუნებრივი, ასევე ადამიანური) მდიდარ რეგიონებს და მნიშვნელოვან სავაჭრო ზღვისპირა ქალაქებს. ყოველივე ამან დაპირისპირება რომსა და პონტოს შორის გარდაუვალი გახადა. ძვ.წ. I ს-ში რომის სწრაფვას აღმოსავლეთისკენ წინ აღუდგა პონტოს მეფე – **მითრიდატე VI ეგპატორი**.

მითრიდატე ძალიან ენერგიული, განათლებული (მან 22 ენა იცოდა), ამავე დროს მკაცრი და დაუნდობელი მმართველი იყო. მან დაიპყრო კოლხეთი და ჩრდილოეთ შავზღვისპირეთში ბოსფორის სამეფო. კოლხეთს, ისევე როგორც სხვა დაპყრობილ ტერიტორიებს, პონტოს მიმართ გარკვეული ვალდებულებები ჰქონდა: აქედან გაჰქონდათ საშენი მასალა გემებისთვის – ხე-ტყე, ფისი, ცვილი, საყოველთაოდ ცნობილი კოლხური სელის ქსოვილი, გაჰყავდათ მონები. ფაზისიდან სინოპამდე (შავის ზღვის სამხრეთ სანაპიროს ქალაქი) ზღვით 8 ან 9 დღის სავალი ყოფილა.

ძვ.წ. 89 წელს რომაელთა წაქეზებით პონტოს ომი დაუწყო ბითინიის მეფე ნიკომედე IV-მ. რომი მაშინვე ჩაერთო ომში. თუმცა პირველ ეტაპზე მითრიდატემ წარმატებას მიაღწია და რომაელთა სარდალიც კი ჩაიგდო ხელში. ის ტრიუმფით შევიდა რომის აზიური პროვინციის უდიდეს ქალაქ ეფესოში. მას ხვდებოდნენ, როგორც გამათავისუფლებელს.

მითრიდატეს ბრძანებით, **ძვ.წ. 88 წელს მცირეაზიურ ქალაქებში, განურჩევლად სქესისა და ასაკისა, სიკვდილით დასაჯეს 80000-მდე რომელი, რაც ისტორიაში შევიდა „ეფესოსის საღამოს“ სახელით.** ეს ქალაქები მითრიდატეს ბრძანებით დამოუკიდებლად გამოცხადდა და 5 წლით გათავისუფლდა გადასახადებისგან. მცირე აზიიდან პონტოს ჯარი საბერძნეთში გადავიდა და რომაელები იქიდანაც გააძევა.

საპასუხოდ კონსულმა **ლუციუს კორნელიუს სულამ** (ოპტიმატების ლიდერი) გაამზადა ჯარი აზიაში სალაშროდ და დაიძრა კიდევ, თუმცა მარიუსის პოპულარების გავლენით სენატმა სულას სარდლობა ჩამოართვა მარიუსის სასარგებლოდ. სულა არ დაემორჩილა სენატის ბრძანებას და ისტორიაში პირველად საკუთარმა სარდალმა გაილაშქრა რომზე, აიღო ქალაქი, ძალაუფლება თავისიანებს ჩამოურიგა, სენატორთა რიცხვი 300-დან 600-მდე გაზარდა და პონტოს წინააღმდეგ წავიდა. ამით ისარგებლეს მარიუსმა და მისმა მომხრეებმა და კვლავ დაბრუნდნენ რომში.

ძვ.წ. 87 წელს სულა დიდი ჯარით ჩავიდა საბერძნეთში. აიღო და გამარცხა ქალაქები ათენი და პიროსი, ორჯერ დაამარცხა მითრიდატე ქერონეასთან და ორქომენტთან და საბერძნეთიდან გააძევა. მითრიდატე დამარცხდა ეგეოსის ზღვის კუნძულებზე და მცირე აზიაშიც და ამიტომ იძულებული გახდა, სულასთან დაეწყო მოლაპარაკება. სულას არ სურდა, დიდხანს გაჩერებულიყო აზიაში, რადგან რომში სიტუაცია დაიძაბა. ამიტომ მას სასწრაფოდ რომში დაბრუნება ჰქირდებოდა.

ძვ.წ. 85 წელს დაიღო ზავი, რომლის თანახმადაც მითრიდატე გაათავისუფლებდა

დაპყრობილ ტერიტორიებს, გადაიხდიდა კონტრიბუციას, 3000 ტალანტს და სულას გადასცემდა პონტოს სამეფოს საზღვაო ფლოტის ნაწილს.

I ომის შემდეგ სულა რომში დაბრუნდა. მცირე აზიაში დატოვებული ჯარის სარდალ მურენას ეგონა, რომ პონტოს მეფე დასუსტდა, ამიტომ **ძვ.წ. 83 წელს თავს დაესხა პონტოს**, მაგრამ დამარცხდა. მითრიდატე შეტევაზეც კი გადავიდა, მაგრამ სულას დიპლომატიური ჩარევის შედეგად აღდგა ზავის პირობები და ეს კონფლიქტი 1 წლის შემდეგ დასრულდა. ეს მცირე ომი ითვლება მითრიდატეს II ომად.

შინ დაბრუნებულმა სულამ სასტიკად დაამარცხა პოპულარები და დიქტატურა დაამყარა (**ძვ. წ. 82-79**), რაც ერთმმართველობის საკმაოდ მკაცრი ფორმებით გამოვლინდა. პირველ რიგში დაიწყო მარიუსის მომხრეთა რეპრესიები. გამოქვეყნდა ე.წ. **პროსკრიფციები** ანუ, კანონგარეშედ გამოცხადებულ მოქალაქეთა სიები, მათი მოკვლისათვის მატერიალური სტიმულირების ფორმებიც კი იქნა შემოღებული. დასჯილებს ქონებას ართმევდნენ და აუქციონზე ჩალის ფასად ჰყიდდნენ. სხვადასხვა მონაცემებით, მოკლულ იქნა 40 ან 90-მდე სენატორი და 1600 ან 2600-მდე მხედარი. მაგრამ ამ კრიზისმა, რასაკვირველია, ვეებერთელა ტერიტორიების რომის კონტროლიდან გამოსვლის რეალური საფრთხე წარმოქმნა. ამის ერთ-ერთი მიზეზი იყო ის, რომ დიქტატურის მოწინააღმდეგენი, განსაკუთრებით მარიუსის მომხრეები, პოზიციებს იძლიერებდნენ რომის დაქვემდებარებიდან გამოსულ რეგიონებში.

ძვ.წ. 79 წლიდან სულამ თავისი ნებით მოიხსნა დიქტატორის უფლებები და ერთ წელიწადში გარდაიცვალა კიდეც. რომს ძალზე ბევრი მოსაგვარებელი პრობლემა დარჩა, რომელიც სამხედრო ძალის დიდ მობილიზებას მოითხოვდა. მათგან ერთ-ერთი უმთავრესი იყო ესპანეთში გაძლიერებული მარიუსის მომხრეთა დამარცხება, რომელთაც ე.წ. მარიანელი ემიგრანტებისაგან შექმნეს რომის საპირისპირო ხელისუფლება თავისი სენატით და დედაქალაქით ოსკაში პირენეს ნახევარკუნძულზე. ესპანეთის პრობლემის გადაჭრას 7 წელი დასჭირდა (**ძვ.წ. 77-71**), რაც წარმატებით განახორციელა **პომპეუსმა**. ეს პომპეუსის პირველი ტრიუმფით დაგვირგვინდა.

მითრიდატეს III ომი

რომთან წარმოებულმა ომებმა პონტო დაასუსტა. მითრიდატემ მშვიდობიანობის პერიოდი თავისი არმიის რეორგანიზაციის და გაძლიერებისთვის გამოიყენა. მან შესანიშნავი ურთიერთობა დაამყარა თავის აღმოსავლეთ მეზობელთან, სომხეთის სამეფოსთან, რომელიც ამ პერიოდში სიძლიერის ზენიტში იყო. **სომხეთში მეფობდა ტიგრან II დიდი**, რომელმაც თავისი ქვეყანა ისე გააძლიერა, რომ მისი საზღვრები სამხრეთში მესოპოტამიასა და კაპადოკიას, სამხრეთ-დასავლეთში კი კილიკიას და სირიას აღწევდა. მესოპოტამიისა და სომხეთის საზღვარზე დააარსა ახალი დედაქალაქი **ტიგრანაკერტი**. მითრიდატემ გაითვალისწინა ტიგრანის სიძლიერე, რომის წინააღმდეგ მისი სამეფოს რესურსების გამოყენების პერსპექტივა და მას ქალიშვილი შერთო ცოლად. მითრიდატე არ ეგუებოდა I ომში მცირე აზიაში განცდილ წარუმატებლობას და ახალი ომისთვის ემზადებოდა.

ომის დასაწყებად შესაბამისი საბაზი სჭირდებოდა. ასეთი საბაზი კვლავ ბითინიის სამეფომ მისცა. **ძვ.წ. 74 წელს გარდაიცვალა ბითინიის მეფე ნიკომედე IV, რომელმაც თავისი სამეფო რომს უანდერძა.** მითრიდატე გარდაცვლილი მეფის ვაჟის ინტერესების დამცველად გამოვიდა და რომაელებს ომი დაუწყო. სენატმა მითრიდატეს წინააღმდეგ ბრძოლა დაავალა

ცნობილ სარდალ ლუკულუსს. ომის დასაწყისში უპირატესობას პონტოელები ფლობდნენ. მათ აზიის პროვინცია თითქმის მთლიანად დაიკავეს. თუმცა ლუკულუსმა მოახერხა პონტოელთა გაძევება არა მხოლოდ რომაული ტერიტორიებიდან. მითრიდატე იძულებული გახდა საკუთარი სამეფოდან გაქცეულიყო და ტიგრანს შეაფარა თავი. ლუკულუსმა სომხეთის მეფეს მოსთხოვა, მისთვის გადაეცათ მითრიდატე, მაგრამ უარი მიიღო. **რომაელი სარდალი შეიჭრა სომხეთში, და 69-68 წლებში მისი ორივე დედაქალაქი (ტიგრანაკერტი და არტაშატი) დაიკავა**, მაგრამ ტიგრანისა და მითრიდატეს შეპყრობა ვერ მოხერხდა. 6 წლიანი მომქანცველი კამპანიისა და ლუკულუსის უკიდურესი სიმკაცრის გამო, მის ჯარში ჯარისკაცთა ამბოხებები დაიწყო, რითაც ისარგებლეს მითრიდატემ და ტიგრანმა და რომაელებისგან თავიანთი სამფლობელოები დაიბრუნეს.

ძვ.წ. 66 წელს სენატმა ლუკულუსის მაგივრად პონტოს წინააღმდეგ ახალი სარდალი, სახელმწიფო გნეუს პომპეუსი დანიშნა. ზაფხულში პომპეუსი ჯარით პონტოს სამეფოში შევიდა. მითრიდატე მასთან ბრძოლას გაურბოდა, მაგრამ მდ. ევფრატთან რომაელები მას დაეწინენ და სასტიკად დაამარცხეს. შეშინებულმა ტიგრანმა მითრიდატე აღარ მიიღო. ამიტომ პონტოს მეფემ ჯერ კოლხეთს შეაფარა თავი, აქედან კი გადავიდა ბოსფორის სამეფოში. თუმცა მალე უკანასკნელ თანამებრძოლ შვილთან, **ფარნაკესთან** კონფლიქტის გამო იძულებული გახდა, თავი მოეკლა. ფარნაკეს პომპეუსი ბოსფორის სამეფოს შენარჩუნებას დაპირდა, მამის ღალატის შემთხვევაში, რასაც ფარნაკე დათანხმდა და პომპეუსმაც სიტყვა შეასრულა. სომხეთის მეფე ტიგრან II პომპეუსს უბრძოლველად დანებდა. ის გამოცხადდა „რომის მეგობრად და მოკავშირედ“, რაც ფაქტობრივად ვასალობას ნიშნავდა.

ძვ.წ. 65 წელს პომპეუსმა ქართლისა და ალბანეთის სამეფოები დაიმორჩილა და ისინი „რომის მეგობრად და მოკავშირედ“ გამოაცხადა, კოლხეთი პონტოელებს წაართვა და აქ თავის მმართველად არისტარქე დანიშნა. შემდეგ კი მცირე აზიაში დაბრუნდა იქაური საქმეების მოსაწყისრიგებლად.

ძვ.წ. 64 წ. მან დაამთავრა პონტოს სამეფოს დაპყრობა და ბითინიასთან მისი შეერთებით შექმნა ერთიანი პროვინცია ბითინია და პონტო. შემდეგ იგი გადავიდა სირიაში და ისიც რომის პროვინციად აქცია. შემდეგ სირიის მეზობელი ქვეყნების მეფეებიც დაიმორჩილა და რომში უზარმაზარი ნადავლით გაბრუნდა, სადაც ძვ.წ. 61 წელს თავისი III, მანამდე არნახული სიდიადის ტრიუმფი გადაიხადა.

§16. პომპეუსის ლაშქრობა საქართველოში

დიონ კასიუსი (ახ.წ. II-III ს-ში) მოგვითხრობს პომპეუსის ქართლში ლაშქრობას:

იბერიელები ცხოვრობენ კირნოსის (მტკვარი) ორივე ნაპირზე და ემეზობლებიან ერთის მხრივ არმენიელებს და მეორეს მხრივ ალბანელებს. მათი მეფე **არტოკე** შიშობდა, რომ პომპეუსი გამოემართებოდა მის წინააღმდეგ და ელჩები გაგზავნა პომპეუსთან ზავის დასადებად, რათა მოედუნებინა მისი ყურადღება. ამ დროს თვითონ უეცარ თავდასხმას

ამზადებდა და ამ მიზნით ჯარებს კრებდა. პომპეუსმა თავისი მზვერავების წყალობით ეს ამბავი დროულად შეიტყო, იგი თვით შეიჭრა (ძვ.წ. 65 წ) მოულოდნელად არ აცალა რა მომზადება და ძნელგასავალი ვიწრობების დაკავება, რომელიც გამაგრების შემთხვევაში თითქმის აუღებელი იყო. ფაქტიურად მან უკვე მოასწრო მისვლა ქალაქამდე ე.წ. აკროპოლისამდე (იგულისხმება არმაზი) და როცა არტოკემ გაიგო, პომპეუსი უკვე ახლოს იყო. ეს ქალაქი განლაგებული იყო ყველაზე ვიწრო ადგილზე, სადაც ერთი მხრიდან მიედინება მტკვარი, ხოლო მეორე მხარეს გადაჭიმულია კავკასიონი და აშენებულ იქნა გასასვლელის დასაცავად.

საკუთრივ არტოკი იმყოფებოდა პანიკაში და არ ჰქონდა შესაძლებლობა გამოეყვანა საკუთარი ძალები, გადალახა მდინარე და დაწვა მასზე მდებარე ხიდი (ეს ხიდი მდებარეობდა დღევ. მცხეთის სადგურთან); ხოლო ციხე-სიმაგრეში დარჩენილები მეფის გაქცევით დაბნეულნი ბრძოლაში დამარცხდნენ და დანებდნენ. პომპეუსი გახდა გასასვლელის მფლობელი, დატოვა გარნიზონი მის დასაცავად და გაემართა წინ, დაიმორჩილა მთელი ტერიტორია მდინარის ამ მხარეს.

როდესაც პომპეუსი მტკვარზე გადასვლისთვის ეზადებოდა, არტოკმა მიუგზავნა ელჩები და ზავის სანაცვლოდ შესთავაზა თვითონ ააგებდა ხიდს და მოამარაგებდა სურსათით. მეფემ ორივე ეს პირობა შეასრულა, თუმცა, როდესაც დაინახა ხიდზე როგორ გადმოდიოდნენ მისი მტრები, შეშინდა და გაიქცა მდინარე პელორზე (არაგვზე), სხვა მდინარეზე, რომელიც მიედინება მის სამფლობელოებზე. ასე რომ, მან ჯერ მოიწვია მტერი, შემდეგ კი გაიქცა, იმის ნაცვლად, რომ მისთვის ხიდზე გადასვლაში ხელი შეეშალა. პომპეუსი დაედევნა და გაიმარჯვა მასზე. ის იმდენად სწრაფად მიუახლოვდა მოწინააღმდეგეს, რომ იბერთა მშვილდოსნებმა ვერ შეძლეს ეჩვენებინათ თავისი ოსტატობა და ადვილად გაანადგურა ისინი. მაშინ არტოკე გადავიდა არაგვზე და დაწვა ხიდი (აქ მდებარეობდა ზადენციხე ანუ სევსამორა); მისი დარჩენილი მეომრებიდან ზოგი ბრძოლაში დაიღუპა, ზოგიც კი ადიდებული არაგვის გადალახვისას დაიხრჩო. სხვა ბევრი მებრძოლი შევიდა ტყეში, მაღალ ხეებზე დაიმალა და რამდენიმე დღე იქიდან ისრებს უშენდა რომაელებს; მაგრამ მალე ეს ხეები გაჩეხეს და მებრძოლები ამოხოცეს. მაშინ ნაბიჯი ისევ არტოკმა გადმოდგა და პომპეუსს გაუგზავნა საჩუქრები. პომპეუსმა მიიღო ძღვენი, რათა არტოკე ზავზე დაიმედებული არ წასულიყო სადმე უფრო შორს, თუმცა უარი განაცხადა ზავის მიცემაზე მანამ, სანამ მძევლად არტოკე საკუთარ შვილებს არ გაუგზავნიდა. ამაზე არტოკე დიდხანს აცხადებდა უარს, ვიდრე ზაფხული არ მოვიდა, არაგვი დაპატარავდა და პომპეუსმაც შეეძლო მისი უპრობლემოთ გადალახვა. მაშინ არტოკმა ქედი მოიდრიკა, შვილები მძევლად მისცა და ზავიც დაიდო.

პომპეუსმა გაიგო, რომ ფასისი ახლოს იყო და გადაწყვიტა მისი საშუალებით გაეარა კოლხიდა და აქედან დაძრულიყო ბოსფორისკენ მითრიდატეს წინააღმდეგ. ის დაიძრა კიდეც კოლხიდისა და მისი მეზობლების მიწების გავლით, მაგრამ ამ დროს მიხვდა, რომ გზა ხმელეთით ბოსფორამდე ბევრ უცნობ ხალხზე გადიოდა, ხოლო საზღვაო გზა კიდეც უფრო რთული იყო, ამ მხარეში ნავსადგურების ნაკლებობის გამო. პომპეუსმა უბრძანა ფლოტს ედარაჯა მითრიდატესათვის, რათა არ მიეცა საშუალება სადმე წასულიყო და მოესპო მისთვის სურსათის მიწოდება, თვითონ კი დაიძრა ალბანელების წინააღმდეგ, მაგრამ არა უმოკლესი

გზით, არამედ არმენიაზე გავლით, რათა ამ ხერხითაც, გარდა ზავისა, თავს მოულოდნელად დასხმოდა.“.

§17. სპარტაკის აჯანყება. I ტრიუმვირატი. კეისარ-პომპეუსელების ომი.

გლადიატორები, სპარტაკის აჯანყება (ძვ.წ. 74-71 წწ)

ძველ რომში მთავარი სანახაობა გლადიატორთა ბრძოლები იყო. ამისთვის აგებდნენ ამფითეატრებს, რომლის შუაგულში სპეციალური ქვიშის მოედანი – არენა იყო მოწყობილი. გლადიატორები ერთმანეთის გარდა, ცხოველებსაც – ლომებს, ვეფხვებს ებრძოდნენ. დამარცხებული გლადიატორის ბედს მაყურებელი წყვეტდა – თუ ხელის ცერა თითს ქვემოთ დაუშვებდნენ, გამარჯვებული დამარცხებულს კლავდა, ხოლო ცერის ზევით აწევა სიცოცხლის შენარჩუნებას გულისხმობდა.

გლადიატორთა სკოლებში, რომლებიც მთელ ქვეყანაში იყო მიმოფანტული, ყველაზე მარჯვე და ღონიერი მონები მიჰყავდათ. ერთ-ერთი ასეთი სკოლიდან, ქ. კაპუაში ძვ.წ. 74 წელს **78 გლადიატორი გაიქცა და თავი ვეზუვის მთას შეაფარა.** მათი ბელადი იყო თრაკიული წარმოშობის **სპარტაკი**. შემდგომში გაქცეულებს სხვა მონებიც შეუერთდნენ. ისინი თავს ესხმოდნენ მდიდარი მიწათმფლობელების სახლებს. დროთა განმავლობაში რამდენიმე ათეული ათასი მონა შეიკრიბა. სპარტაკმა რომაულ ყაიდაზე ჩამოაყალიბა ქვეითი და ცხენოსანი ჯარი. მათ ბანაკში გამუდმებით მუშაობდნენ მჭედლები, რომლებიც სპარტაკის არმიისთვის იარაღს ამზადებდნენ.

სენატმა რამდენჯერმე გაგზავნა ჯარი სპარტაკის წინააღმდეგ, მაგრამ აჯანყებულებმა ისინი დაამარცხეს. თავდაპირველად სპარტაკი ჩრდილოეთ იტალიისკენ წავიდა, რათა მონები თავ-თავის სამშობლოში დაბრუნებულიყვნენ, მაგრამ მოულოდნელად უკან მობრუნდა. როგორც ჩანს, მონების დიდ ნაწილს იტალიის დატოვება არ სურდა. ეს კი შეცდომა აღმოჩნდა. სენატმა თავი მოუყარა სახელმწიფოს ძირითად სამხედრო ძალებს და სპარტაკის წინააღმდეგ გაგზავნა. ამას გარდა, სპარტაკის მიერ დამყარებული მკაცრი დისციპლინის გამო, მონების ნაწილმა აჯანყებულთა რიგები დატოვა. გადამწყვეტი ბრძოლა მოხდა ძვ.წ. 71 წელს, იტალიის სამხრეთში. ცნობილმა რომაელმა პოლიტიკურმა მოღვაწე **მარკუს კრასუსმა** დაამარცხა აჯანყებულები. სპარტაკი ხელშუბით ბარძაყში დაიჭრა: ის ცალ მუხლზე დაჩოქილი განაგდობდა ბრძოლას და იგერიებდა თავდამსხმელებს იქამდე, ვიდრე თავის გარშემო მყოფ მრავალ თანმხლებ პირთან ერთად არ დაიღუპა. მისი არმია თითქმის სულ განადგურდა. დაღუპულთა რაოდენობის დადგენა მათი სიმრავლის გამო შეუძლებელი იყო. რომაელთაგან 1000 კაცი დაიღუპა. სპარტაკის ნეშტი ვერ იპოვეს. გადარჩენილმა აჯანყებულებმა თავი მთებს შეაფარეს. კრასუსი მათ დაეწია და იმ 6000 კაცის გარდა, რომლებიც ტყვედ ჩაცვივდნენ, ყველა გაჟლიტა. რომაელებმა ტყვეები კაპუიდან რომამდე მთელ გზაზე ძელებზე გააკრეს. სპარტაკის აჯანყებამ რომაელები დააფიქრა მონათმფლობელურ სისტემაზე. ამ დროისთვის ყველა ოჯახს უამრავი მონა ჰყავდა. ახლა მათი შემცირება დაიწყო.

I ტრიუმვირატი და სამოქალაქო ომი 49-45 წლებში.

ძვ.წ. 70 წლიდან ხდება სულას მიერ შემოღებული კანონების გაუქმება და **პომპეუსისა და კრასუსის** კონსულობის პერიოდი იწყება. კრასუსი სულას დროს პროსკრიპციებს

ხელმძღვანელობდა და გაუბედურებული ადამიანების წყალობით უზარმაზარი ქონება დააგროვა. სპარტაკის დამარცხების გამო მას კონსულობაც უწყალობეს. ახლა მას უკვე საკუთარი ჯარებიც ჰყავდა და ერთმართველობის დამყარებაზე ოცნებობდა.

პომპეუსიც კრასუსის მსგავსად სულას ოპტიმატების პარტიიდან იყო და მის დიქტატურის დამყარებაში თავისი წვლილი შეიტანა. ძვ.წ. 77-71 წლებში ის წარმატებით ებრძოდა მარიუსელებს ესპანეთში, სადაც საკუთარი დასაყრდები ჯარები შექმნა. 67 წელს სენატის ბრძანებითა და უზამაზარი ფლოტით პომპეუსმა ხმელთაშუა ზღვაში მოთარეშე მეკობრეები გაანადგურა, რისთვისაც II ტრიუმფი გადაიხადა. ძვ.წ. 66-62 წლებში უკვე აზიაში ლაშქრობით III ტრიუმფი გადაიხადა და რომში ყველაზე პატივსაცემ ადამიანად იქცა. ახლა ისიც პირველობაზე ოცნებობდა, თუმცა ამ გზაზე სენატი და კრასუსი ეღობოდნენ, რომელთა შორის ურთიერთობაც სულ უფრო იძაბებოდა.

ამ დროს ასპარეზზე გამოვიდა ძველი არისტოკრატიული გვარის წარმომადგენელი, მარიუსის ნათესავი **გაიუს იულიუს კეისარი**, რომელიც უნიჭიერესი პიროვნება იყო და პირველობაზე ოცნებობდა, თუმცა საამისოდ არც საკმარისი ფული ჰქონდა და არც ჯარები ჰყავდა. სამაგიეროდ ჰქვიათ ორატორი იყო და უბრალო ხალხში დიდი პოპულარობით სარგებლობდა, რისი წყალობითაც აქამდე ყველა მაგისტრატურაზე იყო არჩეული (ამომრჩევლის მოსყიდვას არ თაკილობდა) და ახლა კონსულობა სურდა, თუმცა სენატორების მხარდაჭერა არ ჰქონდა.

ძვ.წ. 60 წელს იულიუს კეისარმა მოახერხა კრასუსისა და პომპეუსის მორიგება და შეკრა მათთან პოლიტიკური კავშირი სენატის წინააღმდეგ, რომელსაც „ტრიუმვირატი“, ანუ 3 ადამიანის მმართველობა, უწოდეს. მათი მომხრეები ტრიუმვირატს უწოდებდნენ კავშირს ჰკუას (იულიუს კეისარი), ძალასა (პომპეუსი) და ფულს (კრასუსი) შორის. შეთანხმების მიხედვით შემდგომი წლისთვის კონსულად გაიყვანდნენ კეისარს, რომელიც ტრიუმვირებისთვის სასარგებლო კანონებს გაიტანდა სახალხო კრებაზე. **კეისარი 5 წლით სამმართველოდ მიიღებდა სამხრეთ გალიურ სამფლობელოებს, პომპეუსი – ესპანეთს, ხოლო კრასუსი – სირიას.** კრასუსმა სირია, იმის გამო აირჩია, რომ იგი ესაზღვრებოდა პართიის სამფლობელოებს, რომლის დაპყრობასაც აპირებდა. კრასუსის გეგმით ეს ამბავი მას პომპეუსზე დიდ ავტორიტეტს მოუტანდა.

პომპეუსი განცხრომას მიეცა, კრასუსი 6 წელი ზოზინით ემზადებოდა პართიასთან საომრად, ძვ.წ. 54 წელს ბოლოს დაიწყო ლაშქრობები, მაგრამ **ძვ.წ. 53 წელს მისი ლაშქარი პართელებმა გაანადგურეს, თავად კრასუსი კი უკან დახევის დროს მოკლეს.** ამით ტრიუმვირატი გაუქმდა.

ამასობაში კეისარი წარმატებას წარმატებაზე აღწევდა. ძვ.წ. 58-51 წლებში მის ხელთ აღმოჩნდა მთელი გალია (მდ. რაინიდან და ალპებიდან ატლანტის ოკეანემდე და პირინეის მთებამდე) და ბრიტანეთის სამხრეთი. მისი ავტორიტეტი რომში ძალიან გაიზარდა, სადაც მისი მოხრეთა დასი ჩამოყალიბდა. ეს არ მოსწონდა პომპეუსსა და სენატის პარტიას, რომელთაც კეისარის ერთმართველობის მოპოვება აშინებდათ.

ძვ.წ. 49 წლისთვის გადიოდა კონსულად არჩევის 10 წლიანი შეზღუდვა წინა კონსულობის შემდეგ, და კეისარმაც მოითხოვა სენატს ძვ.წ. 50 წელს კონსულად გაეყვანას, რის შემდეგაც დაბრუნდებოდა რომში პოლიტიკური მოღვაწეობის გასაგრძელებლად.

საპასუხოდ სენატმა მოუწოდა კეისარს, დაეშალა ლაშქარი, მოეხსნა თავისი უფლებამოსილება და ისე დაბრუნებულიყო რომში კონსულის არჩევნებში სამონაწილოდ. კეისარმა არ დაუჯერა და ჯარების იტალიისკენ გადაადგილება დაიწყო. მაშინ სენატმა იგი სამშობლოს მოღალატედ გამოაცხადა და პომპეუსს დაავალა დაეცვა რომი ურჩი კეისრისაგან.

ძვ.წ. 49 წელს კეისარმა ჯარებით გადალახა იტალიის სასაზღვრო პატარა მდინარე რუბიკონი ფრაზით: „წილი ნაყარია“, რითაც რამდენიმეწლიანი სამოქალაქო ომი დაიწყო სენატის პარტიასა და პომპეუსელებთან. პომპეუსი და სენატის ერთი ნაწილი საბერძნეთში გაიქცა. კეისარმა დაიმორჩილა ესპანეთი და საბერძნეთისაკენ გაემართა. ძვ.წ. 48 წელს მან ფარსალუსთან გადამწყვეტ ბრძოლაში დაამარცხა პომპეუსის ჯარი. პომპეუსმა თავს ეგვიპტეში ლტოლვით უშველა, სადაც იგი მოკლეს.

ძვ.წ. 48-47 წლებში კეისარი გადავიდა ეგვიპტის დედაქალაქ ალექსანდრიაში, სადაც ჩაახშო შიდაომი და **ფარაონად კლეოპატრა VII დასვა**. ამის შემდეგ აღმოსავლეთით ილაშქრა, სადაც მან დაამარცხა ბოსფორიდან პონტოში შემოჭრილი **ფარნაკე მითრიდატეს ძე**. მისი გამარჯვება იმდენად ელვისებური იყო, რომ კეისარმა თქვა: **„მივედი, ვნახე, გავიმარჯვე“ (ვენი, ვიდი, ვიცი).**

შემდეგ კეისარი იტალიაში ცოტა ხნით დაბრუნდა და აქედან აფრიკაში პომპეუსელების წინააღმდეგ დაიძრა. ძვ.წ. 46 წელს იგი გაუსწორდა პომპეუსის უკანასკნელ მომხრეებს თავსუსთან, როგორც ტრიუმფატორი დაბრუნდა რომში და 10 წლით დასახელდა დიქტატორად და ზნე-ჩვეულებებისა და მორალის ცენზორად. ამით, ერთი შეხედვით, შენარჩუნდა რესპუბლიკური ინსტიტუტები, მაგრამ, ფაქტობრივად, გამყარდა ერთმმართველობის ფორმა, რამაც პრაქტიკულად რესპუბლიკის სრული უსუსურობა გამოიწვია.

ამასობაში პომპეუსის ვაჟებმა ახალი ჯარები შეკრიბეს ესპანეთში, თუმცა ძვ.წ. 45 მუნდასთან, კეისარმა ისინი კვლავ გაანადგურა. ამის შემდეგ მან მოითხოვა და მიიღო კიდევ სრული ძალაუფლება. მას აცხადებენ სიცოცხლის ბოლომდე დიქტატორად, იმპერატორად, კონსულად 10 წლის განმავლობაში, ჯარის უზენაეს

მთავარსარდლად, უმაღლეს ქურუმად, ტრიბუნთა ძალაუფლების მატარებლად. არსებითად, იულიუს კეისარმა უარი თქვა იმაზე, რომ ძალაუფლების განხორციელებაში ვინმე მოცილე ჰყოლოდა. მას მიაჩნდა, რომ რაც მეტი იქნებოდა ძალაუფლების რეალურად განმახორციელებელი ინსტიტუტი და პიროვნება, მით უფრო გაუჭირდებოდა მას სწორი და ქვეყნისათვის საჭირო გადაწყვეტილებების მიღება. მის გამეფებას მხოლოდ გვირგვინილა აკლდა. რასაკვირველია, ერთმმართველობის ესოდენ აშკარა და დაუფარავი ზრდა რესპუბლიკური წყობილების მომხრე სენატორებში უკურეაქციას იწვევდა. შეთქმულების მთავარი ორგანიზატორები იყვნენ **მარკუს იულიუს ბრუტუსი, დეციმუს იულიუს ბრუტუსი და გაიუს კასიუს ლონგინუსი**. მოძრაობის იდეოლოგიად ითვლებოდა მარკუს იულიუს ბრუტუსი, რომელსაც ფილოსოფიით გატაცება ხელს არ უშლიდა ყოფილიყო შეუბრალებელი მევახშე. იგი ჯერ პომპეუსის მხარეზე იბრძოდა, ხოლო ფარსალოსთან ბრძოლის შემდეგ კეისრის მხარეზე გადავიდა და ჯერ გალიას

განაგებდა, ხოლო 44 წელს პრეტორი იყო.

ძვ.წ. 44 წლის 15 მარტს მათი შეთქმულება წარმატებით დასრულდა, როდესაც კასიუსმა და ბრუტუსმა მრავალ სენატორთან ერთად სენატის სხდომათა დარბაზში კეისარი მოკლეს. არსებობს გადმოცემა, რომ როდესაც კეისარმა ბრუტუსი იცნო ასე უთხრა: „და შენც, ბრუტუს?“

§18. II ტრიუმვირატი; პრინციპატის გამოცხადება და ავგუსტუსის მმართველობა

კეისრის მკვლელები დემოკრატიის აღდგენას აპირებდნენ, მაგრამ მათ რომის მოსახლეობამ მხარი არ დაუჭირა და ისინი იძულებული გახდნენ ქალაქიდან გაქცეულიყვნენ. კეისრის მომხრეებმა მარკუს ანტონიუსის (უმცროსი მეგობარი) და ემილიუს ლეპიდუსის (კეისრის კავალერიის სარდალი) და მემკვიდრის (დის შვილიშვილი) ოქტავიანეს მეთაურობით მათი ჯარები გაანადგურეს. ბრუტუსმა და კასიუსმა თავი მოიკლეს.

ძვ.წ. 43 წელს გამარჯვებულმა სამეულმა 5 წლით შექმნეს II ტრიუმვირატი: ანტონიუსი აღმოსავლეთის პროვინციებს მართავდა. ის დროს ძირითადად ეგვიპტის დედაქალაქ ალექსანდრიაში ატარებდა. ოქტავიანე დასავლეთის პროვინციების მმართველი იყო, ხოლო ლეპიდუსი – აფრიკის. ფორმალურად რომს სამივე ტრიუმვირი მართავდა, მაგრამ იმის გამო, რომ ანტონიუსი ალექსანდრიაში იმყოფებოდა, ხოლო ლეპიდუსი აფრიკაში, რომში რეალურად ოქტავიანე მბრძანებლობდა.

ვადის გასვლის შემდეგ ლეპიდუსს სამფლობელოები ჩამოართვეს და გაამევეს, რის შემდეგაც ოქტავიანესა და ანტონიუსს შორის პირველობისათვის დაპირისპირება დაიწყო. ანტონიუსი გასცილდა ცოლს, ოქტავიანეს დას ოქტავიას და ცოლად შეირთო ეგვიპტის დედოფალი კლეოპატრა. მან კლეოპატრასთან შეძენილ შვილებს რომის აღმოსავლეთი პროვინციები მემკვიდრეობით უანდერძა. ამან უკმაყოფილება გამოიწვია რომის სენატორებს შორის, რომლებმაც ანტონიუსის დასჯა მოითხოვეს. ოქტავიანესა და ანტონიუსს შორის სამოქალაქო ომი დაიწყო. გადამწყვეტი ბრძოლა ძვ.წ. 31 წელს ზღვაზე, საბერძენთის სანაპიროებთან, აქციუმის კონცხთან მოხდა, სადაც კლეოპატრას ღალატის ხელშეწყობით ანტონიუსი დამარცხდა და ალექსანდრიაში გაიქცა. მომდევნო ძვ.წ. 30 წელს ოქტავიანემ ეგვიპტე დაიკავა. ანტონიუსმა და კლეოპატრამ თავი მოიკლეს. ელინისტური ეგვიპტე რომის პროვინცია გახდა და ამით ელინისტური ხანაც დასრულდა.

29 წლის შემოდგომაზე ოქტავიანე რომში დაბრუნდა და სამდღიანი ბრწყინვალე ტრიუმფი გადაიხადა. ის გახდა რომის სამფლობელოს ერთპიროვნული და შეუზღუდავი მმართველი. ძვ.წ. 27 წელს მან პრინციპატის (პირველი მოქალაქის) წოდება მიიღო და იწოდა ავგუსტუსად (უდიადესი). ამით დასრულდა რესპუბლიკა და დაიწყო იმპერიის პირველი პერიოდი – პრინციპატი.

პრინციპატი

პირობითად პრინციპატი მოიცავს პერიოდს ძვ.წ. 27 წლიდან – ახ.წ. 193 წლამდე, ანუ ანტონიუსების დინასტიის დასასრულამდე.

პრინციპატის დროს ავგუსტუსმა და მისმა მემკვიდრეებმა თავის ხელში მოაქციეს სამოქალაქო, სამხედრო და რელიგიური ძალაუფლება, გახდნენ უმაღლესი ქურუმები; თუმცა იურიდიულად ამ ვალდებულებებსა და უფლებამოსილებებს პრინციპატს სენატი და სახალხო კრება აძლევდა. ოფიციალურად პრინციპატს ძალაუფლების მემკვიდრეობით

გადაეცემის უფლება არ ჰქონდა. სახელმწიფო წყობას კვლავ „რესპუბლიკა“ ერქვა, ხოლო უმაღლესი თანამდებობის პირს, – „პრინცესი“.

რესპუბლიკური მმართველობის ორგანოები – სახალხო კრება, სენატი და ა.შ. კვლავ არსებობდა, ოღონდ მკვეთრად შეზღუდული უფლებამოსილებებით. თუ ადრე ისინი რომის მოქალაქეთა ინტერესების გამომხატველი იყო, ამჯერად სრულად ემორჩილებოდნენ იმპერატორს, პრინცესს. სახალხო კრება ყოველწლიურად ირჩევდა კონსულებს, სახალხო ტრიბუნებს და თანამდებობის სხვა პირებს, მაგრამ თანამდებობებზე ყოველთვის ან ოქტავიანე, ან მისი დაახლოებული პირები ხვდებოდნენ. სენატში კენჭისყრის დროს პრინცესი პირველი აცხადებდა თავის გადაწყვეტილებას და სენატორები იმავეს იმეორებდნენ.

ძვ.წ. 23 წლიდან ოქტავიანე მუდმივი ტრიბუნი გახდა და სენატისა და მაგისტრატების გადაწყვეტილებებზე ვეტოს დადების უფლება მიიღო. მუდმივად ირჩევდნენ კონსულად, ძვ.წ. 19 წლიდან კი სამუდამო კონსული გახდა, რითაც მთელი ჯარის სარდლობაც საბოლოოდ დაიმტკიცა. რადგან ჯარის წარმატებულ სარდლებს იმპერატორებს უწოდებდნენ, ახლა ეს წოდება პრინცესზე გადმოვიდა და ამ ტიტულს ამიერიდან სხვა სარდალი ვეღარ მიიღებდა.

შემდგომში შეითავსა ცენზორისა და მუდმივი მთავარი ქურუმის ფუნქციებიც. ძვ.წ. 13 წელს სენატის დადგენილებით, ოქტავიანეს ბრძანებები სენატის დადგენილების ძალას იძენდა. მართალია შიდა პროვინციების მართვა, იქაური გადასახადები და სახელმწიფო ხაზინა ოფიციალურად სენატის ხელში რჩებოდა, თუმცა რეალურად ყველაფერი ავგუსტუსს ექვემდებარებოდა. მასვე დაემორჩილა სახალხო კრებები და მაგისტრატები.

საგარეო პოლიტიკაში ავგუსტუსი განაგრძობდა რომის საზღვრების ზრდას. დიპლომატიური გზით, რომმა ბევრი პროვინცია შემოიერთა. ბევრიც კლიენტად დაიქვემდებარა. ერთადერთი წარუმატებლობა იყო ახ.წ. 9 წელს გერმანელებთან ტევტობურგის ტყეში სასტიკი, მარცხი, რომლის გამო გემანიიდან უკან დახევა მოუწია.

ავგუსტუსმა კანონმდებლობასა და სამართალში მრავალი რეფორმა გაატარა. საშინაო და საგარეო პოლიტიკის წარმატებული გატარება შეუძლებელი იყო თავისი საქმის მცოდნე თანაშემწეებისა და ჭკვიანი მრჩევლების გარეშე, რომელთა შორის გამოირჩებოდა **აგრიპა და მეცენატი**. რომში აშენდა შესანიშნავი არქიტექტურული ნაგებობები: იმპერატორის სასახლე და ფორუმი, მზის საათი, ავგუსტუსის მშვიდობის საკურთხეველი, მავსოლუმი მარსის მოედანზე, გზები, წყალგაყვანილობა, ტაძრები, ბიბლიოთეკები, შეკრებების სახლები, სკოლები და სხვა. ახალი ქალაქები და მოქალაქეობის უფლებების გაფართოება ხელს უწყობდა რომის კულტურისა და ცივილიზაციის გავრცელებას.

ავგუსტუსი გარდაიცვალა ახ.წ. 14 წელს. მისი გარდაცვალების თვეს აგვისტო უწოდეს. მან მემკვიდრის პრობლემა გარდაცვალებამდე 10 წლით ადრე გადაჭრა. ახ.წ. 4 წელს იშვილა **ტიბერიუსი**, III ცოლის ვაჟი I ქორწინებიდან, რომელიც ცოტა ხნით მისი ასულის ქმარიც იყო.

ავგუსტუსის მმართველობა (ძვ.წ. 31-ახ.წ. 14) რომის „ოქროს ხანად“ ითვლება, როგორც პოლიტიკური თვალსაზრისით, ასევე კულტურისა და მწერლობის. მან დაამყარა შედარებითი მშვიდობა და სახელმწიფო წესრიგი, რომელსაც **„რომაული მშვიდობა“ (პაქს რომანა) ეწოდა**,

მის დროს არნახულ აყვავებას განიცდის რომაული კულტურის მრავალი სფერო.

§19. პრინციპატის ხანა რომში და დიოკლეტიანეს რეფორმები

პრინციპატის დროს, წესით პრინციპს თავის მემკვიდრე უნდა დაესახელებინა და სენატს დაემტკიცებინა, თუმცა ოქტავიანეს მემკვიდრეები (ახ.წ. 14-68 წ-ში) ნაკლებად აქცევდნენ ყურადღებას სენატს, სახალხო კრებებსა და ზოგადად რესპუბლიკურ ინსტიტუტებს და მათ გაუქმებას ცდილობდნენ. მეტიც, ისინი მიიწევდნენ რა სრული ერთმართველობისკენ, შეპყრობილნი იყვნენ სახალხო შეთქმულება-აჯანყების შიშებით და წარმოუდგენელ საშინელებებს სჩადიოდნენ. ჯერ **ტიბერიუსი** (14-37) შეიშალა და მთელი საახლოლო ამოჟლიტა და შემდეგ კუნძულ კაპრიზე გადასახლებული მისავე მცველებმა მოკლეს. კიდევ უფრო შორს წავიდა მისი მემკვიდრე **კალიგულა** (37-41), რომელმაც საკუთარი ცხენი სენატორად გამოაცხადა და არისტორკარტიული ოჯახის წევრებსა და რომის ელიტას სასტიკად დასცინოდა. შედეგად ისიც შეთქმულებმა მოკლეს. შედარებით ნორმალური მმართველი იყო **კლავდიუსი** (41-54), თუმცა ის ხშირად თავისი ცოლების გავლენის ქვეშ ექცეოდა და საბოლოოდ უკანასკნელი ცოლის მსხვერპლი გახდა, რომელმაც თავისი ძის, კლავდიუსის გერის, ნერონის ტახტზე ასვლის სურვილით მოწამლა მეუღლე. ამის მიუხედავად, მრისხანე არმიის წყალობით რომის საზღვრები ზრდას განაგრძობდა. ამ კუთხით გამორჩეული იყო კლავდიუსის დრო, როდესაც რომს 5 პროვინცია დაემატა: ბრიტანეთი, ლიკია, ორი მავრიტანია და თრაკია.

ნერონმა (54-68) სიგიჟითა და სისასტიკით ყველას გადააჭარბა. მან ცოლებიც ამოხოცა და დედაც მოაკლევინა. აწყობდა ორგიებს, გადაცმული ყაჩაღობდა, აიძულებდა ბერძენ მსაჯებს ოლიმპიადაზე ყველა სახეობაში გამარჯვებულად გამოეცხადებინათ. 64 წელს გაჩენილი ხანძრის შედეგად რომის გადაიწვა. ნერონმა ეს ქრისტიანებს დააბრალა და ძელებზე გასმულთ ცეცხლი შეუწოთ. ამის პარალელურად ფინანსებს ფლანგავდა და უზარმაზარი სასახლე აიგო. ბოლოს, მისგან არეულ ქვეყანაში სამოქალაქო ომები და სახალხო აჯანყებები დაიწყო, რის შემდეგაც ნერონი იძულებული გახდა თავი მოეკლა.

69 წელს ჯარის წყალობით იმპერატორი გახდა **ვესპასიანე** (69-79), რომელმაც ენერგიული მმართველობით მოახერხა სიმშვიდის დამყარება, ხარჯების შემცირება, ვაჭრობის გამოცოცხლება და შეგროვილი თანხებით უზარმაზარის ამფითეატრის – **კოლოსეუმის** (ე.წ. **კოლიზეუმი**) აგება დაიწყო; მის დროს მოხდა იუდეის აჯანყების სასტიკი ჩახშობა.

79-96 წლებში რომს ვესპასიანეს შვილები (**ტიტუსი**, **დომიციანე**) მშვიდად მართავდნენ, რომლებიც უმემკვიდრეოდ გარდაიცვალნენ და ძალაუფლება სენატს დაუბრუნდა, რომელმაც დაადგინა, რომ ამიერიდან პრინციპსი გახდებოდა სენატის წევრი, რომელიც მემკვიდრედ აირჩევდა გამოცდილ და სახელოვან სენატორს და იშვილებდა. ასე დაიწყო **ნაშვილები სენატორი იმპერატორების მმართველობა**, რასაც „5 საუკეთესო იმპერატორის მართველობასაც“ უწოდებენ. **ნერვას**, **ტრაიანეს**, **ადრიანეს**, **ანტონინუს პიუსის**, **მარკუს ავრელიუსის** მართველობა ჯამში 84 წელს გაგრძელდა და ეს პერიოდი რომის იმპერიის ნამდვილი ოქროს ხანა იყო.

ტრაიანე (98-117) სამხედრო იყო და მთელი მმართველობა დაპყრობით ომებს აწარმოებდა. თუ წინაპრები მიმართულებად გერმანია-ბრიტანეთს ირჩევდნენ, ტრაიანემ

დუნაისპირეთსა და პართიის მხარეს მოიხედა. 101-106 წლებში მან შემოიერთა დუნაის ჩრდილოეთით მდებარე ლითონის საბადოებით მდიდარი **დაკიის სამეფო**, რის შემდეგაც გრანდიოზულ მშენებლობებს აწარმოებდა იმპერიაში: ახალი ფორუმი, თერმები, აკვედუკი, „ტრაიანეს გზა“, ულპიას ბაზილიკა, ულპიას ბიბლიოთეკა, გრანდიოზული ხიდი დუნაიზე და სხვა. დაკიის დაპყრობის აღსანიშნავად ქალაქში **ტრიუმფალური სვეტი** (39,86 მ) აღმართეს. დაკიის შემდეგ დაპყრობილ იქნა ნაბატეა, რომლის ტერიტორიაზე პროვინცია **„არაბეთი“** შეიქმნა. 114 წლიდან საკმაო წარმატებით აწარმოებდა ომებს სომხეთისა და პართიის დასამორჩილებლად, ქტესიფონი კი დაიკავა, თუმცა ამ ლაშქრობებისას დაავადდა და გარდაიცვალა. მის **დროს იმპერია ყველაზე დიდი იყო ტერიტორიულად**.

ტრაიანეს „მემკვიდრე“ **ადრიანემ** (117-138) საგარეო პოლიტიკა სრულად შეცვალა და გაფართოების პოლიტიკიდან შენარჩუნების პოლიტიკაზე გადავიდა. მან შეწყვიტა პართიასთან ზავი და ტრაიანეს დაპყრობილი მიწების დაბრუნებით მიაღწია ზავს, თუმცა კი პარალელურად პართიის შიდაომებში საკუთარ კანდიდატს უჭერდა მხარს. ტერიტორიების შესანარჩუნებლად ადრიანემ იმპერიის საზღვრებზე დამცავი კედლები – **ლიმესები ააგო**, რომელთაც საზღვრების გაწვრივ განლაგებული ლეგიონები იცავდნენ.

წარმატებით ინარჩუნებდნენ ქვეყნის განვითარებას და ტეროტორიულ მთლიანობას **ანტონიუს პიუსი და მარკუს ავრელიუსი**, თუმცა კი ამისათვის ბარბაროსებთან ხშირი ომები უწევდათ. ავრელიუსი განსაკუთრებით განათლებაზე ზრუნავდა, რის გამოც მას უფრო კარგ ფილოსოფოსად იცნობდნენ, ვიდრე წარმატებულ პოლიტიკოსსა და მხედართმთავარს. მისი ბერძნულ ენაზე გაკეთებული ფილოსოფიური ჩანაწერები მრავალ ენაზე ითარგმნა. ქართულ ენაზე მის გამოცემას **„ფიქრები“** ეწოდება.

ავრელიუსის სიკვდილის **(180 წ.) შემდეგ კი „საუკეთესო იმპერატორების ხანა“ დასრულდა** და ქვეყანა პოლიტიკურ კრიზისში შევიდა: პოლიტიკას ჩამოშორდა სენატი და არსებითად სამხედრო დიქტატურა დამყარდა. ყოველი იმპერატორი ჯარზე დაყრდნობით იპოვებდა და ინარჩუნებდა ძალაუფლებას და შესაბამისად ჯარზე კარგად ზრუნავდა. შედეგად სულ უფრო მეტი არარომაელი იტაცებდა იმპერატორის ტახტს. აქედან გამომდინარე დროული იყო **212 წელს იმპერატორ კარაკალას ედიქტი** მოქალაქეობის შესახებ, რომლითაც იმპერიაში მცხოვრები ყველა თავისუფალი ადამიანი რომის მოქალაქე ხდებოდა და შესაბამისად სრული პოლიტიკური, იურიდიული და სამხედრო უფლებებით ისარგებლებდა. ედიქტმა დააჩქარა არაიტალიელი ხალხების: გალების, ესპანელების, ბერძნების, აფრიკელების და. ა.შ. რომანიზაციის პროცესი.

II საუკუნის ბოლოდან გაძლიერდა გერმანელი ბარბაროსების შემოსევები. იმპერატორები მათ შესაკავებლად ამა თუ იმ სასაზღვრო მხარეში ჩაყენებულ ლეგიონებს აიძულებდნენ გადაადგილებას ბარბაროსთან წინააღმდეგ გასალაშქრებლად, რაც ლეგიონერთა უკმაყოფილებას იწვევდა. ისინი ჯანყდებოდნენ და საკუთარ მეთაურებს იმპერატორებად აცხადებდნენ. შემდეგ კი ძალაუფლებისთვის ომებში ერთვებოდნენ. ამ კუთხით განსაკუთრებით მწვავე იყო 235-284 წლები, როდესაც 26 იმპერატორი გამოესალმა სიცოცხლეს. აქედან გამომდინარე ისტორიკოსებმა III საუკუნეს რომის იმპერიაში **„ჯარისკაცი იმპერატორების ხანას“** უწოდეს.

ასეთ კრიტიკულ მომენტში 284 წელს რომის იმპერატორი გახდა დაღმაცეილი

(ილირიული ტომი) გლეხი **დიოკლეტიანე** (284-305), რომელმაც ოფიციალურად დაასრულა პრინციპატის სისტემა და ქვეყანაში გლობალური გარდაქმნები წამოიწყო. სწორედ მის სახელს უკავშირდება რომის იმპერიის ისტორიაში ახალი ეტაპის – „**დომინატი**“ დასაწყისი.

„დომინატი“ გვიანდელი რომის იმპერიის (IV-V სს.) პოლიტიკური სისტემაა. ქვეყნის პოლიტიკური და სოციალური სტაბილურობისთვის გაიზარდა იმპერატორის ძალაუფლება. როდესაც დიოკლეტიანემ დაინახა, რომ უზარმაზარ იმპერიას მარტო ვერ მართავდა, თანამმართველები დანიშნა, ანუ შექმნა „**ტეტრარქია**“ (4 იმპერატორის მმართველობა). თავად დიოკლეტიანე და მისი თანამებრძოლი მაქსიმიანე ავგუსტუსებად იწოდებოდნენ, ხოლო მათი თანაშემწეები – კეისრებად. თითოეული მათგანი იმპერიის გარკვეულ ნაწილს ერთმანეთთან თანხმობით მართავდა. კეისრები ავგუსტუსების მემკვიდრეებად ითვლებოდნენ, ანუ მოწესრიგდა საიმპერატორო ძალაუფლების გადაცემის სისტემა. სენატი საერთოდ ვეღარ ერეოდა სახელმწიფოს საქმეებში. უქმდებოდა რესპუბლიკური სხვა ინსტიტუტები, სახალხო კრება და მაგისტრატების არჩევნები. დიოკლეტიანეს ვარაუდით ამით იმპერიის ერთიანობა განმტკიცდებოდა, გაადვილდებოდა იმპერიის საზღვრების დაცვა.

ამრიგად იმპერია ადმინისტრაციული წესით **4 პრეფექტურად დაიყო**, რომლებიც თავის მხრივ **12 დიოცეზად**, ხოლო დიოცეზები **101 პროვინციებად** იყოფოდა. დიოკლეტიანეს დროს შეიქმნა საიდუმლო პოლიცია. ის შეეცადა, საიმპერატორო ძალაუფლება მდიდრული კარის ცერემონიებითაც განემტკიცებინა.

მაგ.შემოიღეს იმპერატორისადმი მისალმების წესი – უნდა მიემართათ: დომინუს (ლათ. „ბატონი“, „სახლის პატრონი“). სწორედ აქედან წამოვიდა დიოკლეტიანეს მიერ შექმნილი სისტემის სახელი „დომინატი“.

სამხედრო რეფორმა. დიოკლეტიანემდე არმია, როგორც წესი, მოხალისეებით იყო დაკომპლექტებული. ასეთ პირობებში არმიის რაოდენობის მკვეთრი ზრდა შეუძლებელი იყო. დიოკლეტიანემ შემოიღო საყოველთაო გაწვევა. მან მსხვილ და საშუალო მიწათმფლობელებს დაავალა, სახელმწიფოსთვის გარკვეული რაოდენობის მოლაშქრეები გამოეყოთ. გაწვევა ყოველწლიური იყო, ოღონდ რეკრუტებს იმპერიის ყველა პროვინციიდან არ იწვევდნენ. დაცული იყო რიგითობა. მსხვილ მიწათმფლობელს ერთი ან მეტი მოლაშქრე უნდა გამოეყვანა. შედარებით მცირე მიწისმფლობელები გაერთიანებებს ქმნიდნენ და საერთო მოლაშქრეები გამოჰყავდათ. ასეთ გაერთიანებებში მიწისმფლობელებს რიგრიგობით უწევდათ რეკრუტების მობილიზება. რომაულ ჯარში გარკვეული საფასურის სანაცვლოდ მსახურობდნენ ბარბაროსების რაზმებიც. ასეთი ღონისძიებებით დიოკლეტიანემ ოთხჯერ გაზარდა რომაული არმიის რაოდენობა. მის დროს ხმელეთზე მოქმედ რომაულ ჯარში მებრძოლთა რაოდენობა 39 000-მდე და ხოლო საზღვაო ფლოტში 45 500-მდე გაიზარდა.

არმიის რეფორმამ მალევე მოიტანა შედეგი. რომაელებმა მოახერხეს გერმანული ტომების შემოსევებიუს შეკავება ჩრდილოეთიდან თუ ჩრდილო-აღმოსავლეთიდან და მათთან საზღვარი რაინსა და დუნაიზე ჩამოყალიბდა. ასევე დაამარცხეს შიდაარეულობით დასუსტებული სპარსელები და აიძულეს კავკასიაზე გავლენა რომისთვის დაებრუნებინა.

საგადასახადო ფინანსური რეფორმა დიოკლეტიანეს დროს საგადასახადო ერთეული დასამუშავებელი მიწა გახდა. ვისაც მეტი მიწა ჰქონდა, ის მეტს იხდიდა. ბეგარა დაუწესდა

იტალიის მოსახლეობას (მათ შორის სენატორთა წრეს), რომელიც ადრე მიწის გადასახადს არ იხდიდა. სახელმწიფო ჩაერია ფასების საკითხშიც. სხვადასხვა საქონელზე მაქსიმალური ფასები დაწესდა, რომელსაც ვაჭარი ვეღარ გაზრდიდა. ამით დიოკლეთიანემ სახელმწიფოში სპეკულაცია შეამცირა. დაწესდა შრომის ღირებულების გადასახადის, ხელფასის მაქსიმალური ზღვარი.

რელიგიური რეფორმა. დიოკლეთიანემ ყურადღება მიაქცია რელიგიურ საკითხსაც, მის დროს ისევ გაძლიერდა ძველი რომაული რელიგია. **იუპიტერი** იმპერატორების ძირითად მფარველად გამოცხადდა. ამავე დროს, ხაზი გაესვა იმპერატორების ღვთიურ წარმომავლობას. დაიწყო სხვა რელიგიების, განსაკუთრებით **ქრისტიანობის** დევნა. ქრისტიანული სარწმუნოება, რომელიც III საუკუნეში რომის იმპერიაში არ იდევნებოდა, ხალხში, განსაკუთრებით კი ჯარში, ფართოდ იყო გავრცელებული.

დიოკლეთიანეს დროს იყო შემთხვევები, როდესაც ქრისტიანმა მეომრებმა უარი თქვეს იმპერატორის რელიგიურ თაყვანისცემაზე. იმპერატორს ქრისტიანების დევნისკენ ქურუმებიც მოუწოდებდნენ. დიოკლეთიანემ გამოსცა სპეციალური განკარგულებები ქრისტიანების წინააღმდეგ. 303-305 წლებში განსაკუთრებული სისასტიკით დევნისას წამებით მოკლეს თვით **წმინდა გიორგიც**.

§20. რომის ურთიერთობა ქართლთან, პართიასა და სასანიანთა ირანთან I-III ს-ში

რომი და ქართლის სამეფო I საუკუნეში

პონტოს სამეფოს განადგურებისა და კავკასიაში ლაშქრობის შემდეგ რომი ირანის ტერიტორიაზე მდებარე პართიის სამეფოს გაუმეზობლდა. პართიამ დაუდო ზღვარი რომის იმპერიის აღმოსავლეთით წინსვლას. მათი შემდგომი ურთიერთობა ხან ომით და ხან დაზავებით გრძელდებოდა. ასეთ პირობებში რომისთვის მნიშვნელოვანი იყო ქართლის (იბერიის) მეფეების მხარდაჭერა. ქართლში მდებარეობდა „**დარიალის კარი**“, რომელიც ჩრდილოეთ და სამხრეთ კავკასიას ერთმანეთთან აკავშირებდა. კავკასიონის ქედის გადაღმა ცხოვრობდნენ მეომარი მომთაბარე ტომები, რომლებიც საფრთხეს წარმოადგენდნენ როგორც რომისთვის, ისე პართიისთვის. ჩრდილოეთის გადმოსასვლელები ვის ხელშიც იყო, უპირატესობასაც ის ფლობდა. მას შეეძლო დაეჭირავებინა ეს ტომები ან უბრალოდ შეთანხმებოდა, თავის სამფლობელოზე გაეტარებინა და მოწინააღმდეგის მიწებისთვის შეესია.

პომპეუსის ლაშქრობის შემდეგ ქართლის სამეფო რომის ვასალად ითვლებოდა და საჭიროების შემთხვევაში მის მხარდასაჭერად საკუთარი ან ჩრდილოეთში დაქირავებული ჯარი გამოჰყავდა. ასეთი მდგომარეობა ქართლის მეფეებსაც აძლევდა ხელს, რადგან მაშინდელი მსოფლიოს უძლიერესი იმპერიის, რომის მხარდაჭერით საკუთარ საქმეებსაც აგვარებდნენ.

I საუკუნის შუა ხანებში რომსა და პართიას შორის სომხეთისთვის დიდი ბრძოლა გაიმართა. ამ ბრძოლაში აქტიურად ჩაება ქართლის სამეფოც. I ს.-ის 30-იან წლებში პართიის მეფემ სომხეთში ილაშქრა და იქ საკუთარი შვილი გაამეფა. ამ დროს **ქართლში მითრიდატე მეფობდა**. მას 2 ვაჟი ჰყავდა – **ფარსმანი და მითრიდატე**. რომის იმპერატორ ტიბერიუსის (14-37 წწ.) თანხმობითა და დახმარებით ქართლის ტახტის მემკვიდრე ფარსმანი სომხეთში

შეიქრა და იქ თავისი ძმა, მითრიდატე გაამეფა, თუმცა კი, ის რომის ვასალად გამოცხადდა. პარტიის მეფე არ შეეგუა ამ მარცხს და ტახტის მემკვიდრის **ოროდის** მეთაურობით სომხეთში ჯარი გამოგზავნა. ქართველებთან ბრძოლაში პართელები დამარცხდნენ, ოროდი კი ბრძოლის დროს ფარსმანმა დაჭრა. მალე ქართლის მეფე მითრიდატე გარდაიცვალა. მის შემდეგ ქართლში **ფარსმან I გამეფდა**, სომხეთის ტახტზე კი მისი ძმა მითრიდატე იჯდა.

იმპერატორმა კალიგულამ (37-41 წწ.) გაურკვეველი მიზეზით მითრიდატე თავისთან დაიბარა და დააპატიმრა. ამით პართელებმა ისარგებლეს და სომხეთის ტახტზე კვლავ თავისი წარმომადგენელი აიყვანეს. რომაელები იძულებული გახდნენ, ისევ ფარსმანისთვის მიემართათ. ახალმა იმპერატორმა, კლავდიუსმა (41-54 წწ), მითრიდატე ციხიდან გაათავისუფლა, ჯარი მისცა და სომხეთში გაგზავნა. ფარსმანი თავის ძმას ტახტის დაბრუნებაში დაეხმარა, თუმცა ის თავისი ძმის, ფარსმანის სურვილებს აღარ ითვალისწინებდა. ამის გამო მათ შორის ურთიერთობა დაიძაბა. ფარსმანმა ძმის წინააღმდეგ თავის უფროსი ვაჟის, **რადამისტის** გამოყენება გადაწყვიტა.

რადამისტი ძალიან ამბიციური ადამიანი იყო. ქართლის მეფემ გადაწყვიტა, რადამისტი სომხეთში გაემეფებინა. ამით ის ორ კურდღელს იჭერდა: ქვეყნიდან იშორებდა დაუმორჩილებელ და სამეფო ტახტზე პრეტენზიის მქონე შვილს და სომხეთის ტახტიდან ჩამოაგდებდა თავისთვის არასასურველ ძმას, მითრიდატეს.

რადამისტმა მამისა და სომეხი აზნაურების ნაწილის დახმარებით შეძლო მითრიდატეს დამარცხება, მკლველობა და სომხეთში გამეფება (52 წ.), მაგრამ იმდენად მკაცრი მმართველი აღმოჩნდა, რომ სომხები აუჯანყდნენ მას და ქვეყნიდან გააძევეს. სომხეთში კი კვლავ პართელი უფლისწული გამეფდა. სომხეთის დაკარგვის გამო ფარსმანს რომის იმპერატორის წინაშე თავის მართლება მოუხდა. მან ყველაფერი რადამისტს გადააბრალა და ის მოაკვლევინა. საბოლოოდ, სომხეთის ტახტის საკითხი კი რომმა და პარტიამ ასე გადაწყვიტეს: იქ პართელი უფლისწული იმეფებდა, ოღონდ სამეფო ნიშნებს მას რომის იმპერატორი გამოუგზავნიდა, ანუ რომის ვასალად ჩაითვლებოდა.

ახალი სამეფოები დასავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე

ახ.წ. I-II საუკუნეებში დასავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე რომის დაქვემდებარებული 4 სამეფო შეიქმნა: სანიგეთი, აფშილეთი, აბაზგეთი და ეგრის-ლაზიკა. (ცალკე იყო სვანეთი, სადაც თემური წყობილება იყო) მათ მეფეებს რომის იმპერატორები ნიშნავდნენ; ჭოროხიდან თითქმის ტრაპიზონამდე ზღვისპირა ზოლში კიდევ ერთი ქართული პოლიტიკური გაერთიანება მაკრონ- ჰენიოხთან სამეფო იყო. ამ ქვეყნების ქალაქებში რომაული ჯარი იდგა. ამასთან რომისთვის ხარკის მიცემა და ჯარის გაგზავნა ევალებოდათ. ასე გაგრძელდა IV ს-ის ბოლომდე, ბარბაროსებისგან შევიწროვებულმა რომაელებმა ჯარები აქედან არ გაიყვანეს. ამიერიდან ეგრის-ლაზიკას მეფეებმა მთელი დასავლეთ საქართველო გააერთიანეს და რომაელებს არც ხარკს უხდიდნენ და არც ჯარებს უგზავნიდნენ.

რომი და ფარსმან II ქველი

II საუკუნის შუა ხანებში ქართლის სამეფო კიდევ უფრო გაძლიერდა. ამას ხელი შეუწყო იმანაც, რომ იმ პერიოდში რომის იმპერია საკუთარი საზღვრების დაცვაზე ზრუნავდა და თავის მოკავშირე სამეფოებთან კარგ ურთიერთობას უფრთხილდებოდა. II ს.-ის 30-50-იან

წლებში ქართლში მეფობდა **ფარსმან II ქელი**. მან თავისი სამფლობელოები სამხრეთ-დასავლეთისკენ გააფართოვა და შავიზღვისპირა ქართული ტომებით, ძიდრიტებით დასახლებული მიწები ქართლის სამეფოს შეუერთა. ეს ტერიტორია რომის გავლენის სფეროდ ითვლებოდა და შესაბამისად იმპერატორ ადრიანეს (117-138 წწ.) არ მოეწონებოდა. 128 წელს ადრიანე კაპადოკიაში ჩავიდა და იქ თავისი მოკავშირე აღმოსავლეთის მეფეები და მთავრები მიიწვია. ფარსმანს მან ყველაზე ძვირფასი საჩუქრები გაუგზავნა (50 მებრძოლი და საბრძოლო სპილო). ქართლის მეფემ, ადრიანეს საპასუხო ძღვენი გაუგზავნა, ძვირფასთვლიანი მოსასხამები, მაგრამ მიწვევაზე უარი თქვა. ნაწყენმა ადრიანემ ეს მოსასხამები სანახაობაზე გლადიატორებს მოასხა. დამცირების საპასუხოდ 134 წელს ფარსმან II-მ ჩრდილოკავკასიელი მეომრები რომსა და პართიას შეუსია. პართიის მეფე იძულებული გახდა, ისინი საჩუქრებით მოეცილებინა თავიდან. რომაელებმა საომარი მზადება დაიწყეს, მაგრამ ომის დაწყებამდე ჩრდილოკავკასიელები ნადავლით უკან გაბრუნდნენ.

რომაელებისა და ქართველების დამეგობრება მაინც მოხერხდა იმპერატორ ანტონინუს პიუსის (138-161 წწ.) დროს. მან აღიარა ფარსმანის მიერ ზღვისპირა მიწების მიერთების სამართლიანობა (**საუბარია თანამედროვე აჭარის ტერიტორიაზე სადაც უძველესი ქართული ტომები ძიდრიტები სახლობდნენ**) და ის რომში მიიწვია. ამჯერად ქართლის მეფე ოჯახით და დიდი ამალით ეწვია რომს, სადაც ბრწყინვალე დახვედრა მოუწყვეს. მას უფლება მისცეს, კაპიტოლიუმის ტაძარში მსხვერპლი შეეწირა, რაც უდიდეს პატივად ითვლებოდა. სტუმრების პატივსაცემად მარსის მოედანზე ჯირითი გაიმართა, რომელშიც ქართველებმაც მიიღეს მონაწილეობა. ქართველი მეფისა და მისი მხედრების ჯირითით აღფრთოვანებულმა იმპერატორმა იქვე აღამართვინა ცხენზე ამხედრებული ფარსმანის ქანდაკება.

სასანური ირანის ჩამოყალიბება

III საუკუნის 20-იან წლებში ძველმა პართიის სამეფომ არსებობა შეწყვიტა და მის ნანგრევებზე ახალი ირანული სახელმწიფო წარმოიქმნა. მას სათავეში სასანიანთა დინასტია ჩაუდგა. სასანიანთა საგვარეულოს დაწინაურება ირანის ისტორიული ოლქიდან – ფარსიდან დაიწყო. ფარსის მმართველმა არდაშირმა ორად გაყოფილი პართიის მეფეები დაამარცხა და 226 წელს „ირანის შაჰინ- შაჰად“ (მეფეთა მეფედ) ეკურთხა.

სასანიანთა სახელმწიფო დაახლოებით იმავე ტერიტორიას მოიცავდა, რასაც პართიის სახელმწიფო. მისი დედაქალაქიც იყო ქტესიფონი. **სახელმწიფო 4 ძირითადი სოციალური ფენისგან, შედგებოდა (მონების გარდა):** ქურუმები, მეომრები (მსხვილი მიწთმფლობელები, უნდა გამოეყვანათ ცხენოსანი ჯარი. იკავებდნენ სხვადასხვა მხარის მმართველისა და უმაღლეს სამოხელეო პოსტებს), მწერლები (განათლებული, ბიუროკრატიულ აპარატში მომუშავე პირები) და თავისუფლები (ვაჭრები, ხელოსნები, მეთემეები). პირველი სამი ფენა პრივილეგირებულად ითვლებოდა და სახელმწიფო გადასახადებს არ იხდიდნენ. მეთემე-მიწათმოქმედებს ნატურით გადასახადის გარდა ომის დროს ქვეითი ჯარის გამოყვანაც ევალებოდათ.

მთელი სასულიერო ფენის სათავეში იდგა მობედან მობედი. იგი ერთდროულად ზოროასტრული ეკლესიის თავიც იყო და უმაღლესი მოსამართლეც და პირველი ადგილი ეჭირა შაჰინშაჰის შემდეგ.

ირანული არისტოკრატიის შემადგენლობაში შედიოდნენ ოლქის მმართველები

სასანიანთა და სხვა დიდებული საგვარეულოებიდან. მეომართა ფენის ქვედა ფენას შეადგენდნენ **აზატები** – წვრილი მიწათმფლობელები. მეომრები, მიუხედავად მათი რანგისა, ვალდებული იყვნენ, საჭიროების შემთხვევაში თავიანთი იარაღ-საჭურველით საბრძოლველად გამოსულიყვნენ. ეს ბირთვი ქმნიდა მხედართა არმიას. მუდმივი არმია ირანში არ არსებობდა, გარდა სამეფო „ათასეულთა“ გვარდიისა. მწერალთა ფენას შეადგენდნენ სამოქალაქო-ბიუროკრატიულ სფეროში მომსახურენი. მეოთხე იყო მიწისმოქმედთა, ხელოსანთა, ვაჭართა, მოქალაქეთა ფენა, ანუ მთელი ის მოსახლეობა, რომელიც გადასახადებს იხდიდა.

სასანური ირანი თავიდანვე დაპყრობით პოლიტიკას დაადგა. ის დასავლეთით რომის იმპერიას დაუპირისპირდა. **ირანი ბრძოლას აწარმოებდა ზედა მესოპოტამიის, სირიის, ამიერკავკასიისა და იმ სავაჭრო-საქარაგნო მაგისტრალებისთვის, რომლებიც ხმელათაშუა ზღვას ინდოეთთან, შუა აზიასა და ჩინეთთან აკავშირებდა.** რომთან ბრძოლაში წარმატებებს მიაღწია შაჰმა **შაბურ I-მა (241-272 წწ.)**. მან აიღო და დაანგრია სირიის დიდებული დედაქალაქი – ანტიოქია; **260 წელს ედესასთან** რომაული არმია გაანადგურა და **იმპერატორი ვალერიანე ტყვედ ჩაიგდო.** იმპერატორს სხვა ტყვეებთან ერთად ერთ-ერთი კაშხლის მშენებლობაზე ამუშავებდნენ. **შაბურ I-ის** დროს სომხეთი, ქართლი და ალბანეთი ირანის ვასალური სახელმწიფოები გახდნენ. ამ პერიოდის **ქართლის მეფე იყო ამაზასპი.** ის შაბურის ერთ-ერთ წარწერაში მის დაქვემდებარებულ სხვა მეფეებთან ერთად იხსენიება.

შაბურის სიკვდილის შემდეგ ირანის ტახტისთვის ბრძოლა დაიწყო და შაჰი რამდენჯერმე შეიცვალა. ეს კარგად გამოიყენეს რომაელებმა და რამდენიმე ბრძოლაში ირანელთა ჯარი დაამარცხეს. **299 წელს ქტესიფონი** რომელებმა აიღეს და შაჰ ნარსესსაც მძიმე ზავის მიღება მოუწია. რომსა და სასანურ ირანს შორის **298 წელს ქ. ნიზიბინში დადებული „ორმოცწლიანი“ ზავით** სომხეთი, მესოპოტამიის ნაწილი და ქართლი რომის მფლობელობაში დაბრუნდა.

§21. „ხალხთა დიდი გადასახლების“ დაწყება და ბარბაროსული სამეფოები დას. რომის იმპერიის ტერიტორიაზე

305 წელს დიოკლეტიანე თანაიმპერატორ მაქსიმიანესთან ერთად ტახტიდან გადადგა და იმპერატორი გახდა **კონსტანციუს ქლორუსი (305-306, დასავლეთში).** **306 წელს** კონსტანციუს ქლორუსის მოულოდნელი გარდაცვალების შემდეგ იმპერატორებსა და კეისრებს შორის ომები დაიწყო. თანდათან უპირატესობა მოიპოვა კონსტანციუს ქლორუსის ვაჟმა **კონსტანტინე I-მა (306-337),** რომელმაც **312 წელს მულვიევის ხიდან** (მდ. ტიბრზე, რომიდან 3 კმ-ზე) დაამარცხა უზურპატორი მაქსცენიუსი და მთელი დასავლეთ ნაწილის მართველი გახდა. **324 წელს** კონსტანტინემ აღმოსავლეთის იმპერატორი **ლიცინიუსიც** (მისი დის ქმარი) გაანადგურა რამდენიმე ბრძოლაში და მთელი იმპერია ხელთ იგდო. **326-330 წლებში** კონსტანტინემ ბერძნული კოლონია ბიზანტიონის ნანგრევებზე დიდი ქალაქი ააგო და ერთიანი იმპერიის ახალ დედაქალაქად **კონსტანტინეპოლი** აქცია.

IV საუკუნის II ნახევარში იმპერიაში კვლავ რამდენიმე იმპერატორის მმართველობა აღდგა. ამ დროს ევროპაში **ჰუნების** მოსვლამ სიმშვიდე დაარღვია და **„ხალხთა დიდი გადასახლება“** დაიწყო, რომელმაც 3 საუკუნეს გასტანა. „დიდ გადასახლებაში“ გერმანული,

სლავური, თურქული და არაბული მოდგმის ტომები მონაწილეობდნენ.

375 წელს ევროპას თავს ცენტრალური აზიიდან მოსული მომთაბარე-ცხენოსანი ტომები – ჰუნები დაესხნენ. ისინი საუკუნეების მანძილზე თავს ჩინეთს ესხმოდნენ, თუმცა რაც „დიდმა კედელმა“ მათი ეს გზა გაართულა, ახალი საძოვრების საძიებლად ჰუნების ნაწილი დასავლეთით დაიძრა და შავიზღვისპირეთში **ოსტგოთებს** დაესხა. ოსტგოთები მამაცი მეომრები იყვნენ, თუმცა ჰუნებთან დამარცხდნენ. მათი ნაწილი ჰუნებს შეუერთდა, მეორე ნაწილი კი ცენტრალური ევროპისკენ გაუშურა. ჰუნების შიშით **ვესტგოთები** რომის საზღვრებს მიაწყდნენ და დასახლება თხოვეს, სამაგიეროდ კი სამხედრო კავშირს სთავაზობდნენ.

იმპერიის აღმ. ნაწილის მმართველმა **ვალენტი II-მ** დუნაის სამხრეთით ვესტგოთები ჩამოასახლა, თუმცა მცირე და უნაყოფო მიწები გადასცა. როცა პროდუქტი არ ჰყოფნიდათ, მას რომაელები ძალიან ძვირად აძლევდნენ და აიძულებდნენ შვილები მონებად გაეყიდათ. ერთხელაც ვესტგოთთა მოთმინების ფიალა აივსო და აჯანყდნენ. იმპერატორმა ჯარები შეკრიბა, თუმცა **378 წელს ადრიანოპოლთან გამართულ ბრძოლაში სასტიკად დამარცხდა და დაიღუპა.** ვესტგოთები ბალკანეთს დაეუფლნენ და აწიოკებდნენ. **382 წელს** აღმოსავლეთის ახალმა მპყრობელმა **თეოდოსიუს I-მა** დიდი მიწების დათმობის ფასად მოახერხა მათთან ზავის დადება.

თეოდოსიუსმა მრავალწლიანი ომებით მოახერხა იმპერიის ერთიანობის აღდგენა, **თუმცა 395 წელს სიკვდილის წინ იმპერია თავის 2 ვაჟს გაუნაწილა: 22 წლის არკადიუსს ერგო იმპერიის აღმოსავლეთი ნაწილი, რომლის ცენტრი ბიზანტიონ-კონსტანტინოპოლი იყო; ხოლო 11 წლის ჰონორიუსს იმპერიის დასავლეთ ნაწილი.**

ამრიგად, 395 წელს დაარსდა „აღმოსავლეთ რომის იმპერია“, რომელსაც ისტორიკოსებმა დედაქალაქის მიხედვით ბიზანტია უწოდეს. მის შემადგენლობაში აღმოჩნდა აღმოსავლეთის უმდიდრესი პროვინციები (ეგვიპტე, მცირე აზია, სირია, კაპადოკია) და საერთაშორისო სავაჭრო გზები, რისი წყალობითაც ქვეყანამ განვითარება განაგრძო და 1000 წელზე მეტ ხანს იარსება.

„დასავლეთ რომში“ იმპერატორის მცირეწლოვანების პირობებში ხელმძღვანელობა მამით ვანდალ **სტილიქონს** ერგო, რომელმაც ენერგიული საქმიანობით აღკვეთა ბარბაროსთა თავდასხმები და დიდი ავტორიტეტი შეიძინა. ამით გაბოროტებულმა რომაულმა არისტოკრატებმა ჰონორიუსი შთააგონეს იმპერატორობა სურსო და მოაკვლევინეს.

სტილიქონის სიკვდილთან ერთად მართველობა სრულიად მოიშალა, **ვესტგოთთა მეფე ალარიხმა 408 წელს რომს ალყა შემოარტყა, თუმცა აღებას ვერ ახერხებდა. მაშინ ქალაქს დაუზავდა და დიდი გამოსასყიდის ფასად ალყა მოხსნა. 410 წელს ალარიხი კვლავ დაეცა რომს, ამჯერად აიღო და გაძარცვა.** რავენაში გადასახლებულმა ჰონორიუსმა ისლა მოახერხა, რომ შემოუთვალა: „ოღონდ იტალიას გაეცალეთ და სამხრეთ გალია თქვენთვის დამითმიაო“. ვესტგოთებმაც დაუჯერეს და ჯერ სამხრეთ გალია დაიპყრეს, შემდეგ კი ესპანეთიდან ვანდალები განდევნეს (ისინი აფრიკაში წავიდნენ) და ვრცელი სამეფო შექმნეს, რომლის ცენტრი ტულუზა გახდა.

ჰონორიუსისა და მისი მემკვიდრეების ლაჩრული პოლიტიკით ისარგებლეს რომის ეპისკოპოსებმა, სახალხო ლიდერის როლი მოირგეს და თავიანთი გავლენა კიდევ უფრო

გაზარდეს მოსახლეობაზე. ამ კუთხით გამოირჩეოდნენ ინოკენტი I (401-417) და ლეო I (440-461).

ინოკენტი მუდმივად ხაზს უსვამდა იმ ფაქტს, რომ რომის ეკლესია თვით პეტრე მოციქულის დაარსებულია და შესაბამისად ნებისმიერი საეკლესიო საკითხის გადაწყვეტის უფლება მხოლოდ პაპს აქვს. ლეო I-მა ჯერ იმპერატორი ვალენტინიანე III (424-455) დაარწმუნა დასავლეთ ევროპის ყველა ეკლესია რომის პაპისთვის დაექვემდებარებინა (445 წელს) და დიდი პონტიფიკოსის წოდება მიიღო. V საუკუნის შუა ხანებში ჰუნებმა ატილას მეთაურობით მძლავრი იმპერია შექმნეს, რომელიც ევროპის დიდ ნაწილს მოიცავდა. 451 წელს ატილა მოკავშირე გერმანულ ტომებთან ერთად გალიაში შეიჭრა. მის წინააღმდეგ გერმანული და ალანური ტომების დახმარებით გაემართა სარდალი ფლავიუს აეციუსი. ტრუსთან ახლოს, კატალაუნის ველებზე გამართული ბრძოლა უშედეგოდ დასრულდა და ატილამ უკან დაიხია. გალია ჰუნების მხრიდან დაპყრობას და განადგურებას გადაურჩა.

452 წელს ატილა იტალიისკენ მოულოდნელად დაიძრა. აეციუსმა მოახერხა მდინარე პოსთან მობილიზება და აღმოსავლეთის იმპერიის ჯარიც შემოუერთდა. ამ დროს ციზალპურ გალიაში ჭირის ეპიდემია იყო. ატილასთან მოსალაპარაკებლად დიდი ძღვენით პაპი ლეო I მივიდა. ბოლოს ატილა უკან გაბრუნდა. ლეოს ხალხმა რომის მხსნელი უწოდა.

453 წელს ატილა გარდაიცვალა და მისი იმპერიამ დაშლა დაიწყო. აეციუსის ავტორიტეტი იზრდებოდა და ის ახალ ლაშქრობებს გეგმავდა ბარბაროსების წინააღმდეგ, თუმცა 454 წელს, შურით აღესილმა ცუნდრუკმა იმპერატორმა ვალენტინიანე III-მ მუხანათურად მოკლა. 455 წელს იმპერატორიც გარდაიცვალა და რომში ქაოსი დაიწყო. ამით ისარგებლეს ვანდალებმა და იმპერიის მიწების რბევა დაიწყეს.

455 წელს ვანდალთა ფლოტი მეფე ჰაიზერიხის მეთაურობით იტალიის ნაპირებს მიაღწა, აუყვა მდინარე ტიბრს და რომაელთათვის მოულოდნელად ქალაქის კედლებთან აღმოჩნდა. რომი მზად არ იყო თავდაცვისათვის. ქალაქის გადასარჩენად ბარბაროსებთან კვლავ რომის პაპი ლეო I გაემართა. ჰაიზერიხი რომაელებს საშინელი ხოცვა-ჟლეტით ემუქრებოდა, მაგრამ ლეო I-თან მოლაპარაკებისა და მისგან უზარმაზარი ძღვენის მიღების შემდეგ, ის დათანხმდა, არ დაეხოცა მოსახლეობა, არ გადაეწვა ეკლესიები, არ გაეპარტახებინა რომის მთავარი ტაძრები და ქალაქის ძარცვა „მხოლოდ“ 14 დღით შეეზღუდა. ისინი ამტკრევდნენ ქანდაკებებს, წვავდნენ წიგნებს და სახლებს. მას შემდეგ კულტურის ძეგლების მასობრივ განადგურებას „ვანდალიზმს“ უწოდებენ. ვანდალებმა უამრავი ტყვე, მათ შორის იმპერატორის მეუღლე, წაიყვანეს და უკან გაბრუნდნენ.

იმპერიის არსებობის უკანასკნელ წლებში იმპერატორის კარზე ერთ გადატრიალებას მეორე მოსდევდა. 475 წელს ჯარმა ფლავიუს ორესტის ხელმძღვანელობით რავენა აიღო და იულიუს ნეპოტი (474-475) დამხობილად გამოაცხადა. იგი დალმაციაში გაიქცა, სადაც 5 წელი მეფობდა. ორესტმა იმპერატორად თავისი 11 წლის ყმაწვილი რომულუს ავგუსტუსი დასვა და მისი სახელით მართავდა. იტალიას ამ დროისთვის სრულად ბარბაროსთა გერმანული ჯარები იცავდნენ. 476 წელს მათმა მეთაურმა ოდოაკრმა ორესტს თავისი მეომრებისთვის მიწების და სხვა სახის ჯილდოების გადაცემა მოითხოვა, რაზეც უარი მიიღო. მაშინ თავისი ეთნიკურად ქრელი ჯარი ააჯანყა, რომი და რავენა დაიკავა, ორესტი და იმპერატორის მრჩეველები კი

დახოცა. რომულუს- ავსტუსტუსი ტახტიდან ჩამოაგდეს და აღმოსავლეთის იმპერატორთან გაგზავნეს.

ოდოაკრმა სენატს გამოატანინა დადგენილება დასავლეთის იმპერიის გაუქმების შესახებ (იმპერატორი მხოლოდ აღმოსავლეთში იქნებოდა), თვითონ კი იტალიის მეფედ ეკურთხა. აღმოსავლეთის იმპერატორმა ზენონმა ცნო მისი ხელისუფლება ოდოაკრის მიერ ფორმალური ვასალობის აღიარებით და რომის პატრიციუსის ტიტული უბოძა. ამით დასავლეთ რომის იმპერიამ არსებობა შეწყვიტა. მის ნანგრევებზე ევროპაში გერმანელთა „ბარბაროსული სამეფოები“ წარმოიქმნა. ამრიგად: ვანდალთა სამეფო აფრიკაში შეიქმნა; ვესტგოთების სამხრეთ-დას. გალიასა და ესპანეთში, ანგლო-საქსებმა და იუტებმა ბრიტანეთში 7 სამეფო შექმნეს; ბურგუნდებმა სამხრეთ-აღმოსავლეთ გალიაში შექმნეს სამეფო; ფრანკებმა 486 წელს ჩრდილო გალია დაიპყრეს და იქ თავისი სამეფო შექმნეს; 493 წელს აღმოსავლეთის იმპერატორის წაქეზებით ოსტგოთებმა მოკლეს ოდოაკრი, იტალია დაიპყრეს და თავიანთ სამეფოს შეუერთეს.

§22. ქრისტიანობის გავრცელება, I-IV საუკუნის კრებები, პაპობა

ქრისტიანობა ახ.წ. I ს-ში იუდეაში (პალესტინაში) ჩაისახა, რომელიც რომის დაქვემდებარებული ქვეყანა იყო. იუდეის ტერიტორიაზე მრავალი რელიგიური ჯგუფი არსებობდა. მოსახლეობა მესიის მოლოდინში იყო. მათ სჯეროდათ, რომ რომაელთა ბატონობისგან მათ სამშობლოს ის დაიხსნიდა. სახარება გადმოგვცემს, რომ ახ.წ. I ს-ში იუდეაში გამოჩნდა იესო ქრისტე, რომელიც თავს ღმერთის შვილად იხსენიებდა. ის ხალხში დადიოდა და ქადაგებდა, რომ ღმერთი მალე სამართლიანობას დაამყარებდა. გადმოცემების მიხედვით მან ბევრი სასწაული მოახდინა: წყალი ღვინოდ აქცია, მძიმედ დაავადებულები განკურნა, მკვდრები გააცოცხლა და სხვა. ადგილობრივმა მღვდელთმთავრებმა მასში ოპონენტი დაინახეს და მისი გასამართლება და დასჯა მოითხოვეს. რომაელებმა იგი, როგორც პოლიტიკური დამნაშავე, გაასამართლეს და ჯვარს აცვეს.

სიცოცხლეშივე იესოს მიმდევრები გამოუჩნდა. ჯვარცმამდე იესომ მიმდევრებს შორის თავიდან 12 მოციქული გამოარჩია, შემდეგ კი მათ 70 მცირე მოციქული დაემატა. მოციქულებს ქრისტიანული რელიგია მსოფლიოში უნდა გაეცემოდათ, რასაც წარმატებით ახორციელებდნენ. რომის იმპერატორები შემწყნარებლურად უყურებდნენ ყველა რელიგიას, მათ შორის იუდაიზმსაც. თუმცა ქრისტიანობის მიმართ დაუნდობელი ბრძოლა იყო გამოცხადებული. პირველ რიგში ქრისტიანობას წარმართი ქურუმები და საიმპერატორო ხელისუფლება დაუპირისპირდა. ახალი რელიგიის დამკვიდრებით ქურუმები თავისი გავლენისა და კეთილდღეობის დაკარგვას უფრთხოდნენ.

ქრისტიანები მხოლოდ ერთ ღმერთს აღიარებდნენ და უარყოფდნენ რომის იმპერატორის ღვთაებრიობას, რითაც, იმპერატორების აზრით, ძირს უთხრიდნენ იმპერიის ძლიერებას. ქრისტიანები უარს ამბობდნენ ადამიანების და ზოგადად ხალხების ჩაგვრაზე, იარაღის ტარებაზე და შესაბამისად ომში მონაწილეობაზე. ამ ყველაფრის გამო საიმპერატორო კარი კი ახალი რელიგიის მიმდევრებში სახელმწიფოში სიმშვიდის დამრღვევებს ხედავდა. ამიტომ IV საუკუნემდე იმპერატორები პერიოდულად ქრისტიანთა რბევას აწყობდნენ.

რომელთა მსხვერპლი ათასობით ქრისტიანი გახდა, ბრბოს გასართობად ქრისტიანებს ცირკში მტაცებელ მხეცებს აგლეჯინებდნენ, ცოცხლად წვავენ, ჯვარს აცვამდნენ. დევნის გამო ქრისტიანები ღვთისმსახურებისათვის კატაკომბებში (catacumba ლათინურად მიწისქვეშა აკლდამას ნიშნავს) საიდუმლოდ იკრიბებოდნენ. ამიტომ ეკლესიის ისტორიის ამ პერიოდს კატაკომბური ეწოდა.

ქრისტიანებს ბევრი იმპერატორი დევნიდა: ნერონი, ტრაიანე, მარკუს ავრელიუსი, ვალერიანე, დიოკლეტიანე და სხვა. დევნა მარტო ტანჯვა-წამებასა და მკვლელობას არ ნიშნავდა: ქრისტიანებს ეკრძალებოდათ თავისი რელიგიური რიტუალების შესრულება და აიძულებდნენ წარმართული მსხვერპლშეწირვის აღსრულებას, ეკრძალებოდათ ტაძრების აგება და სახელმწიფო თანამდებობების დაკავების უფლება.

306 წლიდან რომის ერთ-ერთი იმპერატორი გახდა კონსტანტინე I. მან კარგად შეაფასა ის ფაქტი, რომ დევნით ქრისტიანობის გავრცელების შეცერება ვერ მოხერხდა, რადგან იგი უსამართლობის წინააღმდეგ მებრძოლი იდეოლოგია იყო და იმპერიაში მოსახლეობის დიდი ნაწილი უსამართლობის მსხვერპლი იყო. ამიტომ გადაწყვიტა თავი ქრისტიანთა მფარველად წარმოედგინა. საეკლესიო მატრიარქის ცნობით, 312 წელს უზურპატორ მაქსცენიუსთან ბრძოლის წინ კონსტანტინემ განაცხადა, რომ იესო მოეწვინა, ლაბარუმის ნიშანი გადასცა მოწოდებით „ამით სძლიე“-ო.

313 წელს კონსტანტინემ მედიოლანში აღმოსავლეთის იმპერატორ ლიცინიუსთან ერთად გამოსცა ედიქტი რჯულშემწყნარებლობის შესახებ („მილანის ედიქტი“), რომლის თანახმად ქრისტიანობა უთანაბრდებოდა სხვა რელიგიებს და შესაბამისად ეკრძალებოდა მათი დევნა. შედეგად ქრისტიანებმა დაიწყეს ღიად შეკრება, ტაძრების აგება და საეპისკოპოსოების ჩამოყალიბება. კონსტანტინე I ამით არ დაკმაყოფილდა და ქრისტიანული თემების გასაერთიანებლად და ერთიანი წესების შესამუშავებლად **325 წელს ქ. ნიკეაში მოიწვია I ქრისტიანული მსოფლიო საეკლესიო კრება, რომელსაც 318 ეპისკოპოსი ესწრებოდა (მათ შორის პიტუენტელი სტრატოფილე). კრებაზე რწმენის სიმბოლოდ წმ. სამების (მამა ღმერთი, ძე ღმერთი და სულიწმინდა) ერთარსობა (ერთიანობა) გამოცხადდა. ამასთან აიკრძალა არიანელობა.**

ამავე კრებაზე დადასტურდა 4 უმსხვილესი მიტროპოლიის – რომის, ალექსანდრიის, ანტიოქიისა და იერუსალიმის ეპისკოპოსების უპირატესობა.

არიანელობის მიმდევრების საბოლოოდ დამარცხება მოხერხდა **კონსტანტინოპოლის II მსოფლიო საეკლესიო კრებაზე 381 წელს**, სადაც ასევე რომაელი ეპისკოპოსის პატივში აიყვანეს კონსტანტინოპოლის ეპისკოპოსი. თუმცა არიანელობას გერმანულ ტომებში, გარდა ფრანკებისა VII საუკუნემდე გაბატონებული მდგომარეობა ეკავა.

დაპირისპირება ეკლესიაში შემდგომშიც გაგრძელდა. ამ დაპირისპირებების გამო მოიწვიეს **ეფესოს III (431 წ.) და ქალაქედონის IV (451 წ.) მსოფლიო საეკლესიო კრებები**. III საეკლესიო კრება მოიწვიეს ნესტორის მწვალებლობის დასაგმობად. კონსტანტინოპოლის ეპისკოპოსი ნესტორი აღიარებდა რა ქრისტეს ორ ბუნებას, ღვთიურს და ადამიანურს, ამბობდა, რომ მარიამ ღვთისმშობელმა, რომელიც ადამიანი იყო, შვა კაცი. მას არ შეეძლო ღმერთის გაჩენა. ნათლობის შემდეგ იესო ღმერთს შეუერთდა. ნესტორი თვლიდა, რომ მარიამის ღვთისმშობლად მოხსენიება არასწორი იყო და ამიტომ მისთვის ქრისტიანებს ძალიან

დიდი მნიშვნელობა არ უნდა მიენიჭებინათ. ეს მომღვრება ეფესოს III კრებამ მწვალებლობად გამოაცხადა. ნესტორიანელების დევნა დაიწყო. მაშინ მათ მხარდაჭერა სასანურმა ირანმა გამოუცხადა, რომელმაც თვით ქტესიფონში ნესტორიანთა საპატრიარქო გახსნა.

ცოტა ხანში ქრისტიანებში წარმოიშვა ახალი თეორია იესო ქრისტეს ერთი, მხოლოდ ღვთიური ბუნების შესახებ. მათ **მონოფიზიტები** (ბერძ. „მონოს“ – ერთი და „ფიზის“ – ბუნება) უწოდეს. ისინი დაუპირისპირდნენ უმრავლესობას, რომლებიც **დიოფიზიტები** (ბერძ. „დიო“ – ორი და „ფიზის“ – ბუნება) იყვნენ და იესოს ორ საწყისს – ადამიანურს და ღვთიურს აღიარებდნენ. მონოფიზიტები უარყოფდნენ ქრისტეს ადამიანურ საწყისს და თვლიდნენ, რომ მასში მხოლოდ ღვთიური ბუნება იყო. ეს მომღვრება დაიგმო 451 წელს, IV მსოფლიო საეკლესიო კრებაზე ქალაქედონში. ამის გამო **ხშირად დიოფიზიტებს „ქალაქედონის კრების“ მიმდევრებსაც უწოდებენ**. საქართველოს ეკლესია, ბიზანტიური ეკლესიის მსგავსად, დიოფიზიტურ პოზიციაზე დარჩა. მონოფიზიტების დევნა დაიწყო და მათაც მხარდაჭერა სასანურმა სპარსეთმა გამოუცხადა. შედეგად ნესტორიანელობა და მონოფიზიტობა კავკასიაში სასანიანელთა სახელმწიფოს დაცემამდე კავკასიის ქვეყნებში დიდი გავლენით სარგებლობდა.

ქრისტიანობის შესვლა სომხეთში

სომეხი ისტორიკოსის **აგათანგელოსის (V-VI ს-ბი)** ცნობით დიოკლეტიანეს იმპერატორობის დროს ქალწულთა ჯგუფი **რიფსიმეს** მეთაურობით ქრისტიანთა დევნას გამოექცა და სომხეთს შეაფარა თავი. სომხეთის მეფე **თრდატი** მოიხიბლა რიფსიმეს სილამაზით და ცოლად შერთვა გადაწყვიტა. რიფსიმეს ქალწულობის აღთქმა ჰქონდა დადებული და თრდატს უარი უთხრა. განრისხებულმა სომხეთის მეფემ რიფსიმე და მისი მეგობრები წამებით დახოცა. ამ ბოროტებისთვის ღმერთმა თრდატი დასაჯა და განუკურნებელი სენით დაავადა. მეფის დას რამდენჯერმე დაესიხმრა, რომ თრდატის განკურნება მხოლოდ მის მიერ დატყვევებულ და დილეგში ჩაგდებულ ქრისტიან წმ. გრიგოლ განმანათლებელს შეეძლო. გრიგოლმა განკურნა მეფე. ამის შემდეგ თრდატმა იწამა ქრისტე და სომხეთი გაქრისტიანდა. **ეს წყაროს ცნობით თითქოს 301 წელს მოხდა.**

ქართველი ანონიმი ისტორიკოსის **„წმინდა ნინოს ცხოვრებით“ (IV ს.),** რომელიც უფრო სარწმუნო წყაროა, რიფსიმე და გაიანე მოგვიანებით, ლიცინიუსისა და კონსტანტინეს ეპოქაში ცხოვრობდნენ, წმინდა ნინოს მოწაფეები იყვნენ, ნინოსთან ერთად ჩავიდნენ სომხეთში და სწორედ, ამ დროს დახოცა ისინი თრდატმა. **შესაბამისად ეს ამბავი სადღაც 318 წლის ახლოს მოხდა.** გამორიცხულია ქრისტიანობის მდევნელ ლიცინიუსს მიეცა მისი ქვემდებარე სომხეთის მეფისთვის უფლება ქრისტიანობა თავის ქვეყანაში ოფიციალური რელიგიად ექცია. მითუმეტეს შეუძლებელია ეს დიოკლეტიანეს დროს მომხდარიყო, იმ წლებში, როდესაც იმპერატორი ქრისტიანებს ათეულათასობით ჟლეტდა. თრდატი ხომ საერთოდ დიოკლეტიანეს მიერ იყო დასმული და სპარსეთისგან მას დიოკლეტიანე იცავდა. სხვათაშორის სხვა ძველი სომეხი ისტორიკოსი მოვსეს ხორენაციც ადასტურებს რომ რიფსიმესთან ერთად ნუნეც იყო, რომელმაც ერთადერთმა მოხერხა გადარჩენა და გაქცევაო.

§23. ქრისტიანობის გავრცელება და დამკვიდრება საქართველოში

ქართული ისტორიული ტრადიციის თანახმად, იესო ქრისტეს იერუსალიმში გასამართლებამდე პალესტინელმა ებრაელებმა სხვადასხვა კუთხეში მცხოვრები თვისტომები ამ სასამართლოზე მიიწვიეს. **ქართლიდან ელიოზ მცხეთელი და ლონგინოზ კარსნელი წავიდნენ**, მაგრამ მათ სასამართლოს ვერ ჩაუსწრეს და მხოლოდ ჯვარცმას დაესწრნენ. ელიოზ მცხეთელმა რომელი ჯარისკაცისგან გამოისყიდა **ქრისტეს კვართი**, მარიამ ღვთისმშობლის მიერ მოქსოვილი პერანგი და მცხეთაში ჩამოიტანა. მას პირველი და, სიდონია შეეგება. სიდონიამ ელიოზს კვართი გამოართვა, გულში ჩაიკრა და გარდაიცვალა. ის იმავე ადგილას დაკრძალეს, მის საფლავზე კი კვიპაროსი ამოვიდა.

გადმოცემის თანახმად, იესოს ჯვარცმის შემდეგ მარიამ ღვთისმშობელმა და მოციქულებმა წილისყრით გაინაწილეს, ვის სად უნდა ექადაგა ქრისტიანობა. საქართველოში ქრისტიანობის გავრცელება მარიამ ღვთისმშობელს ხვდა წილად. მარიამი ამ დროს უკვე ხანდაზმული იყო და არ შეეძლო წამოსვლა. ამიტომ მის მაგივრად **ანდრია პირველწოდებული** წამოვიდა. მის წამოსვლამდე მარიამმა ფიცარს სახე მიაღო, რომელზეც გამოსახა ღვთისმშობელი ყრმა იესოთი. ხატი ანდრიამ საქართველოში წამოიღო. ეს ხატი დიდხანს აწყურის ტაძარში იყო დასვენებული. პირველად მოციქული ქართლის ქვეყანაში, **სოფ. დიდაჭარაში** მოსულა. შემდეგ ანდრია დასავლეთ საქართველოში გადავიდა და იქ ექადაგა ქრისტიანობა.

ანდრია პირველწოდებული მეორეჯერაც დაბრუნდა საქართველოში. ამჯერად მასთან ერთად იყვნენ **სვიმონ კანანელი და მატათა**. სვიმონ კანანელი დასავლეთ საქართველოში, აფხაზეთში დარჩა წარმართთა მოსაქცევად, მაგრამ ის წარმართებმა ჩაქოლეს. სვიმონ კანანელი დაკრძალულია ანაკოფიაში (ახლ. ახალ ათონში). ზოგი ცნობით მატათაც საქართველოში, სოფ. გონიოშია დაკრძალული.

დევნა-შევიწროვების მიუხედავად ქრისტიანობა ქართლსა და ეგრისში ფეხს მაინც იკიდებდა. მისი გავლენის ბრალი უნდა იყოს III საუკუნეში მოღვაწე **მეფე რევის** მიერ არმაზის კერპისადმი მსხვერპლად ჩვილი ბავშვების შეწირვის აკრძალვა. ქალაქებში მცირე ქრისტიანული თემების არსებობას ადასტურებს ანტიკური ქართული ქალაქების არქეოლოგიური შესწავლა. მაგალითად, მდ. მტკვრისა და ქსნის შესართავთან არსებობდა ქალაქი ნასტაგისი, რომლის საცხოვრებელ კომპლექსში ჩართული აღმოჩნდა მცირე ზომის ეკლესიები, რომლებიც III საუკუნით თარიღდება. ასეთი ეკლესიები სხვაც არაერთი აღმოჩნდა IV საუკუნის წინა პერიოდის ქართლში.

ქრისტიანობის საბოლოოდ დამკვიდრება საქართველოში წმინდა ნინოს სახელს უკავშირდება, რომელიც IV საუკუნის პირველ ნახევარში მოღვაწეობდა.

წმ. ნინო წარმოშობით რომის იმპერიის აღმოსავლეთ პროვინციიდან, **კაპადოკიიდან** იყო. აქ მოსახლეობის ნაწილს ქართველური ტომები შეადგენდნენ. წყაროები მოგვითხრობენ, რომ ნინოს მშობლები ადგილობრივ წარჩინებულთა გვარიდან იყვნენ. მისი მამა, **ზაბილონი**, რომაელთა ცნობილი სარდალი, ხოლო დედა, **სუსანა**, იერუსალიმის პატრიარქის და იყო. ნინო 12 წლის იყო, როდესაც ზაბილონმა უარყო საერო ცხოვრება, მთელი თავისი ქონება გლახაკებს დაურიგა, თვითონ კი ბერად აღიკვეცა. ნინო და დედამისი ჩავიდნენ იერუსალიმში, სადაც ნინო აღსაზრდელად მიაბარეს **სარა ნიაფორს** (ტაძრის მეთვალყურეს), რომელიც მას ქრისტეს სჯულს ასწავლიდა. ნინომ მისგან შეიტყო, რომ ქრისტეს ჯვარცმის

შემდეგ მისი სამოსელი (კვართი) წილად ხვდა მცხეთელ მოქალაქეებს, რომლებმაც იგი საქართველოში წაიღეს და მცხეთაშია დაფლული.

ქადაგებისას ნინომ 40 ქალწული აიყვანა მოწაფედ. ჯერ რომის აღმოსავლეთ პროვინციებიდან, შემდეგ კი სომხეთში ჩავიდა, სადაც წარმართი მეფე თრდატი მეფობდა. თრდატმა მოინდომა ნინოს მოწაფე რიფსიმე ცოლად შეერთო, რაზეც უარი მიიღო და ნინოს მოწაფეები დახოცა. ნინო გასული იყო, ამიტომ გადაურჩა სასჯელს და ჩრდილოეთით გამოქცეული ქართლში შემოვიდა, სადაც კერპების მსახური მეფე **მირიან III მეფობდა**.

ნინო 4 წელი ფარულად, შემდეგ ორი წელი კი ღიად ქადაგებდა და კურნავდა ხალხს. მალე მან სახელი ისე გაითქვა, რომ მეფის კარამდე მიაღწია და **დედოფალი ნანაც** კი განკურნა. დედოფალი ნანა ამის შემდეგ დიდხანს ცდილობდა მეფის რწმუნებას მიეღო ქრისტიანობა, თუმცა უშედეგოდ. ერთხელ, **თხოთის მთაზე** ნადირობისას მირიანს დღე დაუზნელდა და ლოცვის დროს ნინოს ღმერთს თხოვა დახმარება. ამ დროს გათენდა, ამიტომ მეფემ შინდაბრუნებისთანავე მოიწვია ნინო, მოინათლა, დაიწყო მცხეთაში ტაძრების აგება. გადაწყდა მოსახლეობის მონათვლაც.

რადგან მღვდლები არ ჰყავდათ, მეფემ და ნინომ იმპერატორ კონსტანტინე პირველს თხოვეს მათი გამოგზავნა. როდესაც მღვდლები ჩამოვიდნენ (2 მღვდელი და 3 დიაკონი), ჯერ სამეფო ოჯახი, მცხეთის მოსახლეობა და მტკვარი აკურთხეს, შემდეგ კი – ნინო მათთან ერთად მთაში წავიდა საქადაგებლად. ჩამოსულთაგან ერთი მღვდელი **იოანე ქართლის პირველ მთავარეპისკოპოსად აკურთხეს**. მოსახლეობა მყარად იდგა თავის რჯულზე, ამიტომ მეფემ დასარწმუნებლად ერისთავი გაატანა ჯარით. მქადაგებლები დადგნენ და ქრისტიანობა უქადაგეს ჭართლელებს, ფხოველებს, წილკნელებსა და გუდამაყრელებს, მაგრამ მათ არ მოისურვეს ახალი რჯულის მიღება. მაშინ ერისთავმა მათ წინააღმდეგ მცირეს წარმართა მახვილი და კერპები დაუღეწა. აქედან ნინო და მღვდლები ჟალეთს გადავიდნენ და ერწო-თიანეთელებს უქადაგეს ქრისტიანობა. მათ მიიღეს ახალი რწმენა, ხოლო ფხოველებმა დატოვეს თავიანთი ქვეყანა და თუშეთში გადაიხვეწნენ. საბოლოოდ მთიელთა უმრავლესობამ უარი თქვა ქრისტიანობის მიღებაზე რის გამოც მეფემ მათ ხარკი დაუმიძმა. შემდეგ ნინო კახეთ-კუხეთში წავიდა საქადაგებლად. აქ ბევრი მოექცა ახალ რჯულზე, თუმცა ნინო მძიმე მოგზაურობამ გადაღალა, დასნეულდა და სოფელ ბოდიში (დღევ. სოფ. ნინოწმინდა, უჯარმასთან ახლოს) გარდაიცვალა. იგი იქვე დაკრძალეს, თუმცა მოგვიანებით მისი საფლავი სოფელ ბოდბეში მოაწყეს.

მირიანმა ქართლში ქრისტიანობა სახელმწიფო რელიგიად გამოაცხადა. ეს იდეოლოგიურად რომის გავლენის დადასტურება იყო. ეს ამბავი 324 წლამდე ვერ მოხდებოდა, რადგან აღმოსავლეთის იმპერატორი ლიცინიუსი ქრისტიანების მდევნელი იყო და კონსტანტინემ აღმოსავლეთი სწორედ ამ წელს შემოიერთა. **აქედან გამომდინარე ქართული ეკლესია ქართლის გაქრისტიანებულ თარიღად 326 წელს დებს**.

IV საუკუნეში ქრისტიანობა დამკვიდრდა რომის დაქვემდებარებაში მყოფ ეგრისში (ზოგადად დას. საქართველოშიც) და შემდეგ ალბანეთშიც. დას. საქართველოში რელიგიას ძველი ფესვებიც ჰქონდა, რის გამოც 325 წელს პიტუნტის (ბიჭვინთის) ეპისკოპოსი **სტრატოფილე ნიკეას პირველ მსოფლიო კრებაზე მონაწილეობდა**. არქეოლოგიური მონაცემები ადასტურებს ამ საუკუნის ტაძრების არსებობას ეგრისის დედაქალაქ ციხეგოჯში, პიტუნტსა

და წებელდაში.

§24. ირანის გაბატონება კავკასიაში V-VI საუკუნეებში. ვახტანგ გორგასარი

კავკასიაში ქრისტიანობის გავრცელებამ ეს ქვეყნები იდეოლოგიურად რომს დაუკავშირა. სამაგიეროდ სპარსეთი ეყრდნობოდა რელიგიურად დევნილებსა და სადაო რეგიონების დიდაზნაურებს.

ხალხთა დიდი გადასახლების დაწყებამ სიტუაცია სრულად შეცვალა წინა აზიაში. რომს აღარ შესწევდა ძალები ბარბაროსების შესაჩერებლად, რის გამოც შორეული პროვინციებიდან (ესპანეთი, ბრიტანეთი, კავკასია და სხვ.) ჯარების გაყვანა დაიწყო. 387 წლის ზავით თეოდოსიუსმა კავკასიაში ირანს დაუთმო ქართლი, ალბანეთი და სომხეთის დიდი ნაწილი, თვითონ კი სომხეთის მცირე ნაწილი და დას. საქართველოზე ფორმალური ზეგავლენა დაიტოვა.

395 წელს რომის გაყოფის შედეგად შექმნილი ბიზანტიის ხელისუფლება საუკუნეზე მეტ ხანს ერთგული რჩებოდა არსებული სიტუაციის, რითაც სარგებლობდა ირანი და სულ უფრო მყარად იკიდებდა ფეხს კავკასიაში.

428 წელს სომეხი „დიდაზნაურების წინადადებით“ ირანმა სომხეთში მეფობა გააუქმა, რის სანაცვლოდაც დიდაზნაურებმა რელიგიური თავისუფლება, შიდასამფლობელოების მემკვიდრეობით გამტკიცება და შიდა საქმეებში ჩაურევლობა მიიღეს. სომხეთი სპარსეთის სამარზპანოდ იქცა.

449 წელს ირანის შაჰმა იუზდიგერდ II-მ სამხრეთ კავკასიის სახელმწიფოთა წარმომადგენლები თავისთან მიიწვია და მაზდეანობის მიღება მოსთხოვა. შაჰის წარმომადგენლებმა სომხეთში, ქართლსა და ალბანეთში მოსახლეობა აღწერეს და ქრისტიან მიწათმფლობელებს არსებული გადასახადის გაზრდასთან ერთად ცარიელ მიწებზეც დაუწესეს გადასახადი, რათა ამით ეკონომიკურად გაეტეხა ისინი და მაზდეანობაზე გადაეყვანა. გადასახადი პირველად დაუწესეს ქრისტიანულ ეკლესიასაც.

სომხეთში სპარსული ხელისუფლება იყო, ქართლში კი ამ დროს უმეფობა იყო, რადგან მეფე **მირდატის** სიკვდილის შემდეგ მისი მემკვიდრე **ვახტანგი** მცირეწლოვანი იყო (**ამ დროს სამეფოს ვახტანგის დედა საგდუხტ დედოფალი მართავდა**). ამასთან ქვეყანა **ჰუნებისა და ალან-ოსების თავდასხმებს განიცდიდა**. აქედან გამომდინარე შაჰს ეს მომენტი საუკეთესოდ ეჩვენებოდა კავკასიის გასამაზდიანებლად.

ამ ყველაფერმა სამხრეთ კავკასიაში დიდი აჯანყება გამოწვია სასანიანთა წინააღმდეგ, რომელსაც **ვარდან მამიკონიანი** სარდლობდა. ირანელებმა ძლივს მოახერხეს აჯანყების ჩახშობა **451 წელს**. აჯანყების ძლიერებამ აიძულა ირანი პოლიტიკა შეეცვალა: ამჯერად კავკასიის ქვეყნების დიდაზნაურების გადმოხიზვებზე მუშაობა დაიწყო და მომხრეებს უხვ სამფლობელოებსა და თანამდებობებს პირდებოდა მაზდეანობის მიღებისა და შაჰის ერთგულების სანაცვლოდ. ამ პოლიტიკამ ბოლოს ალბანეთშიც გაჭრა და **463 წელს** წელს ეს ქვეყანაც სპარსეთის სამარზპანოდ იქცა. ასეთ უმძიმეს ვითარებაში ქართლის მეფე გახდა **15 წლის ვახტანგი**, რომელსაც სპარსელებმა **გორგასარი (მგლისთავა)** შეარქვეს, მის მუზარადზე გამოსახული მგლის გამო.

ვახტანგმა პირველ რიგში ქვეყანაში ჩამოსახლებული **ოსების წინააღმდეგ გაილაშქრა,**

ქვეყნიდან გააძევა და დარიალის ხეობა ციხე-სიმაგრის აგებით გაამაგრა (ასევე გამოიხსნა ტყვეები, მათ შორის მისი და **მირანდუხტი**). შემდეგ ირანის დახმარებით ბიზანტიის წინააღმდეგ გაილაშქრა და მისგან კლარჯეთი დაიბრუნა, სადაც მის სარდალს ციხე- ქალაქი **არტანუჯი** ააგებინა. შემდეგ მეფობა გაუქმებული ალბანეთისგან მიიტაცა **ჰერეთი, კამბეჩოვანი და წუქეთი**, რომლებიც კლარჯეთთან ერთად თავის საერისთავოებად მოაწყო.

V საუკუნის 60-იან წლებში ირანის შაჰმა **პეროზმა (459-484)** ვახტანგი ქართველთა ლაშქრით **ჰუნ-ჰეფტალიტების წინააღმდეგ საბრძოლველად გაიწვია შუა აზიაში**. ამ ბრძოლებში დიდად გამოუჩენია თავი ქართლის მეფეს. იგი მხოლოდ 7 წლის შემდეგ დააბრუნეს საქართველოში. ერთგულების მიუხედავად შაჰი დიდაზნაურების გადაბირებასაც განაგრძობდა და ქართლში ქრისტიანობის შევიწროვებასაც. ასე მაგ. **466 წელს ქვემო ქართლის პიტიახში ვარსკენი შაჰის სამსახურში ჩადგა, მაზდეანობა მიიღო და მის ასულზეც დაქორწინდა**. ქართლში მოგვთა უფროსი ბინქარანი კი ტაძრებსაც აგებდა და „უბრალო ხალხს“ პატივით იბირებდა.

ვახტანგს მერყევი დიდაზნაურებისა და შაჰის აგენტების წინააღმდეგ მომხრეთ ძლიერი ეკლესია სჭირდებოდა. ამ იდეით, მან მიზანში ამოიღო ქართლის მთავარეპისკოპოსი **მიქაელი**, რომელიც ვერცხლისმოყვარეობაში ჩავარდნილიყო და მექრთამეობით ეკლესიას სახელს ულახავდა. ბიზანტიის დახმარებით ვახტანგმა მოახერხა მიქაელის გადაყენება და ქართლის ეკლესიას შიდა თვითმმართველობა ანუ **ავტოკეფალია მოუპოვა**. შემოვიდა ეკლესიის მეთაურის ახალი პოსტი – **კათალიკოსობა, რომელზეც პირველად ბიზანტიიდან მოყვანილი პეტრე დანიშნეს**. დაიწყო ძველი ტაძრების აღდგენა და ახლების აგება. ვახტანგმა მცხეთაში სვეტიცხოვლის ხის ეკლესიის ადგილას ააგო ქვის ეკლესია, რომლის ნაშთებია შემორჩენილი. სამჯერ გაიზარდა საეპისკოპოსოთა რიცხვი.

ვახტანგი ბევრს მუშაობდა ციხე-სიმაგრეებისა და ციხე-ქალაქების მშენებლობისათვის. კახეთში წამყვან ცენტრად იქცა **უჯარმა**, იქვე გაშენდა **ჰერემი**, დიდი მშენებლობები დაიწყო თბილისში... მოკლედ, ქვეყანა ყოველ მხრივ ემზადებოდა დამოუკიდებლობისათვის საომრად.

482 წელს მეფემ მოაკვლევინა ირანელების ერთგული ვარსკენი პიტიახში და აკრძალა მაზდეანი მოგვების საქმიანობა ქართლში (ბინქარანი დააპატიმრა), რაც ირანელების წინააღმდეგ აჯანყებას ნიშნავდა. მან იცოდა, რომ მარტო ვერ გაუმკლავდებოდა ირანელებს, ამიტომ სომხებს და ალბანელებს დაუკავშირდა, რომლებსაც სახელმწიფოებრიობის აღდგენა სურდათ. ვახტანგი სომეხ წარჩინებულებს დაჰპირდა, რომ ჩრდილოეთ კავკასიაში ჰუნებს დაიქირავებდა და მათი დახმარებით ირანელებს დაამარცხებდნენ. ამ დროს ბიზანტიას არ ეცალა მათ დასახმარებლად. აჯანყებას შეუერთდნენ ალბანელები და სომხები **ვაჰან მამიკონიანის** სარდლობით.

აჯანყებულთა საწყისი წარმატებების შემდეგ, **483 წ. ირანელებმა ქართლსა და სომხეთში დიდი ლაშქარი გამოგზავნეს**. გორგასალმა უკან დაიხია სომხეთის მთებისაკენ, რათა სომხებისა და ქართველების ძალები გაეერთიანებინა. სამწუხაროდ, ჰუნებიდან მხოლოდ 300 კაციანი რაზმის დაქირავება მოხერხდა. ასეთ ვითარებაში სომეხი დიდაზნაურების დიდი ნაწილი მტრის მხარეს გადავიდა და ქართულ-სომხური ჯარები დამარცხდნენ.

484 წელს სამხრეთ კავკასიაში ირანელთა ახალი ჯარი შემოვიდა. ქართლის ერისთავთა და დიდაზნაურთა დიდი ნაწილი ირანელთა მხარეს გადავიდა დიდი პატივის მიღების პირობით. ვახტანგი იძულებული გახდა ქართლი დაეტოვებინა და ეგრისს შეფარებოდა.

ცოტა ხნის შემდეგ **პეროზი შუა აზიაში ჰეგთალიტებთან ბრძოლის დროს დაიღუპა** და ირანელთა სარდალი სასწრაფოდ უკან გაბრუნდა. ირანში რამდენიმე წლის განმავლობაში შიდაარეულობა იყო, ამიტომ სამხრეთ კავკასიის ქვეყნების მიმართ უფრო დამთმობები გახდნენ: ქრისტიანების დევნა შეწყდა, ვაჰან მამიკონიანი სომხეთის მარზპანად დანიშნეს, ხოლო ალბანეთში მეფობა აღადგინეს.

ქართლშიც გაუმჯობესდა მდგომარეობა, აქედან გაიწვიეს სპარსთა ჯარი, ეგრისში გახიზნული ვახტანგ მეფე ქართლში დაბრუნდა და აღმშენებლობა განაგრძო. ვახტანგი ამის შემდეგაც აგრძელებდა ირანელთაგან სრულად გასათავისუფლებლად ბრძოლას. როდესაც სპარსელებმა მოსთხოვეს ვახტანგს, მონაწილეობა მიეღო ბიზანტიის წინააღმდეგ ბრძოლაში, მან უარი განუცხადა და ომისთვის მზადება იწყო. ირანელებმა ახალი ჯარი შემოიყვანეს ქართლში. მდ. იორის პირას, **სამგორის ველზე** სპარსელებთან შებრძოლება, უკანასკნელი აღმოჩნდა ვახტანგისათვის. მეფე მიღებული ჭრილობებისგან **გარდაიცვალა უჯარმის ციხეში**. ის **დაკრძალეს სვეტიცხოვლის ტაძარში**. სავარაუდოდ ეს **502 წელს უნდა მომხდარიყო**. ქართლის ტახტზე მისი უფროსი ძე **დაჩი** ავიდა, რომლის დროიდან ირანელთა ბატონობის დამძიმება დაიწყო.

§25. იუსტინიანეს საშინაო და საგარეო პოლიტიკა

იუსტინიანე I (527-565) ბიზანტიის ერთ-ერთი ყველაზე გამორჩეული იმპერატორი იყო. იგი პატივმოყვარე, ჭკვიანი, შრომისმოყვარე, თვალთმაქცი, ვერაგი, ეჭვიანი, დაუნდობელი, ფუფუნებისა და მფლანგველობისადმი მიდრეკილი პიროვნება იყო. **„იმპერატორს არასოდეს სძინავს“**, ამ სიტყვებით იგი ხაზს უსვამდა შრომისმოყვარეობას.

იუსტინიანე I-ზე დიდ ზეგავლენას ახდენდა მისი მეუღლე და თანაიმპერატორი **თეოდორა (527-548)**, – ლამაზი, ჭკვიანი, ძალაუფლების მოყვარე ვერაგი ქალი, რომელმაც კარიერა ცირკში ცეკვით დაიწყო.

იუსტინიანე თრაკიელი ღარიბი გლეხის ოჯახში დაიბადა, თავისი ბიძის (დედის ძმა **იმპერატორ იუსტინეს**) წყალობით მიიღო კარგი განათლება და გახდა თანამმართველი. მან სხვადასხვა დარგის ნიჭიერი სპეციალისტები შემოიკრიბა და მათთან ერთად საეკლესიო, სასამართლო და სამხედრო საქმეებს ხელმძღვანელობდა, გამოაცოცხლა საერთაშორისო ვაჭრობა.

იუსტინიანეს 3 მთავარი მიზანი ამოძრავებდა: ახალი კანონების საფუძველზე სახელმწიფოს ერთიანობის და მმართველობის გამყარება; გერმანელების დაპყრობილი იმპერიის დასავლეთ ნაწილის შემოერთება და ქალაქების აღმშენებლობა. იუსტინიანეს მმართველობისას აშენდა მრავალი ეკლესია, საავადმყოფო და დავრდომილთა თავშესაფარი. იმდროინდელი ხუროთმოძღვრების ღირსშესანიშნავი ძეგლებია **აია სოფიას დიდებული ტაძარი** და ბრწყინვალე საიმპერატორო სასახლე კონსტანტინოპოლში, ეკლესიები ქალაქ რავენაში (იტალიაში). ის დიდ ყურადღებას აქცევდა გზათა და წყალსადენთა მშენებლობას. საზღვრებზე იგებოდა ციხე-სიმაგრეები.

ბიზანტიაში იმპერატორის შემდეგ თანამდებობით მოდიოდა პროვიცნია „აღმოსავლეთის“ პრეფექტი, რომელსაც ასევე ეხებოდა ბიზანტიის ფინანსური საკითხები. მნიშვნელობით შემდეგი იყო დედაქალაქის პრეფექტი, შემდეგ მოდიოდნენ სასახლის და იმპერიის კანცელარიის მმართველი, წმინდა პალატების – იუსტიციის მინისტრი და ა.შ.

იუსტინიანეს კარგად ჰქონდა გაცნობიერებული სახელწიფოს მმართველობისათვის ეკლესიის მნიშვნელობა და ყოველ ღონეს ხმარობდა, რომ ის სრულ მორჩილებაში ჰყოლოდა. ამის პარალელურად აძლიერებდა ეკლესია: სამოქალაქო პირებისთვის ჩამორთმეულ მიწებს ეკლესიებს ჩუქნიდა, განსაკუთრებით მფარველობდა იმ დროს მომრავლებულ მონასტრებს. იუსტინიანემ კანონით აკრძალა საეკლესიო მიწების გასხვისება. ამან ეკლესიამონასტრები ეკონომიკურად გააძლიერა. ასევე VI ს-ში სასულიერო წოდებას მიეცა განსაკუთრებული იურიდიული შეუვალობა. საეკლესიო პირს საერო სასამართლო ვერ გაასამართლებდა. მისი გასამართლების უფლება მხოლოდ ეპისკოპოსს ჰქონდა.

განათლება მან სრულიად ეკლესიას დაუქვემდებარა. **შედეგად 529 წელს მან დახურა ათენის ფილოსოფიური სკოლა**, რომელიც ისედაც დაკნინებული იყო. ათენელ ფილოსოფოსთა დიდი ნაწილი გადასახლდა სპარსეთში, სადაც მათ ხოსრო I ანუშირვანი, პლატონის თაყვანისმცემელი, უწევდა მფარველობას და მათი საშუალებით მედიცინისა და ფილოსოფიის სკოლა დააარსა. აქედან გამომდინარე იუსტინიანეს ეპოქის გამორჩეული ისტორიკოსები და მწერლები სასულიერო პირები იყვნენ: **პროკოპი კესარიელი, აგათია სქოლასტიკოსი, იოანე ეფესელი, ევაგრე სქოლასტიკოსი**.

იუსტინიანე I-ის გამეფების დროს საშინაო ვითარება ქვეყანაში საკმაოდ რთული იყო. ბიზანტიის იმპერიაში რომის მსგავსად შენარჩუნებული იყო რესპუბლიკური მმართველობის გადმონაშთები – **სენატი (სინკლიტი)**, თავისუფალ მოქალაქეთა გაერთიანებები და ა.შ. სინკლიტი იმპერატორს წარუდგენდა მათ მიერ მომზადებულ კანონპროექტებს.

იუსტინიანეს დროს 532 წელს ერთ-ერთი საცირკო შეჯიბრის დროს, ახალ-ახალი გადასახადებით განრისხებულმა პოლიტიკურმა პარტიებმა იმპერატორს მოთხოვეს მთავარი მინისტრების – აღმოსავლეთის პრეფექტ იოანე კაპადოკიელის, და იურისტ, ქვესტორისა და კონსულის ტრიბონიანეს გადაყენება, რაზეც უარი მიიღეს. მაშინ მათ აჯანყება დაიწყეს, რომელიც მთელს ქალაქს გადაედო. აჯანყებულთა ლოზუნგი იყო „ნიკა“ – „გაიმარჯვე“. ამიტომ ეს მოვლენა ისტორიაში **„ნიკას“ აჯანყების სახელით შევიდა (532 წ.)**. შეშინებული იმპერატორი დედაქალაქიდან გაქცევას აპირებდა; თუმცა დედოფალმა თეოდორამ შეაჩერა და იუსტინიანეს გადააწყვეტინა, აჯანყებულთა წინააღმდეგ სამხედრო ძალა გამოეყენებინა. ჯერ გადმოიბირეს პარტიები, შემდეგ კი აღმოსავლეთიდან დაბრუნებულმა სარდალმა ბელისარიუსმა წარმატებული მანევრებით აჯანყებულები ცირკში შერეკა, სადაც ნაწილი ადგილზე დახოცეს, დანარჩენები კი დაიჭირეს. აჯანყების ჩახშობის შემდეგ იუსტინიანეს ძალაუფლება განმტკიცდა და მან რეფორმები განაგრძო.

ქვეყანაში აუცილებელი იყო საკანონმდებლო ბაზის მოწესრიგება. იმპერატორმა შექმნა კომისია, რომლის სათავეში ჩააყენა იმ დროის ცნობილი იურისტი **ტრიბონიანე**. კომისიამ შექმნა კანონთა კრებული, რომელიც ცნობილია **„იუსტინიანეს კრებულის“** ან **„იუსტინიანეს კოდიფიკაციის“** სახელით (XII საუკუნეში მას ლათინურად ეწოდა „Corpus juris civilis“). ის შემდეგი ნაწილებისგან შედგება:

1) **ინსტიტუციები** - სახელმძღვანელო დამწყები იურისტებისათვის. ინსტიტუციებს კანონის ძალა ჰქონდათ. იგი 4 ნაწილად იყოფოდა: სამართლის სუბიექტები, მათი უფლებები და ქმედითუნარიანობის მომწესრიგებელი ნორმები; სანივთო სამართალი; ვალდებულებითი სამართალი; საოჯახო და მემკვიდრეობითი სამართალი.

2) **დიგესტები, ანუ პანდექტები** - მასში შეტანილი იყო 40 რომელი იურისტის ნაშრომიდან ფრაგმენტები. ეს ადამიანები ისეთ ავტორიტეტებად ითვლებოდნენ, რომ მათ ნათქვამს ზოგჯერ კანონის ძალა ენიჭებოდა.

3) **„იუსტინიანეს კოდექსი“** – ადრიანეს დროიდან 529 წლამდე იმპერატორების მიერ გამოცემული განკარგულებები, რომლებმაც საბოლოო სახე 529 წელს მიიღო. ეხება საეკლესიო, სამოქალაქო და სისხლის სამართალს და სახელმწიფო მართველობის სისტემას.

4) **ნოველები** - 529-534 წლებში დამუშავებული ახალი მასალა, რომლითაც იმ დროს არსებულ ვითარებას მოერგო საჯარო, საოჯახო და სამემკვიდრეო სამართალი.

„იუსტინიანეს კრებულში“ შეგროვილი კანონები საზოგადოებრივი ცხოვრების ყველა სფეროს მოიცავდა. „კრებული“ აკანონებდა იმპერატორის ერთპიროვნულ მმართველობას: „რაც სურს ხელმწიფეს, იმას კანონის ძალა აქვს“. იუსტინიანემ აკრძალა მის სამართალზე კომენტარების დართვა, რაიმეს შეცვლა.

იუსტინიანე მონოფიზიტი ცოლის გავლენით, დიდი ხნის მანძილზე მფარველობდა მონოფიზიტობას. მაგრამ სპარსეთთან ომის პირობებში (სასანიანები ნესტორიანელებსა და მონოფიზიტებს მფარველობდნენ), განსაკუთრებით რომის პაპისა და ეპისკოპოსების გავლენით, 534 წლის კონსტანტინოპოლის V მსოფლიო საეკლესიო კრებაზე ნესტორიანელობასთან ერთად კვლავ დაიგმო მონოფიზიტობა. ნესტორიანელები და მონოფიზიტების ნაწილი, ირანში გაქცეულიყვნენ. დიოკლეტიანეს შემდეგ სხვა რელიგიების მიმდევრების ასეთი დევნა არ ყოფილა. რელიგიური შეუწყნარებლობა სახელმწიფო პოლიტიკის რანგში ავიდა.

ერთიანი რომის იმპერიის აღდგენის მცდელობა

პირველი იუსტინიანემ ვანდალთა სამეფო ამოიღო მიზანში, სადაც შიდა ომი მძინვარებდა. 534-535 წლებში **ბელისარიუსმა** დაიპყრო ვანდალთა მიწები ჩრდ. აფრიკაში, სარდინიასა და კორსიკაზე. ამ ბრძოლებში ბიზანტიელთა მოკავშირე იყო იტალიის ოსტგუთების სამეფო, რომელიც სურსათით ამარაგებდა მათ ჯარს. თუმცა ასეთი პოლიტიკა დამღუპველი აღმოჩნდა ოსტგუთებისთვის. აფრიკის ჩრდილოეთის დაპყრობის შემდეგ იუსტინიანემ აქ დიდი აღმშენებლობა დაიწყო, რამაც ამ რეგიონის სამეურნეო აღმავლობა გამოიწვია. ამ პერიოდში 150-მდე ქალაქი თავიდან აღდგა.

536 წელს ბიზანტიელები თავს ოსტგუთების სამეფოს დაესხნენ, უკვე მეორე გერმანულ ტომ ფრანკებთან კავშირში. ოსტგუთები მედგრად დაუხვდნენ და იტალიაში ომი 20 წელი გაგრძელდა. ცენტრალური და სამხრეთ იტალიის დაკარგვის მიუხედავად მეფე ტოტილა (541-552) ბოლომდე იბრძოდა და ორჯერ მოახერხა კიდევ რომის დაბრუნება, თუმცა მისი დაღუპვის შემდეგ წინააღმდეგობა თანდათან შესუსტდა და 555 წელს მთელი იტალია ბიზანტიელებს დაექვემდებარა. 554 წელს ბიზანტიელები პირენეს ნახევარკუნძულზე შეიჭრნენ, თუმცა ვესტგუთებისთვის მხოლოდ ნახევარკუნძულის სამხრეთი და სამხრეთ-აღმოსავლეთი სანაპიროს წართმევად შეძლეს. აღმოსავლეთში

იუსტინიანეს მიზანი ნაკლები ძალების დახარჯვით სასანიანების შეჩერება იყო, რაც 20 წლიანი ომით მიაღწია კიდეც და 532 წელს დადებული საუკუნო ზავის პირობები შეინარჩუნა.

მიღწევებისა და დაპყრობების მიუხედავად, მისი მეფობის მიწურულს იმპერია ფინანსურად გამოიფიტა და იუსტინიანეს სიკვდილისთანავე შემოერთებული მიწების დაკარგვა დაიწყო. გერმანული წარმოშობის ლანგობარდებმა იტალიის დაპყრობა დაიწყეს, ხოლო ვესტგუთებმა ესპანური მიწების დაბრუნება.

§26. მეფობის გაუქმება ქართლში. დიდი ომიანობა ეგრისში. ერისმთავრობის შემოსვლა ქართლში

მეფობის გაუქმება ქართლში

502-506 წლის სპარსეთ-ბიზანტიის ომის შემდეგ ირანის ბატონობა კავკასიაში სულ ფურო მძიმდებოდა. **510 წელს ალბანეთი კვლავ სპარსეთის სამარზპანოდ იქცა (გაუქმდა მეფობა),** ეგრისის მეფემ კი ირანის უზენაესობა ცნო და მაზდეანობა მიიღო. კავადი ამით არ დაკმაყოფილდა **523 წელს** და ეგრისისა და ქართლის მეფეებს მოუწოდა: სხვა რამეშიაც ისე მოქცეულიყვნენ, როგორც სპარსელებში იყო მიღებული და მაზდეანობის სარწმუნოების მიხედვით მიცვალებულები მიწაში კი არ დაემარხათ, არამედ ფრინველებისა და ცხოველებისათვის გადაეგდოთ. ასეთმა სიმკაცრემ და სისასტიკემ იბერიაში აჯანყება გამოიწვია. **მეფე გურგენმა** იმპერატორ იუსტინე I-ს ელჩები გაუგზავნა და შეუთვალა: „მოგემხრობით და თქვენკენ გადმოვალთ, თუკი პირობას მოგვცემთ, რომ თქვენ ჩვენ, იბერებს არასოდეს სპარსელებს აღარ გადაგვცემთ“. იუსტინე დათანხმდა და თავის კაცი გააგზავნა ფულით ჰუნების დასაქირავებლად, თუმცა იმან ჯარი ვერ იშოვა. როდესაც სპარსელთა ჯარი ქართლში შემოვიდა, გურგენმა ჯარების სიმცირის გამო წინააღმდეგობა უაზროდ ჩავთვალა და ოჯახით კონსტანტინეპოლში გადასახლდა.

სპარსეთს ამ დროს აუჯანყდა ეგრისის მეფე **წათეც**, რომელიც ჩავიდა ბიზანტიის იმპერატორ იუსტინესთან და ხელახლა გაქრისტიანდა. ბიზანტიამ ქართლისგან გასხვაგვებით მას ჯარი მიაშველა. სპარსეთ-ბიზანტიის რამდენიმეწლიანი უშედეგო ომის შემდეგ, **532 სპარსეთის შაჰ ხოსრო I-სა და ბიზანტიის იმპერატორ იუსტინიანე I-ს შორის „უვადო (ე.წ. საუკუნო) ზავი“ დაიდო, რომლის თანახმად ლაზიკა ბიზანტიის საკუთრებად გამოცხადდა, ხოლო ქართლი სპარსეთის (532 წლის საუკუნო ზავით მეფობა გაუქმდა ქართლშიც).**

ქართლში სპარსელებმა მეფობა გააუქმეს და ამიერიდან ქვეყანას სპარსეთის მოხელე **მარზპანი** განაგებდა. მარზპანად ქართლში როგორც წესი უცხოელი (ძირითადად ირანელები) ინიშნებოდნენ. მარზპანს ხარკის აკრეფა, ჯარის გამოყვანა და ქვეყანაში მართლმსაჯულების წარმოება ევალებოდა.

530-იან წლებში სპარსეთში ახალი ადმინისტრაციული რეფორმა განხორციელდა. ირანის იმპერია გაიყო **4 კუსტაკებად**, რომელთა სათავეშიც შაჰის ერთგული მოხელეები

სპასპეტები იდგნენ. კუსტაკები თავის მხრივ შაჰრებად დაიყო, რომელთაც მარზპანები მართავდნენ. კავკასიის, ანუ ჩრდილოეთის კუსტაკის ცენტრი იყო განძაკი. მასში ქართლთან ერთად შედიოდა ალბანეთი, სომხეთი და ადარბადაგანი.

დიდი ომიანობა ეგრისში

VI საუკუნის დასაწყისიდან სპარსეთი უკვე აქტიურად ცდილობდა ეგრის-ლაზიკის დაჭერას, რათა შავ ზღვაზე გასულიყო, იქ ფლოტი აეგო და ბიზანტიაზე ზღვიდანაც შეეტია.

532 წლის საუკუნო ზავი იუსტინიანესა და ხოსრო ანუშირვანს დროებითად მიაჩნდათ და ახალი ომისთვის ემზადებოდნენ. იცოდა რა სპარსელთა განაზრახი, იუსტინიანემ ეგრისის დაკავება გადაწყვიტა და მის ციხეებში ბიზანტიელთა ჯარები ჩააყენა. მალე ბიზანტიელებმა შავიზღვისპირეთში **პეტრას ციხე ააგეს**, სადაც დაჯდა მათი სარდალი **იოანე ციბუსი**, რომელმაც ეგრისის მთელი ვაჭრობა გააკონტროლა (დაიკავა სავაჭრო გზები, უცხოელი ვაჭრებიდან ყიდულობდა საქონელს და ეგრისელებზე ძვირად ჰყიდდა, ეგრისელებს იაფად ართმევდა საქონელს და უცხოელებზე თვითონ ჰყიდდა) და **ეგრისის მეფე გუბაზს** სამეფო ნიშნები დაუტოვა. ამან სპარსეთთან საუკუნოვანი ვაჭრობაც მოშალა. გამწარებულმა გუბაზმა დახმარებისთვის სპარსეთის მეფე ხოსროს მიმართა.

ხოსრო სიხარულით გამოეხმაურა, რადგან გარდა ზემოთაღნიშნულისა, ეგრისში გაბატონებას მეორე სიკეთის მოტანაც შეეძლო სპარსეთისთვის. ქართლის მოსახლეობა როდესაც უჯანყდებოდა სპარსელებს, დამარცხების შემთხვევაში თავს ეგრისს აფარებდნენ და ასე უფრო თამამად იბრძოდნენ; თუ ეგრისიც სპარსეთის იქნებოდა, თავშესაფარი გაქრებოდა და ქართლელებიც ვეღარ აჯანყდებოდნენ.

ასე რომ, ხოსრო გუბაზს II-ს დაეთანხმა და ერთობლივი ჯარებით ეგრისის დიდი ნაწილი დაიკავეს, **პეტრას ციხის ჩათვლით. ასე დაიწყო დიდი ომიანობა ეგრისში, რომელმაც 20 წელს გასტანა (542-562 წლები).**

ეგრისში განსამტკიცებლად ხოსრომ გუბაზის მოკვლა და ეგრისში ირანელების ჩასახლება გადაწყვიტა. ის დაუკავშირდა ეგრისელ წარჩინებულს ფარსმანს, რომელსაც მეფესთან ცუდი ურთიერთობა ჰქონდა და გუბაზის მოკვლაში დახმარება შესთავაზა. თუმცა ფარსმანი მოღალატე არ აღმოჩნდა და ყველაფერი მეფეს შეატყობინა. განრისხებული გუბაზი კვლავ ბიზანტიელთა მხარეს გადავიდა და სიცოცხლის ბოლომდე მათთან ერთად ებრძოდა ირანელებს.

ეგრისში ირანელებსა და ბიზანტიელებს შორის ყველაზე სისხლისმღვრელი ბრძოლები ბრძოლები ზღვისპირა პეტრასა (ციხისძირისა) და დედაქალაქ **ციხეგოჯისთვის (არქეოპოლისისთვის)** გაიმართა. პეტრა, რომელიც უმნიშვნელოვანესი ნავსადგური იყო შავი ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროზე, ირანელებმა ბიზანტიელი სარდლების უნიათობის გამო ადვილად აიღეს. ბიზანტიელებმა რამდენჯერმე სცადეს ამ ქალაქის დაბრუნება, მაგრამ კარგა ხანს ვერ მოახერხეს. ბოლოს, როდესაც ქალაქიდან ირანელები გააძევეს, მისი გალავანი თავადვე დაანგრის, რომ მომავალში ირანელებს არ ჩავარდნოდათ ხელში.

551 წელს ირანელთა სარდალი მერმეროე ციხეგოჯის ასაღებად გაემართა. ამ დროს ქალაქს ეგრისელებთან ერთად 3000-კაციანი ბიზანტიური გარნიზონიც იცავდა. ირანელების ჯარმა მთელი ძალით შეუტია ქალაქს. მათ ამ ბრძოლაში 8 საბრძოლო სპილოც გამოუყენებიათ. მიუხედავად რიცხოვნობისა და მრავალრიცხოვანი კედლის

მნგრეველი მანქანების გამოყენებისა, სპარსელებმა ქალაქი ვერ აიღეს და 4000 მეომარი დაკარგეს.

მიუხედავად დედაქალაქის დაცვის დროს მიღწეული წარმატებებისა, ბიზანტიელი სარდლები საკმაოდ უნიათოდ ირჯებოდნენ. მექრთამეობდნენ და მხოლოდ საკუთარ გამდიდრებაზე ფიქრობდნენ. შედეგად ომი ჭიანურდებოდა და ეგრისი სულ უფრო პარტახდებოდა. ეგრისის მეფე გუბაზ II ენერგიული ადამიანი იყო და ბიზანტიელი სარდლებისგანაც შესაბამის მოქმედებებს მოითხოვდა. ის ხშირად აკრიტიკებდა მათ და იმპერატორ იუსტინიანე I-თან ასმენდა ხოლმე. საპასუხოდ ბიზანტიელმა სარდლებმა გუბაზს ღალატი დასწამეს და იმპერატორს შეატყობინეს. იუსტინიანემ გუბაზი კონსტანტინოპოლში დაიბარა. ამან სარდლები შეაშფოთა, რადგან იქ სიმართლე გაირკვეოდა. **ამიტომ 554 წელს გუბაზი ვითომდა სათათბიროდ მიიწვიეს და მდ. ხობისწყალთან მოღალატურად მოკლეს.**

ამ ფაქტმა ქვეყანაში დიდი ვნებათაღელვა გამოიწვია. **ეგრისელებმა მიიწვიეს სახალხო კრება (555 წ),** სადაც უნდა გადაეწყვიტათ, კვლავ ბიზანტიელთა მოკავშირედ დარჩენილიყვნენ თუ ირანელთა მხარეზე გადასულიყვნენ. ირანელთა და ბიზანტიელთა მომხრეებმა საკუთარი არგუმენტები წარმოადგინეს. ირანელთა მომხრეების მოსაზრებები ცნობილმა ორატორმა **აიეტმა** გამოთქვა (მათ მეფე მოგვიკლეს ამიტომ ირანელებს მივემხროთო), ხოლო აიეტის საწინააღმდეგო მოსაზრება წარმოადგინა **ეგრისელმა წარჩინებულმა ფარტადიმ.** საბოლოოდ ბიზანტიის მომხრე ჯგუფმა გაიმარჯვა და ეგრისელებმა გადაწყვიტეს, გარკვეული პირობებით კვლავ ქრისტიანი ბიზანტიის მოკავშირე დარჩენილიყვნენ. პირობები ასეთი იყო: იუსტინიანეს მკაცრად უნდა დაესაჯა მკვლელები და ეგრისში მეფედ გუბაზის უმცროსი ძმა **წათე II** დაემტკიცებინა.

ბიზანტიის იმპერატორმა ეს პირობები მიიღო – მან გუბაზის მკვლელებიდან ზოგი სიკვდილით დასაჯა, ზოგსაც პატივი აჰყარა და გადაასახლა, ეგრისში კი მეფედ წათე II დაამტკიცა. საბოლოოდ ბიზანტია-ირანის ომი **562 წელს დარას „ორმოცდაათწლიანი“ ზავით დასრულდა.** ორივე სახელმწიფო გარკვეულ დათმობებზე წავიდა.

ხოსრომ უარი თქვა ეგრისზე. ირანის ხელში დარჩა სვანეთი, დანარჩენ სადავო ტერიტორიებზე – მესოპოტამიაში, სირიასა და დანარჩენ სამხრეთ კავკასიაში ომამდე არსებული მდგომარეობა შენარჩუნდა. ბიზანტიამ ვალდებულება აიღო, ყოველწლიურად თანხა გადაეხადა ირანისთვის, რომელიც კავკასიონის ქედის ჩრდილოეთიდან გადმოსასვლელელებზე უსაფრთხოებას უზრუნველყოფდა. **ქარლს სერსიმოვს დარება.**

532 წლის საუკუნო ზავის შემდეგ ქართლი ირანის სამარზპანოდ იქცა. თავიდან ქართლის ერისთავები ამ საქმის მხარდამჭერები იყვნენ, რადგან საპასუხოდ შაჰმა მათ სამფლობელოები მემკვიდრეობად მისცა, მაგრამ დროთა განმავლობაში სპარსელთა ბატონობა სულ უფრო მძიმე ხდებოდა. განსაკუთრებით ეს რელიგიურ შევიწროვებაში გამოიხატებოდა.

571-572 წლებში სომხეთსა და ქართლში ანტი-სპარსულმა აჯანყებამ იფეთქა, ვარდენ მამიკონიანისა და გურგენ (გუარამის) ბაგრატიონის მეთაურობით, რომელიც კლარჯეთისა და ჯავახეთის ერისთავი იყო და ამავე დროს ვახტანგ გორგალის ასულის ძე იყო. აჯანყებულებს მხარდაჭერა გამოუცხადა ბიზანტიის იმპერატორმა იუსტინე II-მ (565-578). ამას შედეგად ბიზანტია-სპარსეთის ახალი 20 წლიანი ომი მოჰყვა.

580-იანი წლების ბოლოს ირანში არეულობა დაიწყო. ჯერ ჰუნთა შემოსევები იყო. შემდეგ სარდალი ბაჰრამ ჩუბინი აუჯანყდა შაჰ **ჰორმიზდ IV-ს** და დაატყვევა. მისი ვაჟი **ხოსრო II ფავრიზი** ბიზანტიაში იმპერატორ **მავრიკეს** შეეფარა.

ირანის არეულობით ისარგებლეს ქართველებმა და ქართლის დამოუკიდებლობა აღადგინეს. მათ მეთაურად აირჩიეს **გუარამ ბაგრატიონი**, ოღონდ მას **ერისმთავრის** ტიტული მისცეს (**შესაბამისად ქართლი საერისმთავროდ იწოდებოდა**). ერისმთავარი ქვეყნის მეთაურის თანამდებობა იყო შეზღუდული უფლებებით. მას ერისმთავრების გადაყენება, ან მათ შიდა საქმეებში ჩარევა არ შეეძლო. ამის გარანტია ერისთავებს ბიზანტიის იმპერატორმა მისცა, რომელმაც ქართლის ერისმთავარი თავის ვასალად მიიღო და ბიზანტიის უმაღლესი საკარისკაცო ტიტული **კურაპალატობა** უბოძა.

მავრიკეს დახმარებით ხოსრომ სპარსეთის ტახტი მოიპოვა, სანაცვლოდ კი 591 წლის ზავით ცნო ქართლის საერისმთავროს შექმნა. ამ დროს სპარსელებმა სვანეთიც დატოვეს.

ქართლის ერისმთავრის ხელისუფლება კიდევ უფრო ჩამოყალიბებულ სახეს იღებს გურგენის მემკვიდრის, **სტეფანოზ I-ის** (591-604; 616-627) დროს. მის სახელს უკავშირდება მცხეთაში ჯვრის მონასტრის აგება.

§27. ჰერაკლე კეისარი. ხატმებრძოლობა ბიზანტიაში.

ჰერაკლე კეისარი

VII საუკუნეს ბიზანტია შიდაარეულობებით შეხვდა. 602 წელს სამხედრო რეფორმის (დისციპლინის ამაღლება, ხარჯების შემცირება) გამო ჯარები იმპერატორ **მავრიკეს** აუჯანყდნენ და იმპერატორად ცენტურიონი **ფოკა** აირჩიეს, რომელმაც აიღო კონსტანტინოპოლი და სიკვდილით დასაჯა იმპერატორი ექვს ვაჟიშვილთან ერთად. ფოკა არ გამოირჩეოდა განათლებით და მიდრეკილი იყო ლოთობისა და ავხორცობისკენ. მალე ფოკა იძულებული გახდა დუნაის საზღვრის ჯარები აღმოსავლეთით გადაესროლა ირანის წინააღმდეგ, რითაც ისარგებლეს სლავებმა და ავარებმა და აქედან ბალკანეთზე შემოსევები განაახლეს. ბოლოს უზურპატორს აუჯანყდა აფრიკის პრეფექტი, რომლის შვილი, **ჰერაკლე** დიდი ფლოტით თავს დაესხა კონსტანტინოპოლს, სიკვდილით დასაჯა ფოკა და თვითონ გახდა იმპერატორი (**610 წ.**).

ჰერაკლეს უმძიმესი მემკვიდრეობა ერგო: სპარსელები კონსტანტინოპოლს უახლოვდებოდნენ, ჩრდილოეთიდან სლავები და თურქული მოდგმის ავარები უტევდნენ, ხაზინა დაცარიელებული იყო, არმიაში დაქირავებული ბარბაროსები ჭარბობდნენ, რომელნიც უმოტივაციოდ იბრძოდნენ.

პირველ რიგში ჰერაკლემ ავარებთან დადო დროებითი შეთანხმება და ხოსრო II-სთანაც სცადა იგივე, თუმცა სპარსელები წინ მიიწევდნენ: ამასობაში ხოსრო II-მ ბიზანტიას წაართვა სირია, პალესტინა, ფინიკია, კაპადოკია და 618 წელს თვით ეგვიპტეც კი და ბიზანტია ხორბლის მარაგების გარეშე დატოვა. კვლავ სპარსეთის გავლენის სფეროში მოექცა სომხეთი და ქართლი.

ასეთ კრიტიკულ სიტუაციაში ჰერაკლე არმიის შედგენას შეუდგა, რაშიც კონსტანტინოპოლის პატრიარქი სერგი დაეხმარა, რომელმაც საამისოდ საეკლესიო ჭურჭელიც

კი გადაადნო. მარტო დაქირავებულების იმედზე, რომ არ ყოფილიყო, იმპერატორმა ადმინისტრაციული რეფორმა გაატარა: **სახელმწიფო 4 თემად დაჰყო**, რომელსაც სტრატეგოსები განაგებდნენ. ისინი თემის სამხედრო, საგადასახადო და სასამართლო საქმეებს განაგებდნენ. თემებში არსებული თავისუფალი მიწები სამხედრო სამსახურის პირობით ბრძოლისუნარიან მამაკაცებს დაურიგდათ. მათ მიწის და მისი ვალდებულების მემკვიდრეობით გადაცემის უფლება ჰქონდათ, თუმცა გასხვისება არ შეეძლოთ. ასე შეიქმნა ადგილობრივთა მრავალრიცხოვანი არმია.

ჰერაკლეს დროს იმპერიის საზღვრებში ჩამოსახლდნენ და იმპერატორის ვასალობა მიიღეს სამხრეთ სლავურმა ტომებმა – სერბებმა და ხორვატებმა, რომელთაც მიწების გადაცემის სანაცვლოდ იმპერატორის ჯარში სამსახური იკისრეს. სლავების მასობრივმა ჩამოსახლებამ ბალკანეთში, აქვე ადრე მოსული თურქული მოდგმის ბულგარელების ეტაპობრივი გასლავება გამოიწვია.

არმიის რეფორმირების შემდეგ ჰერაკლემ 622 წლიდან სპარსელების წინააღმდეგ წარმატებული შეტევა წამოიწყო. საომარი კამპანია ალბანეთში, კაპადოკიასა და სომხეთში მრავალი წლის მანძილზე გაგრძელდა. იმპერატორის არყოფნით ისარგებლა ხოსრო II-მ და ავარიის ხაკანთან კავშირი დაამყარა. ხაკანმა ორგანამ (617-630) სლავთა ფლოტისა და ირანელთა ქვეითების დახმარებით 626 წლის აგვისტოში კონსტანტინეპოლს ხმელეთიდან და ზღვიდან ალყა შემოარტყა. ბიზანტიელებმა ჯერ **„ბიზანტიური ცეცხლის“** წყალობით მოახერხეს ხმელეთიდან მოიერიშეთა შეტევა, ხოლო შემდეგ სლავთა ფლოტი გაანადგურეს ზღვაზე და ავარებმაც უკან დაიხიეს. ქალაქის დაცვის მორალური ლიდერი პატრიარქი სერგი იყო.

ქალაქის გადარჩენის შემდეგ ჰერაკლემ მოკავშირეობის შესახებ წინადადება გაუგზავნა დას. თურქთა **ხაკან ჯიბლუს** (619-630). შეთანხმების მიხედვით, მათ ჯერ ირანელები კავკასიიდან უნდა გაეძევებინათ.

627 წელს კავკასიაში შემოიჭრა ხაზართა 40 000-იანი ლაშქარი ხაკან ჯიბლუს მეთაურობით. მათ ააწიოკეს ალბანეთის ციხე-ქალაქები, ქართლში შემოიჭრნენ და თბილისისკენ დაიძრნენ. მალე აქ მოვიდა ჰერაკლე თავისი ჯარით. გაიგო თუ არა ხოსრომ ჰერაკლეს და თურქთა ხაკანის შეთანხმების ამბავი, ალყის დაწყებამდე ქალაქის დასახმარებლად თავისი მხედართმთავარი ათასამდე რჩეული მხედრით გაგზავნა.

7 იანვარს ჰერაკლე თვით ქტესიფონზე დაიძრა. პანიკაში მყოფმა ხოსრომ უბრალო მოქალაქეებისა და ქალების შეიარაღებაც კი ბრძანა, თუმცა ქალაქის მისადგომებთან მისმა სარდალმა მოახერხა ბიზანტიელთა შეჩერება, რის შემდეგაც ჰერაკლემ შეტევა შეწყვიტა და ჩრდილოეთით წავიდა. ამის მიუხედავად ხოსროს ავტორიტეტი ირანის დასავლეთ მხარეების მსგავსად განადგურებული იყო. ამას დაემატა შუამდინარეთში საშინალი წყალდიდობა და მეფის მოკვლაც გადაწყდა. 28 თებერვალს შეთქმულებმა ხოსრო სიცოცხლეს გამოასალმე და ტახტზე მისი ვაჟი **კავადი** დასვეს რომელმაც **628 წ. აპრილში ბიზანტიასთან ზავი დადო, კავკასიაზე უარი თქვა ბიზანტიის სასარგებლოდ.** ამის შემდეგ თბილისის ბედიც გადაწყდა. თბილისი ხაზარებმა სასტიკად დაარბიეს, მაგრამ ქალაქი ირანელებმა დატოვეს და ის ბიზანტიელებს დაექვემდებარა.

ხატმებრძოლთა დევნა დაიწყო **ისავრიელთა** დინასტიის მმართველობის პერიოდში და ორ ეტაპად წარიმართა. პირველი პერიოდის ხატმებრძოლი იმპერატორები იყვნენ: **ლეონ III ისავრიელი (717-741)**, კონსტანტინე V (741-775), **ლეონ IV ხაზარი (775-780)**.

VIII საუკუნეში რამდენიმე ეპისკოპოსმა დაიწყო ქადაგება ხატების წინააღმდეგ. ამ პერიოდში ადამიანებს ხატები გაღმერთებული ჰყავდათ, რის გამოც მუსლიმები ქრისტიანებს კერპთაყვანისმცემლებს ემახდნენ. ხატმებრძოლ ეპისკოპოსებს დაუპირისპირდა კონსტანტინეპოლის პატრიარქი **გერმანე I (715-730)**.

ლეონ III (717-741) პირველი ხატმებრძოლი იმპერატორი იყო. ის თვლიდა, რომ მისი პოლიტიკის წყალობით იმპერია დაიბრუნებდა დაკარგულ ტერიტორიებს, მართლაც, რომ არა **ლეონ III, 717 წელს** კონსტანტინოპოლს მუსლიმები დაიპყრობდნენ. **717 წლის** არაბებმა ქალაქს ზღვიდან და ხმელეთიდან ალყა შემოარტყეს და 30 თვე უტევდნენ. **ბიზანტიური ცეცხლისა** და ბულგარეთის მეფის დახმარებით არაბები მოიგერია და **ლეონმა** რეფორმები დაიწყო.

726 წელს ლეონ III-მ გამოაქვეყნა პირველი ედიქტი ხატების წინააღმდეგ, თუმცა ის ხატების შემუსვრას კი არ ბრძანებდა, არამედ მხოლოდ იმას, რომ უფრო მაღლა დაეკიდათ ისინი, რათა ხალხის თაყვანისცემისაგან განერიდებინათ. ამას მოსახლეობის აღშფოთება მოჰყვა. **ლეონმა** უკვე სასურველი პატრიარქის გაყვანით დაიწყო ბერების რიცხვის შემცირება და მათი მიწების მითვისება, მაგრამ ამას ფრთხილად აკეთებდა.

ხატმებრძოლეობა დაგმო და იმპერატორი ანათემას გადასცა რომის პაპმა **გრიგოლ III-მ.** მაშინ **ლეონმა 734 წელს** რომში ფლოტი გაგზავნა, თუმცა იგი ზღვაზე ღელვამ გაანადგურა. მაშინ იმპერატორმა პაპებს სამხრეთ იტალიასა და სიცილიაში საეკლესიო მიწები, აგრეთვე ბალკანეთზე არსებული საეპისკოპოსოები ჩამოართვა და კონსტანტინეპოლის პატრიარქს დაუქვემდებარა.

ლეონის საქმე წარმატებით განაგრძო მისმა ვაჟმა კონსტანტინე V-მ. მან **754 წელს** პიერაში სასულიერო კრება მოიწვია, რომელზეც მან დიდი ზარ-ზეიმით დაგმო ხატები.

765 წლიდან დაიწყო ნამდვილი დევნა. ხატები დალეწეს, მონასტრები დახურეს, ყაზარმებად და სასტუმროებად აქციეს, სამონასტრო საკუთრება ჩამოართვეს, ბერ-მონაზვნები შეიპყრეს და დილეგში ჩაყარეს. ხუთი წლის განმავლობაში მთელს იმპერიაში მძვინვარებდა დევნა. ბერებს კრეჭდნენ, ცოლის მოყვანასა და გადასახადების გადახდას აიძულებდნენ; სამონასტრო სკოლებს ხურავდნენ. სამაგიეროდ საეკლესიო მიწებით და ქონებით სახელმწიფო ფონდი მდიდრდებოდა, ჯარი იზრდებოდა, საერო სკოლები იხსნებოდა.

ხატმებრძოლეობის პოლიტიკა შეცვალა დედოფალმა და რეგენტმა **ირინე ათენელმა,** რომლის ინიციატივით და კონსტანტინეპოლის პატრიარქ ტარასიოსის ხელმძღვანელობით მოწვეულმა ქალაქ **ნიკეაში 787 წელს VII მსოფლიო საეკლესიო კრებამ,** ნიკეაში აღადგინა ხატთაყვანისცემა. **797 წელს** ირინემ თავისი შვილი კონსტანტინე VI ჩამოაგდო და დააბრმავა.

§28. ფრანკების სამეფოს შექმნა მეროვინგების ხანაში. პაპის ოლქის შექმნა

ჩრდილო გერმანული ხალხი ფრანკები V საუკუნისთვის რომაელთა საზღვრებს მოადგნენ და მდინარე რაინის დასავლეთით დასახლება იწყეს. ისინი 2 დიდ ჯგუფად – **სალიელ** (ზღვისპირა, ანუ ჩრდილოეთის ზღვასთან) და **რიპუარელ** (მდინარისპირა, ანუ

რაინთან) მცხოვრებ ფრანკებად იყოფოდნენ, თუმცა ეს ჯგუფებიც პატარა ტომებისგან შედგებოდნენ, რომელთაც საკუთარი ბელადები ჰყავდათ.

481 წელს სალიელი ფრანკების ნაწილის მეფე გახდა ხლოდვიგ მეროვინგი (გვარის დამფუძნებელი ბაბუა მეროვი იყო). 485 წლისთვის მან მოკავშირეებად გაიხადა რიპუარელთა მეფე სიგიბერტი და ჩრდ. გალიაში გაბატონებულ **სიაგრიუმს** აუტეხა ომი, რომელიც რომის უკანასკნელი წარმომადგენელი იყო გალიაში და დას. რომის დაცემის შემდეგ დამოუკიდებელ მართველად ქცეულიყო. **486 წელს სუასონთან ბრძოლაში** სიაგრიუმი დამარცხდა და ვესტგოთთა მეფე ალარიხ II-თან გაიქცა, რომელმაც იგი ხლოდვიგს გადასცა. გალების და აქაური რომაელების ნაწილი კიდევ რამდენიმე წელი ებრძოდა ხლოდვიგს, თუმცა 5 წელში გალიის ნოყიერი მიწები ქალაქ პარიზით სრულად მის ხელთ აღმოჩნდა.

ხლოდვიგის ავტორიტეტი მალე გაიზარდა, რისი გამოხატულებაც იყო **493 წლის ორმაგი ქორწინება**: ოსტგოთთა მეფემ ხლოდვიგის და შეირთო, ხლოდვიგი კი თავის მხრივ ბურგუნდიის მეფის ასულ **კლოტილდაზე** დაქორწინდა. უკანასკნელი რომაული ქრისტიანობის მიმდევარი იყო და ორი წელი დაჟინებით ცდილობდა ქმრის დაყოლიებას ქრისტიანობაზე. ხლოდვიგიც ხვდებოდა ამ საქმის სარგებლიანობას, რადგან ამით გალიის მოსახლეობასთან მყარ კავშირს დაამყარებდა და ადგილობრივი ეკლესიაც მხარში ამოუდგებოდა. ამ ყველაფრის გათვალისწინებით და კლოტილდას დაჟინებით **496 წელს ხლოდვიგი ქრისტიანად მოინათლა 3000 (ან 6000) თანამებრძოლთან ერთად.**

507 წელს ფრანკთა გაერთიანებულმა ჯარებმა ხლოდვიგის მეთაურობით ომი წამოიწიეს ვესტგუთებთან და ოსტგუთების ჩარევის მიუხედავად **508 წლისთვის** გალიის უდიდესი ნაწილი წაართვეს, რის შემდეგაც ხლოდვიგმა მოკავშირე სალიელი და რიპუარელი მეფეების დახოცვა დაიწყო, რასაც მისი ნათესავი ლიდერებიც მიაყოლა და სიცოცხლის ბოლოს ფრანკთა ერთპიროვნული მეფე გახდა.

ხლოდვიგმა გაატარა რეფორმები და ჩამოაყალიბა მმართველობის აპარატი. მეფის შემდეგ მეორე თანამდებობის პირად დანიშნა **მაჟორდომი (მაიორდომი – „სახლის უფროსი“).**

ხლოდვიგის სიკვდილის შემდეგ **სალიკური სამართლის** მიხედვით მისი სამეფო 4-მა ვაჟმა გაინაწილა, თუმცა ძმები ძირითადად ერთად მოქმედებდნენ და განაგრძობდნენ სამფლობელოების გაზრდას გალიასა და რაინის აღმოსავლეთით. დასრულებულ იქნა სამხრეთ გალიისა და თიურინგიის დაპყრობა. **534 წელს** ბურგუნდიის სამეფოც ფრანკთა სამეფოს ნაწილი გახდა.

უდიდეს ტეროტორიაზე გაბატონების შემდეგ, მეროვინგთა მესამე-მეოთხე თაობებში უკვე ერთიანობა დაირღვა. საბოლოოდ VII საუკუნეში მეროვინგთა ფრანკთა სამეფო 3 ნაწილად გაიყო. ამასთან ნელნელა გადაგვარდნენ და რეალური ძალაუფლება დაკარგეს თვით მეროვინგების წარმომადგენლებმა და ამავე საუკუნის შუახანებიდან ამ სამეფოებს უკვე მაჟორდომები განაგებენ და პირველობისათვის ბრძოლებსაც ისინი აწარმოებდნენ. ამიერიდან მეროვინგი მეფეები მხოლოდ სამეფო ტანისამოსს ატარებდნენ და უცხოული ელჩობის მიღებას ესწრებოდნენ, რომლის დროსაც სასაუბრო ტექსტს მაჟორდომები უდგენდნენ. მაჟორდომებისვე ნებართვით შეეძლოთ მხოლოდ მათ სამეფო სასახლის დატოვება და

თავიანთ მამულში გასეირნება. ამის გამო ბოლო მეროვინგებს ისტორიკოსებმა „ზარმაცი მეფეები“ შეარქვეს.

მაჟორდომებიდან განსაკუთრებულ წარმატებას მიაღწია **კარლოს მარტელმა** რომელიც 719-741 წლებში უცვლელად განაგებდა მთელს ფრანკთა სამეფოს. 711-21 წლებში აფრიკიდან მოსულმა მუსლიმმა არაბებმა და ბერბერებმა ესპანეთი დაიპყრეს და იქედან ფრანკების სამეფოზე თავდასხმები დაიწყეს და ნარბონის მხარე დაიკავეს. **732 წელს პუატიესთან ბრძოლაში კარლოს მარტელმა მუსლიმთა ჯარს მძიმე მარცხი აწვნია** და თანდათან აღკვეთა მათი წინსვლა ევროპის სიღმეში.

კიდევ უფრო წარმატებული გამოდგა კარლოს მარტელის ვაჟი **პიპინ მოკლე**, რომელმაც შემლო არაბებისთვის ნარბონის წართმევა და საფრანგეთის ტერიტორიიდან მათი გაძევება. პიპინი მაჟორდომი 741 წლიდან გახდა და ტრადიციის მიხედვით თავიდან მასაც მოუწია მეროვინგთა წარმომადგენელ, **ხილდერიკ III-ის (743-751)** ტახტზე დასმა, თუმცა როდესაც ძალაუფლება განიმყარა გადაწყვიტა მეფის გვირგვინი თვითონ მიეღო, ოღონდ ამისთვის ქრისტიანული ეკლესიის იდეოლოგიური მხარდაჭერა სჭირდებოდა, რადგან მეროვინგებს ქრისტიანული ეკლესიის კურთხევით ჰქონდათ ფრანკთა სამარადჟამო მეფობა მინიჭებული.

პიპინი მხარდაჭერისთვის უხვად ასაჩუქრებდა ერთგულ რაზმელებს, მფარველობდა ეკლესიას. მამამისის მიერ ბენეფიციუმის რეფორმისას ჩამორთმეული მიწები ეკლესიას უკანვე დაუბრუნა. **751 წელს საერთო სახალხო კრებაზე ფრანკებმა მიიღეს გადაწყვეტილება, „ყველა ფრანკის სახელით“ რომის პაპ ზაქარიასთვის (741-752) კითხვით მიემართათ – „მართებულია თუა რა, რომ ფრანკი მეფეები მეფის ტიტულს ატარებენ და მეფის ძალაუფლებას კი არ ფლობენ?“** პაპმა უპასუხა: „ნებისმიერი მეფის ძალაუფლების წყარო უნდა იყოს ხალხი. ამიტომ ჯობს, მეფე უწოდოთ მას, ვისაც ძალაუფლება აქვს, ვიდრე იმას, ვისაც მეფის ძალაუფლება არა აქვს, მაგრამ ის უნდა აკურთხოს რომის ეკლესიამ“.

ამ პასუხის შემდეგ პიპინმა ფრანკები კვლავ შეკრიბა და ის მეფედ აირჩიეს. პიპინი მეფედ მაინცის არქიეპისკოპოსმა ბონიფაციუსმა აკურთხა. შემდეგ კი **754 წელს რომის პაპმა სტეფანე II-მ (752-757) ის ხელმეორედ აკურთხა** და რომაული პატრიცის წოდება მიანიჭა. პაპი ეკლესიიდან განკვეთით დაემუქრა ყველას, ვინც პიპინის მემკვიდრეების მეფობას წინ აღუდგებოდა, პიპინმა კი საზეიმოდ ფიცი დადო, რომ ის და მისი შთამომავლები ყოველთვის დაიცავდნენ რომის ეკლესიას. ასე ჩაეყარა საფუძველი ახალ ფრანკულ სამეფო საგვარეულოს – **კაროლინგების დინასტიას (რომლის სახელწოდებაც პიპინის მამის, კარლ მარტელის, სახელიდან მომდინარეობს).**

მალე „ვალის დაბრუნების“ დრო მოვიდა. საქმე ის იყო, რომ რომი მუდმივ საფრთხეს გრძნობდა მეზობელი ლანგობარდიის სამეფოსგან. პიპინმა **ჯარი შეკრიბა და ლანგობარდების წინააღმდეგ რამდენიმეჯერ გაილაშქრა.** მან იტალიის მიწების ნაწილი (რავენას და რომის ოლქები), რომელთაც აქამდე ბიზანტიელები ფლობდნენ და ახლა ლანგობარდები ეპოტინებოდნენ, დაიპყრო და **756 წელს საჩუქრად რომის პაპს გადასცა.** ასე ჩამოყალიბდა რომის პაპის ოლქი, სადაც ის უმაღლესი საერო ხელისუფალი იყო. შემდგომში ეს ფაქტი რომის პაპების სახელმწიფოს ჩამოყალიბების კანონიერი (ლეგიტიმური) საფუძველი გახდა. იტალიაში პაპებისთვის სამფლობელოების შემატებას ფრანკთა მეფეები შემდგომშიდაც

განაგრძობდნენ.

ფეოდალური წესით მიწის გამცემი სიუზერენად ითვლებოდა; პაპებს კი ფრანკთა მეფეებთან ვასალობა არ სურდათ, ამიტომ შექმნეს ყალბი დოკუმენტი ე.წ. **კონსტანტინეს ნაბოძარი**. დოკუმენტის მიხედვით, თითქოს, რომის იმპერატორ კონსტანტინე I კეთრით იტანჯებოდა და პაპმა სილვესტერ I-მა იგი ქრისტიანად მონათვლით განკურნა. სამაგიეროდ, იმპერატორმა პაპს უბოძა საიმპერატორო ნიშნები (მეწამული მოსასხამი და ოქროს დიადემა), **ქალაქი რომი, იტალიისა და მთელი დასავლეთის ქვეყნები და ქალაქები**, სამაგიეროდ თავისთვის დაიტოვა იმპერიის აღმოსავლეთი ნაწილი. ამით პაპები ფრანკ მეფეებს ეუბნებოდნენ, რომ რასაც ისინი ჩუქნიდნენ, ის ისედაც პაპების საკუთრება იყო და სინამდვილეში ისინი იყვნენ სენიროები, რადგან მათგან ჰქონდა კაროლინგებს მეფობა მიღებული.

§29. კარლოს დიდი.

768 წელს პიპინ მოკლემ სიკვდილის წინ სამეფო მის ორ შვილს **კარლომანსა და კარლოსს** გაუნაწილა. ძმებს შორის ურთიერთობა დაძაბული იყო, თუმცა ომამდე არ მივიდა, რადგან 3 წელში კარლომანი გარდაიცვალა (ერთი ცნობით კარლომანი მისმა ძმამ კარლოსმა მოაკვლევინა, როდესაც მის მხლებლებს უბრძანა, რომ ჩუმად მოეწამლათ მისთვის ღვინო) ქვეყნის ერთპიროვნული მმართველი კი კარლოსი გახდა.

კარლოს დიდის მეფობის (768-814) დროს ფრანკთა სამეფო ძლიერ და ვრცელ სახელმწიფოდ გადაიქცა. ამ პერიოდს ფრანკთა სამეფოს ისტორიაში **„კაროლინგების ოქროს ხანას“** უწოდებენ.

კარლოსმა მთელი ცხოვრება ლაშქრობებში გაატარა. ყველაზე ხანგრძლივი დაპირისპირება კი ერთ-ერთ გერმანულ ტომთან – **საქსებთან** ჰქონდა. კარლოსმა წარმართ საქსებთან ომი ქრისტიანი მისიონერების დაცვის საბაბით წამოიწყო, რადგან ისინი მისიონერებს ხოცავდნენ. 772 წელს კარლოსმა საქსების წინააღმდეგ ომი დაიწყო, რომელიც 30 წელს გაგრძელდა. საბოლოოდ კარლოსმა საქსები დაამარცხა და მათი მიწა-წყალი თავის სამეფოს შეუერთა. საქსებმა მიიღეს ქრისტიანობა და კარლოსს დამორჩილდნენ.

778 წელს კარლოსმა პირენეი გადალახა და ადგილობრივ ბასკებთან და გაბატონებულ მუსლიმ მართველებთან მრავალწლიან ომებში გამარჯვების შემდეგ ჩამოაყალიბა „ესპანური მარკა“, რომელიც თანამედროვე ნავარას, არაგონისა და კატალონიის მიწებს მოიცავდა.

800 წელს რომის პაპს, ლეო III-ს, ქალაქ რომის მოქალაქეთა ნაწილი აუჯანყდა და იგი ქალაქიდან გააძევეს. პაპმა დასახმარებლად კარლოს დიდს მიმართა. ფრანკთა მეფე ჯარით ჩავიდა რომში, აჯანყებულები დააწყნარა და პაპი დააბრუნა. პაპის ზოგი მოწინააღმდეგე გაასამართლეს და რომიდან გაასახლეს. შობის დღესასწაულს კარლოსი რომში შეხვდა. ფრანკთა მეფე, რომის პაპი, მათი ამალა და რომის მოქალაქეები სალოცავად წმინდა პეტრეს

საფლავზე მივიდნენ. როცა კარლოსი წმინდა მოციქულის, პეტრეს, საფლავზე ლოცულობდა, პაპმა ლეომ თავზე სამეფო გვირგვინი მოულოდნელად დაადგა, მთელმა იქ მყოფმა ხალხმა შესძახა: „კეთილშობილ კარლოსს, ღვთისგან გვირგვინკურთხეულს, რომის დიდ და მშვიდობისმყოფელ იმპერატორს, სიცოცხლე და გამარჯვება!“. სადიდებელი გალობის შემდეგ, ძველი წეს-ჩვეულების თანახმად, პაპმა მუხლი მოიდრიკა მის წინაშე და თაყვანი სცა, როგორც იმპერატორს“. ამდენად კარლოსი დასავლეთ რომის ანუ რომეეების იმპერატორად გამოცხადდა.

ფრანკების სამეფო კარზე მანამდეც არსებობდა აზრი, რომ კარლოსი იმპერატორად ელიარებიანთ, მაგრამ რომის პაპის ქცევით უკმაყოფილო დარჩა, რადგან ასე გამოდიოდა, რომ ეს ტიტული პაპების წყალობით მიიღო. მართლაც, ხელსაყრელ შემთხვევაში პაპები ყოველთვის მოხერხებულად სვამდნენ კითხვას: „განა საიმპერატორო გვირგვინი პაპის მიერ არ იყო ნაბოძები და განა ის, ვინც უბოძებს, უფრო მაღლა არ დგას იმაზე, ვინც ნაბოძებს მიიღებს?“.

კარლოს დიდმა ადმინისტრაციული რეფორმის ფარგლებში სამეფო – **საჰერცოგოებად და საგრაფოებად დაჰყო, საზღვრის გასწვრივ კი სპეციალური ოლქები – მარკები გამოყო. მსხვილი ეთნოტერიტორიების სათავეში ჰერცოგები იდგნენ. შედარებით მცირე მამულები ჰქონდათ გრაფებს.**

ეპისკოპოსებიც იმპერატორის გადაწყვეტილებას უნდა დამორჩილებოდნენ. კარლოს დიდი იმპერიაში მოგზაურობის დროს მუდმივად აკონტროლებდა, როგორ ასრულებდნენ საკუთარ უფლება-მოვალეობებს გრაფები და ეპისკოპოსები. თუმცა მონარქს ხშირად არ ეცალა ყველა კუთხის შესამოწმებლად, რის გამოც იქ თავის წარმომადგენლებს აგზავნიდა.

იმპერიაში ყველა მოქალაქე გადასახადს იხდიდა. პრივილეგირებული არც სამღვდელოება იყო და არც არისტოკრატია.

VIII საუკუნის ბოლოდან ჩრდილო გერმანულმა ტომებმა სკანდინავიიდან და იუტლანდიიდან ევროპაზე თავდასხმები დაიწყეს. მათ **ნორმანებს (ჩრდილოელებს) უწოდებდნენ**, თავიანთ თავს კი **ვიკინგებს** (მებრძოლებს) ეძახდნენ. მათგან თავდასაცავად კარლოსმა ნორმანდიაში საზღვაო პორტები გახსნა და გემთმშენებლობას ჩაუყარა საფუძველი.

მართალია **კარლოსმა წერა-კითხვა მოწიფულ ასაკში ისწავლა**, თუმცა მაინც კარგი განათლების მიღება მოასწრო და ისწავლა ბერძნული და ლათინური ენები. კარლოსი დიდად უწყობდა ხელს განათლებას. გამოსცა სპეციალური ბრძანება სამონასტრო სკოლების შექმნის შესახებ. ყველა თავისუფალი მოქალაქე ვალდებული გახდა იქ შვილისთვის ზოგადი განათლება მიეცა. სამეფო სასახლეშიც შეიქმნა სკოლა, სადაც ქვეყნის მართვის საკითხებს ასწავლიდნენ. ამასთან, ევროპის სხვადასხვა ქვეყნიდან იწვევდნენ ცნობილ სწავლულებს და ბევრ მათგანს მნიშვნელოვან საერო და სასულიერო თანამდებობებზეც ნიშნავდნენ.

კარლოს დიდის დროს ფილოსოფიური აზროვნებისა და კულტურის განვითარებას ისტორიკოსები **„კაროლინგურ აღორძინებას“** უწოდებენ.

ფრანკთა იმპერიის დაშლა

კარლოს დიდის შემდეგ ფრანკთა იმპერატორი გახდა მისი ვაჟი **ლუი I ღვთისმოსავი (814-840)**. მან მთელი მეფობა ეკლესიაზე ზრუნვას მიუძღვნა. აღადგინა დანგრეული

ეკლესია-მონასტრები და ააშენა ახლები. ლუიმ თავიდანვე იზრუნა მემკვიდრეობაზე და მისი იმპერია სამ ვაჟს გაუნაწილა (**ლოტარ I, შარლ მელოტი, ლუდვიგ გერმანელი**).

ლუის გარდაცვალების შემდეგ ლოტარს აუჯანყდნენ უმცროსი ძმები – შარლ მელოტი და ლუდვიგ გერმანელი და მოითხოვეს მისგან მიწების ახლებურად გაყოფა. ლოტარი დიდხანს ყოყმანობდა და დროს წელავდა, მაგრამ მოლაპარაკებით ვერაფერს გახდა. 841 წლის 25 ივნისს ფონტენუას ველზე (ქ. ოსერთან, ბურგუნდიაში) ძმების გაერთიანებულმა ლაშქარმა დაამარცხა იმპერატორ ლოტარის ლაშქარი, თუმცა კი გამარჯვებულმა მხარემაც დიდი დანაკლისი განიცადა და ომი ველარ განაგრძო.

842 წელს სტრასბურგში მეამბოხე ძმებმა წერილობით შეჰფიცეს ბოლომდე ებრძოლათ ლოტარისგან დამოუკიდებლობისა და თანაბარი სამფლობელოების მიღწევისათვის. მაშინ ლოტარმაც დაყარა ფარ-ხმალი. **843 წელს ვერდენში კარლოს დიდის სამმა შვილიშვილმა – იმპერატორმა ლოტარმა, გერმანიის მეფე ლუდვიგმა და შარლმა ხელი მოწერეს ფრანკთა იმპერიის დაშლას.**

ლოტარს დარჩა იტალია.

ლუდვიგ გერმანელს ერგო „აღმოსავლეთ ფრანკთა სამეფო“, გვიანდელი გერმანია.

შარლ მელოტს ერგო „დასავლეთ ფრანკთა სამეფო“, გვიანდელი საფრანგეთი.

§30. ისლამისა და არაბთა სახალიფოს ჩამოყალიბება

არაბების სამშობლო სამხრეთ-დასავლეთ აზიაში მდებარე არაბეთის ნახევარკუნძულია. ისინი საცხოვრებელი პირობებით 2 ნაწილად იყოფოდნენ. ჩრდილოეთით მოსახლე არაბები, რომლებსაც **ბედუინებს** (ბედავ – უდაბნოს ადამიანი) უწოდებდნენ, მომთაბარეობასა და ნადირობას მისდევდნენ. ისინი ძირითადად მესაქონლეები იყვნენ; აქლემების, ცხვრის ან თხის მოშენებას მისდევდნენ, თუმცა უმეტესად აქლემებს აშენებდნენ, რომელთაც გადასაადგილებლად, ტვირთის გადასაზიდად და სახორცედ იყენებდნენ, გამოიყენებოდა მისი ბეწვიცა და ტყავიც.

ბედუინები მამაცი მეომრები იყვნენ. მწირ და უდაბნო ქვეყანაში მათი შემოსავალი საარსებოდ საკმარისი არ იყო, ამიტომ დანაკლისის შესასვსებად ისინი ქარავნების ძარცვარბევასაც ეწეოდნენ.

არაბეთის ნახევარკუნძულის სამხრეთ-დასავლეთში. ოაზისებში, მდებარეობდა ქალაქები, რომელთა მოსახლეობაც მიწათმოქმედებასა და მეზღვაობას მისდევდა: მოჰყავდათ ქერი, ყურძენი, შაქრის ლერწამი, ხეხილის ბაღებში ხარობდა ფინიკი, ლეღვი.

არაბეთის ნ.კ-ზე გადიოდა **გუნდრულის სავაჭრო გზა**, რომელზეც მდებარეობდა ორი უმნიშვნელოვანესი ქალაქი, **მექა და იასრიბი ანუ მედინა**. ქალაქ მექას წარჩინებული, მაგრამ გაღარიბებული **ჰაშიმის გვარიდან, კურაიშთა ტომიდან იყო მუჰამედი**. იგი ადრე დაობლდა და ჯერ ბაბუამ, შემდეგ კი ბიძა აბუ ტალიბმა აღზარდა. მუჰამედი ბავშვობაში მწყემსი იყო. როცა წამოიზარდა, ვაჭრობა დაიწყო და ქარავანთან ერთად მრავალი ქალაქი მოიარა.

მექა ეთნიკურად და რელიგიურად ჭრელი ქალაქი იყო. ამ მრავლად ცხოვრობდნენ დევნილი „ერეტიკოსი“ ქრისტიანები და იუდეველები, მათ ფონზე მუჰამედმა შექმნა ახალი რელიგია - **ისლამი, რაც მორჩილებას (ღმერთის) ნიშნავს**. გადმოცემის თანახმად, მუჰამედს

მექას მახლობლად მდებარე **ჯაბალ ალ ნურის მთაზე**, ჰირას გამოქვაბულში ეცხადებოდა **ანგელოზი გაბრიელი (ჯიბრაილი)**, რომელიც გადასცემდა ღვთის სიტყვას.

მუჰამადმა დაიწყო თავისი სარწმუნოების მექელთა შორის ქადაგება და თანდათან პოპულარობა მოიპოვა. მექის ელიტას არ მოსწონდა მუჰამედის საქმიანობა. ისინი შიშობდნენ, რომ წარმართული ღვთაებების უარყოფა გამოიწვევდა მექის, როგორც რელიგიური ცენტრის, დაცემას, ამიტომ მუჰამედის მოკვლა განიზრახეს. თავის გადასარჩენად მუჰამედმა **622 წლის 24 სექტემბერს მექა დატოვა და 70-80 მიმდევართან ერთად ქალაქ იასრიბში გადასახლდა**. ჰიჯრას მუსლიმები იმდენად დიდ მნიშვნელობას ანიჭებენ, რომ **637 წლიდან (ხალიფა ომარის გადაწყვეტილებით) წელთაღრიცხვას სწორედ 622 წლის 24 სექტემბრიდან იწყებენ**.

დროთა განმავლობაში ახალ რჯულზე თითქმის მთელი ქალაქი მოექცა, რის გამოც იასრიბს, (მადინა) ანუ „წინასწარმეტყველის ქალაქი“ ეწოდა.

მედინაში მუჰამედი ერთდროულად აყალიბებს ახალი რელიგიის ძირითად დოგმებსა და პრინციპებს და ქმნის სახელმწიფოს პოლიტიკური მოწყობის საფუძვლებს. მედინაში აშენდა პირველი მეჩეთი, შეიქმნა მუსლიმური რიტუალის – ლოცვის, განბანვის, მარხვის, სალოცავად მოწოდების, სავალდებულო მოწყალების და სხვა საფუძვლები.

მუჰამედის სახელმწიფო **თეოკრატიული** ფორმის იყო, რომლის ლიდერი ერთდროულად სასულიერო და პოლიტიკურ სფეროებს ხელმძღვანელობდა. ის გამოსცემდა კანონებს, მიჰყავდა სასამართლო პროცესები, კრეფდა გადასახადებს, აწარმოებდა ომებსა და დიპლომატიურ მოლაპარაკებებს.

630 წელს, ჰიჯრიდან 8 წლის შემდეგ, მუჰაჯირები (ლტოლვილები) მუჰამედის წინამძღოლობით მექაში დაბრუნდნენ, ბრძოლით აიღეს ქალაქი და იქ ზარ-ზეიმით შევიდნენ. არსებობს გადმოცემა, რომლის თანახმად მუჰამედი იერუსალიმსაც ეწვია და წმინდა ადგილები მოილოცა. ამიტომ მექა, მედინა და იერუსალიმი მუსლიმთა წმინდა ქალაქებია.

მუჰამედი 632 წლის 8 ივნისს, ხანმოკლე ავადმყოფობის შემდეგ, მედინაში გარდაიცვალა და იქვე აგებულ მეჩეთში დაკრძალეს.

რადგან მუჰამედს მამაკაცი მემკვიდრე არ დარჩა, მის საქმის გამგრძელებლად აირჩიეს მისივე სიმამრი (აიშას მამა) **აბუ ბაქრი (632-634)**. მან ხალიფას ტიტული მიიღო, რაც მუჰამედის „მოადგილეს, შემცვლელს, მემკვიდრეს“ ნიშნავს. შედეგად მუსლიმ არაბთა სახელმწიფოს სახალიფოეწოდა. ასე დაიწყო მუჰამედის მეგობრების მმართველობა, რომელსაც **„4 მართლმორწმუნე ხალიფას“** ხანას უწოდებენ. იგი თითქმის 30 წელი გრძელდებოდა.

აბუ ბაქრის შემდეგ ხალიფად აირჩიეს მუჰამედის უახლოესი მეგობარი და ერთ-ერთი სიმამრი (ჰაფსას მამა). **ომარი** ენერგიული მმართველი გამოდგა. მის დროს არაბთა ჯარებმა დაიპყრეს ვრცელი ტერიტორიები აზიასა და აფრიკაში.

ომარის მმართველობის დროს არაბებმა ბიზანტიას წაართვეს სირია (634-5), პალესტინა (636- 637) და ეგვიპტე (641-645), ხოლო სასანიანებს მესოპოტამია (636), დედაქალაქი ქტესიფონი (637 წ.), და დასავლეთ ირანი (637-644). ყველაზე მნიშვნელოვანი ბრძოლები 636 წელს მოხდა – ბიზანტიელებთან იარმუქთან და სპარსელებთან კადისიასთან. მიუხედავად მეტოქეთა მრავალრიცხოვნობისა, მსუბუქადაღჭურვილი, მანევრირებადი და საბრძოლო არეალზე ადაპტირებული არაბული არმიები, მრავალდღიან ბრძოლებში უფრო ეფექტური

აღმოჩნდნენ და მოწინააღმდეგეთა ძალები გაანადგურეს.

644 წელს ომარი ირანის დაპყრობით გაბოროტებულმა სპარსმა მონამ სასიკვდილოდ დაჭრა. სიკვდილამდე მან ექვსკაციანი საბჭო მოიწვია, რომელსაც ხალიფა უნდა აერჩია. კანდიდატები იყო: მექის გავლენიანი საგვარეულოს, ომაიანების წარმომადგენელი ოსმანი - მუჰამედის სიძე (ერთ-ერთი ქალიშვილის ქმარი) და ალი - მუჰამედის გამზრდელი ბიძის, აბუ ტალიბის შვილი და მეორე ქალიშვილის, ფატიმას ქმარი. საბჭომ უპირატესობა ოსმანს მიანიჭა. ამას არ შეურიგდნენ ალის მომხრეები, რომელთაც ცალკე პოლიტიკური დაჯგუფება ჩამოაყალიბეს, რის გამოც შიიტები უწოდეს („შია“ - არაბ. „დაჯგუფება“, „პარტია“).

ოსმანიც წარმატებული მმართველი გამოდგა. ჩრდ. აფრიკაში ბიზანტიას წაართვეს კართაგენი, დასრულდა ირანის, კავკასიის და ნაწილობრივ შუა აზიის დაპყრობა. ოსმანის დავალებით შეადგინეს ყურანის ოფიციალური რედაქცია. საბოლოოდ 656 წელს შიიტებმა ხალიფას სასახლე აიღეს, ოსმანი მოკლეს და ხალიფად ალი (656-661) აირჩიეს. ამის გამო არაბთა სახალიფოში სამოქალაქო ომი დაიწყო. სირიის მმართველმა მუავიამ, რომელიც ოსმანის მსგავსად, ომაიანების საგვარეულოს წარმომადგენელი იყო, ახალი ხალიფის, ალის წინააღმდეგ დაიწყო ომი.

რამდენიმეწლიანი დაპირისპირების შემდეგ ალიმ სამოქალაქო ომის დასრულება გადაწყვიტა და საამისოდ მზად იყო სერიოზულ ტერიტორიულ დათმობებზე წასულიყო მუავიას მიმართ, მაგრამ მისი მომხრეების რადიკალური ნაწილი (ხარიჯიტები) ამის სასტიკი წინააღმდეგი იყო და მათ 661 წელს ალი მოკლეს. გამარჯვებული კი მუავია დარჩა, რომელიც ხალიფა გახდა (661-680 წწ.) და სათავე დაუდო ომაიანების დინასტიის მმართველობას.

რა იყო არაბთა წარმატებების საიდუმლო?

1. არაბთა ლაშქარი მრავალრიცხოვანი არ იყო. უდაბნოში მრავალრიცხოვანი არმიის მომარაგება სურსათითა და წყლით შეუძლებელი იყო. დროთა განმავლობაში მომთაბარე არაბთა ლაშქარი ჩინებულად ორგანიზებულ არმიად გადაიქცა. არაბი მეომრები და ცხენები მძიმედ შეჯავშნული არ იყვნენ, რის გამოც თავისუფლად მოძრაობდნენ და ცხენოსანთა ლაშქარიც სწრაფად გადაადგილდებოდა.

2. არაბებს გაცილებით ღმობიერი რელიგიური პოლიტიკა ჰქონდათ განსხვავებული რელიგიების მიმართ, ვიდრე ბიზანტიელებსა და სპარსელებს, რომლებიც ხშირად სასტიკადაც დევნიდნენ განსხვავებულ მიმდინარეობებს.

3. აქტიური დაპყრობების პერიოდში არაბები დასამორჩილებელ ხალხებს ბევრად მცირე გადასახადს თხოვდნენ, ვიდრე ბიზანტიელები და სპარსელები. შედეგად, ამით თავის მიმართ დადებითად განაწყობდნენ ხალხებს.

პირველი სამოქალაქო ომის დროს ჩამოყალიბდა 2 ძირითადი მიმდინარეობა ისლამში **სუნიზმი** და **შიიზმი**.

§31. არაბთა სახალიფო ომაიანებისა და აბასიანების დროს, არაბული კულტურა

ომაიანების დროს დაპყრობები კვლავ გაგრძელდა. ხალიფა მუავიამ (661-680) დაიპყრო შუა აზია, განაახლა შეტევა ბიზანტიის „აფრიკის საეგზარქოსოზე“, რომელიც მისმა მემკვიდრეებმა 698 წელს დაიპყრეს. 674-678 წლებში არაბულმა არმიამ და ფლოტმა ხმელეთიდან და ზღვიდან ალყა შემოარტყა კონსტანტინოპოლს, მაგრამ ბიზანტიელებმა

ახლად გამოგონებული „ბერძნული ცეცხლის“ დახმარებით გაანადგურეს არაბული ფლოტი და ქალაქი აღებას გადაურჩა.

სახალიფოში ვითარება VII საუკუნის ბოლოდან შეიცვალა. ხალიფა **აბდ ალ-მალიქმა** (685-705) სახელმწიფო ენად არაბული ენა დააწესა, და სახელმწიფო გზები მოაწესრიგა. ამის შემდეგ შესაძლებელი გახდა სწრაფად გადაადგილება და სახალიფოს შორეულ პროვინციებთან დაკავშირება. დაიწყო დაპყრობილი ხალხების არაბიზაცია.

743 წლიდან ომაიანების დინასტიაში ხალიფას ტახტისთვის ბრძოლა გაჩაღდა, 745 წლიდან იმპერიის სხვადასხვა მხარეებში შიიტთა სხვადასხვა დაჯგუფებების (ხარიჯიტები, იბადიტები) ამბოხებები დაიწყო. 747 წელს ამბოხებულთა ერთ-ერთი ლიდერი აბასიანთა მეთაური და აბულ აბასი გახდა, რომელიც წინასწარმეტყველ მუჰამედის ნათესავი იყო. 749 წელს აბულ აბასმა თავი ხალიფად გამოაცხადა. 750 წლის 25 იანვარს მდ. ზაბთან ბრძოლაში ომაიანები აბასიანებთან საბოლოოდ დამარცხდნენ. ბრძოლაში 300-მდე ომაიანელი ამოწყდა. **ომაიანთა დინასტია აბასიანთა დინასტიამ შეცვალა (750 წ)**

ხელისუფლებაში მოსულ აბასიანებს ომაიანელთა მომხრე მოსახლეობა მტრულად შეხვდა. სირიის მოსახლეობა იძულებით იქნა დაშოშმინებული, თუმცა თანდათან აშკარა გახდა რომ აბასიანები სახალიფოს ერთიანობას სამუდამოდ ვერ შეინარჩუნებდნენ. **პირველი იმპერიას „ალ-ანდალუსი“ (კორდოვას საამირო ესპანეთში) ჩამოშორდა, სადაც ხალიფა ჰიშამის შვილიშვილი აბდურაჰმანი ჩავიდა, ხელისუფლება მოიპოვა და დამოუკიდებლობა გამოაცხადა. 777-788 წლებში ჩამოშორდა მაღრიბი (დღევ. მაროკო და ჩრდ. ალჟირი).**

ხალიფა **ალ-მანსურმა** პოლიტიკური ცენტრი ერაყში გადაიტანა და სასანიანთა დედაქალაქ ქტესიფონის ნანგრევების მახლობლად 762 წელს დააარსა ახალი დედაქალაქი - **ბაღდადი**.

აბასიანთა ოქროს ხანას პოეტებისა და ლიტერატორების მფარველი ხალიფას **ჰარუნარ-რაშიდის (786-809)** მმართველობას უწოდებენ. მის დროს სახალიფოში განვითარდა სოფლის მეურნეობა, ხელოსნობა, ვაჭრობა და კულტურა.

განათლებას განსკუთრებით ხელს უწყობდა ხალიფა **ალ-მამუნი (813-833)**, რომელმაც ბაღდადში დააარსა დიდი ბიბლიოთეკა „სიბრძნის სახლი“, რომელიც სამეცნიერო ცენტრად იქცა. მანვე ქალაქის გარეუბანში 829 წელს ააგო ობსერვატორიაც. მალე სახალიფოს ქალაქები დაიფარა ყველასთვის ხელმისაწვდომი ბიბლიოთეკებით. შედეგად ბაღდადი ასტრონომიის, მათემატიკის, გეოგრაფიის, მედიცინის, სამართალმცოდნეობისა და ფილოსოფიის მსოფლიო ცენტრი გახდა.

პარალელურად დაიხვეწა ქალაქების მმართველობაც. ქალაქის მუსლიმანურ სასამართლოს ხელმძღვანელობდა **ყადი; მუჰთასიბს** – სასმელი წყლის კონტროლი, ქუჩების სისუფთავის კონტროლი და ბაზრების ზედამხედველობა ევალებოდა.

სახალიფოში რეგულარული არმიის შექმნამ შეამცირა დინასტიის დამოკიდებულება არაბულ ტომობრივ საჯარისო გაერთიანებებზე და შემდეგ დააკნინა არაბთა გავლენაც სატახტო ქალაქში. თუმცა კი ღულამების მხედართმთავრების ძალაუფლება ისე გაიზარდა, რომ IX ს-ის II ნახევრიდან ხალიფებსაც კი ცვლიდნენ საკუთარი სურვილით.

ასეთ პირობებში ბუნებრივია იზრდებოდა შორეულ მხარეთა ამირების დამოუკიდებლობაც და იმპერია თანდათან იშლებოდა. IX საუკუნის ბოლოს ის მხოლოდ არაბეთის ნკ-ს

დასავლეთს, ერასა და დასავლეთ ირანს მოიცავდა. 945 წელს ჩრდ-დას. ირანში გაბატონებულმა შიიტმა ბუიდებმა ბაღდადი აიღეს და სახალიფო თავის მმართველობას დაუქვემდებარეს, თუმცა კი ხალიფას ხელისუფლება ფორმალურად მაინც შეინარჩუნეს 1258 წლამდე.

32.არაბული ესპანეთი

VIII საუკუნის დასაწყისისთვის (706-709 წლ) არაბებმა ჩრდილოეთ აფრიკის დას. ნაწილიც (მალრიბი, დღევ. მაროკო და ჩრდ. ალჟირი) დაიპყრეს და მიაღწენენ ბიზანტიის საკუთრება ქ. სეუტას.

სეუტას ოლქი ბიზანტიას ეკუთვნოდა, მაგრამ 709 წლისთვის, როდესაც მას არაბები მოადგნენ, ბიზანტიას მის დასაცავად არ ეცალა, 711 წელს არაბმა სარდალმა ტარიქ იბნ ზიადმა 6700 მუსლიმი ბერბერისა და 300 არაბით აფრიკიდან სრუტე გადაცურა და იბერიის ნახევარკუნძულზე გადავიდა. სადაც გვადალტეს ბრძოლაში დაამარცხა გოთების გაერთიანებული არმია

დაპყრობილ ესპანურ მიწას არაბებმა ალ-ანდალუსი (ანდალუსია) უწოდეს ალ-ანდალუსი არაბეთის სახალიფოს შემადგენლობაში შედიოდა, მაგრამ 756 წელს აქ დამასკოდან გამოქცეულმა ომაიანმა უფლისწულმა აბდ არ-რაჰმან I-მა (756-788) დამოუკიდებელი საამირო შექმნა. მან ისარგებლა სხვადასხვა არაბული ტომების შიდა დაპირისპირებით და 756 წელს სევილია აიღო, მოგვიანებით კორდოვასთან დაამარცხა ალ-ანდალუსის მმართველი და თავი ალ-ანდალუსის ამირად გამოაცხადა. საამიროს ცენტრი გახდა ქალაქი კორდოვა. ომაიანთა დინასტია უკვე კორდოვაში გაგრძელდა.

კორდოვას პირველი გამორჩეული ამირა იყო აბდ ალ-რაჰმან II (822-852). აბასიანებისგან დამოუკიდებლობის ბრძოლასთან ერთად, მოახდინა სახელმწიფო მმართველობის რეორგანიზაცია. გახსნა პირველი სახელმწიფო მანუფაქტურული საწარმოები, დაიწყო ქრისტიანულ ეკლესიასთან დაახლოება, მფარველობდა მეცნიერებას, ლიტერატურასა და ხელოვნებას; დიპლომატიური და სავაჭრო ურთიერთობა დაამყარა ბიზანტიასთან.

კორდოვას საამიროს გამორჩეული მმართველი იყო ასევე აბდ არ-რაჰმან III (912-961), რომლის მმართველობა არის ყველაზე ბრწყინვალე ხანა მუსლიმური ესპანეთის ისტორიაში. აბდ არ-რაჰმანის მიერ გატარებული ღონისძიებების შედეგი იყო კორდოვას საამიროს პოლიტიკური გაერთიანება. მან შემოიერთა ჩრდ-დას. ესპანეთში მდებარე პატარა მუსლიმანური სამთავროები; ილაშქრა აფრიკაში და ფატიმიანების სახელმწიფოს 30 წლით წაართვა მალრიბის დიდი ნაწილი.

აბდ არ-რაჰმანის დროს 929 წლიდან ესპანეთში ომაიანთა მუსლიმური სახელმწიფოს კორდოვას სახალიფო ეწოდა, ის გახდა სრულიად დამოუკიდებელი არაბული სახალიფოსგან.

მუსლიმურმა ესპანეთმა აყვავებას მიაღწია ალ-ჰაქამ II-ის (961-976) მმართველობის დროს. ის იყო სამართლიანი და განათლებული მმართველი, მეცნიერი, ბრწყინვალედ იცოდა ისლამური სამართალი და ისტორია. გატაცებული იყო წიგნების შეგროვებით. მან უმდიდრესი ბიბლიოთეკა დატოვა. ალ-ჰაქამის მმართველობის პერიოდში განვითარდა მეცნიერება და დიდ წარმატებას მიაღწია განათლების სფერომ. ეკონომიკური შემოსავალი

სტაბილურად იზრდებოდა, რამაც ხალიფას საშუალება მისცა ელაშქრა აფრიკაში და ხელახლა დაეპყრო მაღრიბი.

ალ-ჰაქამის შემდეგ, მისი მემკვიდრის მცირეწლოვანების გამო კორდოვას სახალიფოში ფეოდალური შინაომები დაიწყო. კორდოვას სახალიფო კი 30 საამიროდ – ტაიფებად – დაიშალა.

§33. არაბთა ბატონობა საქართველოში და ახალი სამეფო-სამთავროების წარმოქმნა

არაბთა მარბიელი ჯარები კავკასიას პირველად 642 წელს მოადგნენ, როდესაც სომხეთის ძველი დედაქალაქი დვინი აიღეს და მოსახლეობა დაარბიეს.

653 წელს არაბთა 14000-ანმა ლაშქარმა **ჰაბიბ იბნ მასლამას** მეთაურობით დაამარცხა კავკასიაში მდგარი ბიზანტიელები. **654 წელს** ქართლის საზღვრებს მოადგა. ქართლის ერისმთავარმა **სტეფანოზ II-მ** დამორჩილება გადაწყვიტა. მან არაბებს საჩუქრებით თავისი ელჩი მიაგება და მათგან ზავი და მშვიდობა ითხოვა. არაბთა სარდალი კმაყოფილი დარჩა ერისმთავრის ამ საქციელით, მირთმეული საჩუქრები მომავალი ხარკის ანგარიშში ჩათვალა და ქართველთა ელჩს თბილისში თავისი კაციც გააყოლა, რომელსაც წერილი და ხელშეუხებლობის წიგნი გაატანა. შემდეგ ჰაბიბი თვითონაც შემოვიდა თბილისში და პირადად დაუმტკიცა მოსახლეობას ზავისა და შეუვალობის **დოკუმენტი, რომელიც „არაბთა დაცვის სიგელის“ სახელითაა ცნობილი.**

ამ დოკუმენტის მიხედვით: 1) ქართველები აღიარებენ მორჩილებას და იხდიან ჯიზიას, კომლზე (ოჯახზე) ერთ დინარს. ამასთან, ეკრძალებათ კომლების გაერთიანება ჯიზიას შესამცირებლად. თავის მხრივ, არც არაბებს აქვთ კომლების დანაწილების უფლება ჯიზიას გასადიდებლად. 2) მოსახლეობა ვალდებულია არაბებს მტრების წინააღმდეგ რჩევითა და საქმით დაეხმაროს, (ე.ი. ჯარი მიაშველოს); შეიფაროს და დახმარება აღმოუჩინოს ჩამორჩენილ მუსლიმებს. 3) ისლამის მიმღები არაბთა თანამომხე ხდება და ყველა მუსლიმისათვის საერთო უფლებებით სარგებლობს. 4) არაბები ვალდებულებას კისრულობენ დახმარება გაუწიონ ქართველებს საერთო მტრის წინააღმდეგ, მაგრამ, თუ ვინიცობაა, მათი მოუცლევლობის გამო, ქართველები მტერს დაემორჩილებოდნენ, ეს მათ დანაშაულში არ ჩაეთვლებოდათ.

თუ მოსახლეობა ამ პირობებს მიიღებდა და შეასრულებდა, არაბები მას უშიშროების, ქონებისა და სარწმუნოების ხელშეუხებლობის გარანტიას აძლევდნენ, თუ არადა ომს უცხადებდნენ ალაჰისა და მისი მოციქულის მუჰამედის სახელით (ჯიჰადი).

657 წელს სახალიფოში ატეხილმა სამოქალაქო ომმა ქართველებს საშუალება მისცა ხარკი შეეწყვიტათ, თუმცა ცოტა ხნით.

680-იანი წლებიდან კავკასიაში ძალაუფლების დასაბრუნებლად გააქტიურდა ბიზანტია, რასაც ხაზართა პერიოდული შემოსევებიც დაემატა. 686 წელს სახალიფოში ახალი შიდა ომი ატყდა, რის გამოც ხალიფა აბდალმალიქ I-მა (685-705) ბიზანტიასთან ზავი დადო, რომლითაც კვიპროსი, სომხეთი და ქართლი მათ საერთოდ თანასწორად ექნებოდათ და მათგან აკრეფილს ხარკს გაიყოფდნენ. შემდგომ წლებში აქ კი ხანაც არაბები, ხანაც ბიზანტიელები ბატონდებოდნენ.

697 წელს ეგრისის **პატრიკიოსი სერგი ბარნუკის** ძე აუჯანყდა ბიზანტიელებს და

ქვეყანა არაბებს გადასცა, თუმცა ზღვისპირა ციხეებში კვლავ ბიზანტიელები რჩებოდნენ. VIII საუკუნის დასაწყისისთვის მთელი კავკასია არაბთა ხელთ იყო.

VII საუკუნის ბოლოდან კავკასიაში არაბთა წინააღმდეგ ხაზართა მარბიელი ლაშქრობები დაიწყო, რასაც არაბები პასუხობდნენ, **724 წელს ხალიფა ჰიშამის (724-743) ბრძანებით სარდალი ჯარაჰი ქართლში შემოვიდა. სტეფანოზ III-მ მას წარუდგინა ჰაბიბ იბნ-მასლამას მიერ გაცემული „დაცვის სიგელი“, რომელიც ჯარაჰმა განაახლა და საადგილმამულო გადასახადი ხარაჯაც დაუმატა: ყოველწლიურად მიწების, ვენახების და წისქვილის მფლობელები 100 დირჰემს ერთდროულად გადაიხდიდნენ.**

735 წელს კავკასიის საბოლოოდ დასამორჩილებლად და ხაზართა გასანადგურებლად ჰიშამმა მისი ბიძაშვილი მურვან იბნ მოჰამედი გამოგზავნა. (ქართველებმა მას „ყრუ“ – „მურვან ყრუ“ შეარქვეს) მურვანი ჯერ სომხეთს მიაღწა, მისი ციხეები აიღო და დააქცია, მცხოვრებნი ზოგი დაატყვევა, ზოგი კიდეც დააწიოკა და გამარცხა. აქ ყველა ადგილობრივი მმართველი იძულებით დაუქვემდებარა თავის ერთგულ აშოტ ბაგრატიუნს.

ამის შემდეგ, შემოდგომაზე მარვანი საქართველოში შემოიჭრა ორად გაყოფილი ლაშქრით ჰერეთისა და ქვემო ქართლის გამოვლით: „დიდებულები, პიტიახში, ერისთავთანი და სხვა წარჩინებულნი შევიდნენ კავკასიონის მთებში და დაიმაღლნენ კლდესა და ღრეებში. მარვანი ავიდა კავკასიონზე, **დაკეტა დარიალის კარი**, რომ იქედან ხაზარები არ გადმოსულიყვნენ; რის შემდეგაც ააოხრა ქართლის ციხე-ქალაქების უმეტესობა, „ისე რომ აღარ იპოვებოდა ნაშენები, არც საჭამადი კაცთა და პირუტყვთათვის“.

ქართლის ერისმთავარმა შეუძლებლად ჩათვალა მტრის ლაშქართან გამკლავება, მთელი სამეფო ხაზინა თავის ორ ვაჟს გაუნაწილა და ეგრისისაკენ დაიძრა მათთან ერთად. უფროსმა ვაჟმა მირიმ თავისი ქონება მცხეთაში მიწაში ჩაფლა, არჩილმა კი თავისი წილის ნაწილი უჯარმის ხეობაში გადამალა, ხოლო ნაწილი ქართლში და მამასთან და ძმასთან ერთად ციხეგოჯში ჩამოვიდა.

ქართლიდან მარვანი ჯერ სამცხეს შეესია და ქ. ოძრხეს დადგა, საიდანაც მისი ჯარები არბევდნენ ტაოს, კლარჯეთს, შავშეთსა და ჯავახეთს.

არაბებმა ზეკარის უღელტეხილით ფერსათის მთა გადალახეს და არგვეთში შევიდნენ, რომელსაც ერისთავი **დავითი და მისი ძმა კონსტანტინე მართავდა**, რომლებიც ერთხანს გამირულად იბრძოდნენ, მაგრამ შემდეგ ტყვედ ჩავარდნენ და ქრისტიანობის არდათმობის გამო წამებით დახოცეს.

შემდეგ ეგრისში შევიდა შემუსრა ეგრისის ქალაქები და სიმაგრეები, მათ შორის სამგალავნიანი **ციხეგოჯი**, რომელიც აიღო და მიწასთან გაასწორა.

სტეფანოზი ციხეგოჯში გარდაიცვალა და ერისმთავარი მირი გახდა. მურვანის მოახლოებისთანავე მირი და მისი ძმა არჩილი მცირე ლაშქრით **აფხაზეთის მთავარს ლეონ I-ს შეეფარნენ**. უკანასკნელი კი ამ დროს ალანის საზღვართან მდებარე სოხლისის ციხეში იმალებოდა.

მარვანი მათ დაედევნა, აფშილეთში შევიდა და შემუსრა მისი ქალაქი ცხუმი (დღევ. სოხუმი). შემდეგ უკვე აფხაზეთში გადავიდა და **ანაკოფიის ციხეს მიაღწა სადაც მირი იყო გამაგრებული**. ამ დროს არაბთა სარდალმა ლაშქრის ერთი ნაწილი მისიმიანეთს გაუშვა და ააოხრებინა.

ანაკოფიის ალყა გაჭიანურდა და ამან უარყოფითი ზემოქმედება იქონია არაბებზე. არაბთა ლაშქარში გაჩნდა კუჭის ეპიდემიური ავადმყოფობა (დიზენტერია), რამაც 3500 კაცამდე შეიწირა. მაშინ არჩილმა დაარწმუნა ძმა თავს დასხმოდნენ არაბებს. შემდეგ ლეონსაც დაუკავშირდნენ და ერთიანი მოქმედების გეგმა შეადგინეს, ციხეებიდან გამოვიდნენ და მიუხედავად მცირერიცხოვნებისა (სულ 5000 იყვნენ) და მხნედ ეკვეთნენ მტერს, რომელთაგან 3000 მოისრა და ბევრი დაიჭრა, ხოლო ქართველებმა სულ 60 კაცი დაკარგეს. მაშინ ყრუ აფხაზეთს შეეშვა და უკან მობრუნდა.

უკვე გაზაფხული დამდგარიყო, კოკისპირული წვიმების გამო ეგრისის მდინარეები ძალზედ ადიდებულიყო და მათზე გადავლა არაბებს ძვირად დაუჯდათ. ცხენისწყალმა და აბაშისწყალმა მრავალი მეზძოლი და ცხენი დაუხრჩო. გაცოფებული დამპყრობელი შავიზვისპირეთს დაუყვა და გურია, აჭარა, შავშეთი, სპერი და კლარჯეთი სულ ააოხრა.

მარვანის ლაშქრობას ისეთი საშინელი დაღი დაუსვამს საქართველოზე და ქვეყანა ისე აოხრებულა, რომ მემატეიანის სიტყვით მრავალი წლის გასვლის შემდეგაც ვერ გამობრუნებულა.

ქართლის საბოლოო დაპყრობის შემდეგ, არაბებმა ქვეყნის სათავეში თავისი მოხელე **ამირა** ჩააყენეს, რომელიც თბილისში იჯდა. ამირა სარდალიც იყო, ქვეყნის მმართველიც და უზენაესი მსაჯულიც. ერისმთავრობა მაშინ არაბებს არ მოუსპიათ, ოღონდ იგი ამირას დაუქვემდებარეს. ერისმთავრის მოვალეობა უნდა ყოფილიყო ხარკის მოკრება და ადგილობრივი ჯარის გამოყვანა.

ახალ სამეფოსამთავრობის წარმოქმნა საქართველოში VIII-IX საუკუნეების მიჯნაზე

VIII ს.-ის შუა ხანებში აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთის მცხოვრებლებმა **წანართა** ტომის მეთაურობით არაბებს ხარკის მიცემა შეუწყვიტეს და დამოუკიდებლობის ბრძოლა წამოიწყეს. VIII ს.-ის ბოლოს სწორედ წანართა ტომის მოთავეობით ჩამოყალიბდა **კახეთის სამთავრო და პირველი მთავარი გრიგოლიც წანართა ქორეპისკოპოსი იყო.**

კახეთის სამთავროს ცენტრი გახდა თიანეთი. თანდათან კახეთის სამთავრო მთიდან ბარში გაფართოვდა და კახეთთან და კუხეთთან ერთად გარდაბანიც მოიცვა.

კახეთის მთავრები **ქორეპისკოპოსის ტიტულს ატარებდნენ.** მეცნიერები ვარაუდობენ, რომ ეს სახელწოდება ეპისკოპოსიდან მოდის. როგორც ჩანს, სასულიერო და საერო ხელისუფლება ერთი პირის ხელში გაერთიანდა, რაც საერთოდ დამახასიათებელი იყო საქართველოს მთიანეთისთვის.

ჰერეთის სამეფო

VIII ს.-ის დასასრულიდან ჰერეთის საერისთავოს ტერიტორიაზეც დამოუკიდებელი სამთავო ჩამოყალიბდა. სამხრეთ-დასავლეთით **ჰერეთის სამეფო** მდინარე მტკვრამდე ვრცელდებოდა, ჩრდილო-აღმოსავლეთით – კავკასიონამდე, უკიდურესი სამხრეთი წერტილი იორ-ალაზნის შესაკრებელი იყო.

IX საუკუნის ბოლოდან ჰერეთის მმართველები უკვე მეფეებად იწოდებიან. პირველი მეფე იყო გრიგოლ ჰამამი (ჰერეთის მმართველები ატარებდნენ ასევე ბიზანტიურ პატრიკიოსის ტიტულს, რაც ნიშნავს რომ ისინი პრობიზანტიურ პოლიტიკას ატარებდნენ). ჰერეთის სამეფოს

დედაქალაქი იყო შაქი.

აფხაზეთის სამეფო

დასავლეთ საქართველოს ჩრდილო-დასავლეთ ნაწილში აფხაზეთის საერისთავო მდებარეობდა. მისი მთავარი ქალაქი ანაკოფია იყო. აფხაზეთის დაწინაურება თანდათან მოხდა. ეგრის-ლაზიკის სამეფოს დასუსტებასა და დაშლასთან ერთად აფხაზეთი გაძლიერდა და ეგრის-ლაზიკის ტერიტორიაც შეიერთა.

აფხაზეთი კარგად იყო დაცული ციხე-სიმაგრეებით. გარდა ამისა, საქართველოს ტერიტორიაზე არაბთა რეზიდენციიდან - თბილისიდან - მოშორებით მდებარეობდა. მიუხედავად იმისა, რომ არაბებმა დასავლეთ საქართველოში, და მათ შორის აფხაზეთშიც, ილაშქრეს, ამ მხარეში ფეხი ვერ მოიკიდეს.

აფხაზეთის მთავარი ბიზანტიის ვასალი იყო, მაგრამ VIII ს.-ის დასასრულს, როგორც „მატიანე ქართლისა“ გადმოგვცემს, „როდესაც მოუძღვრდნენ ბერძენნი, გადგა მათგან ერისთავი აფხაზთა **ლეონ II**“. აფხაზეთის ერისთავმა ლეონმა მეფის ტიტული მიიღო. ამგვარად, VIII ს.-ის ბოლოს დასავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე აფხაზეთის სამეფო ჩამოყალიბდა. აფხაზეთის სამეფო შავი ზღვის სანაპიროდან აღმოსავლეთით ლიხის ქედამდე ვრცელდებოდა, ჩრდილოეთით – ნიკოფსიამდე, სამხრეთით კი - მდინარე ჭოროხის ხეობამდე. სამეფოს დედაქალაქი **ქუთაისი** გახდა.

ტაო-კლარჯეთის საკურაპალატო

IX საუკუნის დასაწყისში ქართლის ერისმთავარ **აშოტ ბაგრატიონს** მოწყინდა თბილისის ამირას ზეგავლენით მმართველობა, თბილისიდან კლარჯეთში გაიქცა და ახალი სამთავრო ჩამოაყალიბა. აშოტმა დახმარებისთვის ბიზანტიას მიმართა, რის სანაცვლოდაც თავს მის ვასალად ცნობდა. ბიზანტიის იმპერატორმა ცნო მისი ხელისუფლება კლარჯეთსა და შავშეთში და თავისი სამოხელეო ტიტული „**კურაპალატობა**“ უბოძა. არაბებმა აშოტს განდგომა არ აპატიეს და **826 წელს მოაკვლევინეს**.

აშოტს სამი ვაჟი დარჩა, რომელთაგან შუათანა ბაგრატმა ბიზანტიისგან კურაპალატობა მიიღო. ამის მიუხედავად ბაგრატი არაბებთანაც კარგად თანამშრომლობდა, რისი წყალობითაც და ძმების დახმარებით შემოიერთა ტაო, არტაანი, კოლა, სამცხე, ჯავახეთი და მძლავრი სამთავრო ჩამოაყალიბა, რომელსაც „**ტაო-კლარჯეთის**“ სამთავროდ მოიხსენიებენ.

888 წელს აშოტის შვილთაშვილმა ადარნასე კურაპალატმა „ქართველთა მეფის“ ტიტული მიიღო, რითაც ხაზს უსვამდა, რომ „საქართველოს“ ანუ ვიწრო გაგებით „ქართლის“, მეფედ თვლიდა თავს. ამის მიუხედავად ტაო-კლარჯეთის ბაგრატიონებში მთავარ თანამდებობად მაინც „კურაპალატობა“ ითვლებოდა.

ამრიგად VIII-IX საუკუნეთა მიჯნაზე საქართველოს ტერიტორიაზე 4 ახალი ქართული სახელმწიფო (აფხაზეთის სამეფო, ტაო-კლარჯეთის საკურაპალატო, კახეთის საქორეპისკოპოსო და ჰერეთის სამეფო) ჩამოყალიბდა. IX საუკუნის დასაწყისიდან დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლას იწყებენ თბილისის ამირებიც, რომელთაც შეუწყვიტეს ხალიფას ხარკის გაგზავნა და თავის სახელზე იწყეს ფულის მოჭრა. საპასუხოდ **853 წელს ხალიფამ ამირას დასასჯელად ბუღა თურქი გამოგზავნა** დიდი ლაშქრით. მან აიღო თბილისი, მოსახლეობის უმეტესობა გაჟლიტა, ურჩი ამირა საჰაკი კი სიკვდილით დასაჯა.

ბულა თურქის ამ ლაშქრობებმა რეალური შედეგი მაინც ვერ მოიტანა. აბასიანთა სახალიფოს დაშლის პარალელურად ქართულმა სამეფო-სამთავროებმა IX საუკუნის ბოლოს მაინც მოიპოვეს სრული დამოუკიდებლობა და არაბებს ხარკი საბოლოოდ შეუწყვიტეს.

§34. საღვთო რომის იმპერიის შექმნა. ბრძოლა ინვესტიტურისათვის

843 წლის ვერდენის ხელშეკრულებით გერმანულ მიწებზე „აღმოსავლეთ ფრანკთა სამეფო“ შეიქმნა. იმპერიის ერთიანობის აღდგენის მცდელობები შემდეგშიც იყო, თუმცა მხოლოდ კარლ III სქელმა მოახერხა მცირე ხნით. 887 წლის 11 ნოემბერს იგი ნათესავებმა ტახტიდან ჩამოაგდეს და ამიერიდან ფრანკების იმპერია აღარ აღდგენილა და იმპერატორის ტიტული ფორმალურად გადადიოდა სხვადასხვა ადამიანებზე.

911 წელს უმემკვიდრეოდ გარდაიცვალა აღმ. ფრანკთა ბოლო მეფე **ლოდვიგ ყრმა** და ჰერცოგებმა მეფედ დედით კაროლინგი, ფრანკთა ჰერცოგი **კონრად I (911-918)** აირჩიეს მეფედ. იგი მეფედ არ ცნო მხოლოდ ლოტარინგიამ.

ამ დროისთვის გერმანიას აღმოსავლეთიდან **უნგრელები** არბევდნენ, ჩრდილოეთიდან კი **დანიელები** ესეოდნენ. უნგრელთა X საუკუნიდან ისინი აქტიურად და სასტიკად აწიოკებდნენ გერმანიის მიწებს. ჰერცოგები ზედიზედ ჯანყდებოდნენ და ფაქტიურად დამოუკიდებლად მართავდნენ თავიანთ მხარეებს და მეფესაც უმართავდნენ ბრძოლებს. სიკვდილის წინ უშვილო კონრადმა გერმანიის მეფობა მის მთავარ კონკურენტს, საქსონიის ჰერცოგ **ჰაინრიხ I ფრინველმჭერს (919-936)** უანდერძა. ამის მიუხედავად ჰაინრიხი მეფედ მხოლოდ საქსონელებმა და ფრანკონელი ფეოდალების დიდმა ნაწილმა აირჩია. ახალ მეფე არ დაიბნა, ომსა და დიპლომატიას მიმართა და 920-925 წლებში რიგრიგობით დაიქვემდებარა შვაბია, ბაიერნი და ბოლოს ლოტარინგია.

ჰაინრიხმა პირდაპირ უნგრელებზე შებრძოლება ვერ გაბედა და ჯერ თავდაცვით ღონისძიებებს შეუდგა, რომლის ფარგლებში გამოსცა ბრძანება **„ბურგების“** აგების შესახებ. ეს იყო ქვის კედლებიანი პატარა სიმაგრე, რომელშიც გარნიზონად მეზობელი სოფლების რაზმები უნდა ჩამდგარიყო. ამასთან, მოსავლის მესამედს იქ აბინავებდნენ და უნგრელთა გამოჩენისთანავე მოსახლეობა ბურგებს მიაშურებდა. მოგვიანებით ბურგები გაიზარდა და ქალაქებად იქცა.

შემდეგ ჰაინრიხმა უნგრელებს ხარკი შეუწყვიტა. მაშინ უნგრელები კვლავ შემოიჭრნენ, თუმცა გერმანელებმა მეტოქე სასტიკად დაამარცხეს.

936 წელს გერმანიის ჰერცოგთა ნაწილმა მეფედ ჰაინრიხის ვაჟი **ოტო I** აირჩიეს. იგი მთელი ცხოვრება აწარმოებდა ომებს ჰერცოგების დასამორჩილებლად და სლავური ტომების დასაპყრობად. მის დროს კვლავ გააქტიურდნენ უნგრელები. გადამწყვეტი ბრძოლა შემოსეულ უნგრელებთან 955 წელს მდინარე ლეხის ნაპირას, აუგსბურგის ახლოს გაიმართა, რომლის ბედი მძიმე კავალერიამ გადაწყვიტა. გაქცეულ უნგრელთაგან ტყვედ არავინ აუყვანიათ. ოტოს ბრძანებით ყველას ჟლეტდნენ. ამიერიდან უნგრელთა თავდასხმები გერმანიაზე სამუდამოდ შეწყდა.

962 წლის 31 იანვარს პაპმა იოანე XII-მ ოტონ I წმინდა პეტრეს ბაზილიკაში „რომის იმპერატორად“ აკურთხა. ასე აღდგა მეორედ გერმანელი მმართველის მიერ ე.წ. დასავლეთ

რომის იმპერია (პირველად ეს ხომ კარლოდ დიდმა გააკეთა). ასე შეიქმნა ახალი იმპერია, რომელიც მოიცავდა გერმანულ მიწებს და ჩრდილოეთ და ცენტრალურ იტალიას. XII საუკუნემდე ყველა შემდგომი იმპერატორი იმპერატორის ტიტულის მისაღებად ვალდებული იყო რომის პაპისგან კურთხევა მიეღო. გერმანელი მეფეები თავის იმპერიას ჯერ „რომის“, შემდეგ კი „საღვთო რომის იმპერიად“ იხსენიებდნენ.

დაპირისპირება პაპებსა და იმპერატორებს შორის

კარლოს დიდის დადგენილი წესი, რომლითაც ეპისკოპოსებს იმპერატორი რომ ნიშნავდა X საუკუნეში გაფართოვდა და ამიერიდან დაშლილ იმპერიაში ეპისკოპოსებს კონკრეტული სამეფოს, საჰერცოგოს ან საგრაფოს მმართველები ნიშნავდნენ. მეტიც, მათ ეპისკოპოსების გადაყენების, გასამართლებისა და საეკლესიო ქონების განკარგვის უფლებებიც ჰქონდათ. ამან ხელი შეუწყო ეპისკოპოსის **თანამდებობების ყიდვა-გაყიდვას (სიმონიას)**. ბუნებრივია პაპები ასეთ ძალაუფლების დაკარგვას ვერ ეგუებოდნენ და საბრძოლველად ემზადებოდნენ.

X საუკუნეში ბურგუნდიის ქალაქ **კლუნიდან** დაიწყო სასულიერო პირთა მოძრაობა, რომელიც მოითხოვდა ეპისკოპოსთა დანიშნვას საერო სენიორები ჩამოშორებოდნენ. თავდაპირველად მოძრაობას მხარს იმპერატორები უჭერდნენ, რადგან მათი აზრით თუ ჰერცოგ-გრაფები და სხვა მისი ვასალები თუ დაკარგავდნენ საეპისკოპოსოებზე გავლენას, ამით ფინანსურად უფრო დასუსტდებოდნენ. მაგრამ მალე ყველაფერი შეიცვალა. კლიუნისტების მოძრაობამ მთელი ეკლესია მოიცვა.

1056 წელს გერმანიის ტახტი დარჩა კლიუნისტების აღზრდილ 6 წლის **ჰაინრიხ IV-ს** (1056-1105), რითაც ისარგებლეს კლიუნისტებმა და შეტევაზე გადავიდნენ. 1059 წელს მათი გავლენით რომში, ლატერანის სასახლეში გამართული კათოლიკური ეკლესიის კრებაზე დაადგინეს: ამიერიდან ეპისკოპოსების დანიშვნა (**ინვესტიტურა**) და საეკლესიო ქონების განკარგვა კათოლიკური ეკლესიის ხელთ გადავიდოდა და საეკლესიო თანამდებობებით ვაჭრობა (სიმონია) აიკრძალებოდა.

მოგვიანებით კლუნიურ მოძრაობათაგან ერთ-ერთი **გრიგორ VII-ის** (1073-1085) სახელით რომის პაპი გახდა და შეიმუშავა დოკუმენტი „**პაპის დიქტატი**“, რომლის მიხედვითაც პაპი დედამიწაზე უზენაესად ცხადდებოდა და ყველა საერო ხელისუფალი იმპერატორის ჩათვლით მას უნდა დაქვემდებარებოდა. ბუნებრივია ამან გერმანიის მეფესთან დაპირისპირება გამოიწვია. დაიწყო ინვესტიტურისათვის ბრძოლა.

1076 წელს გერმანიის საეკლესიო კრებამ **ვორმსში გრიგოლ VII ტახტიდან გადაყენებულად გამოაცხადა**, საპასუხოდ გრიგოლ VII-მ ეკლესიიდან განკვეთა მეფე ვორმსის კრების მონაწილე გერმანელი ეპისკოპოსებითურთ და გაათავისუფლა გერმანელი ქვეშევრდომები მეფისადმი ერთგულების ფიცისაგან. გერმანელ მთავართა განდგომამ და გერმანელი სამღვდელოების დიდი ნაწილის პაპის მხარეზე გადასვლამ აიძულა **ჰაინრიხ IV** კაპიტულაციაზე წასულიყო (**1077 წელი**). ციხე-სიმაგრე **კანოსას** კარიბჭესთან, სადაც პაპი იმყოფებოდა, მეფე 3 დღეს ითხოვდა შენდობას, გრიგოლმა განკვეთა მოხსნა მეფეს, მაგრამ მალე ბრძოლა განახლდა. 1084 წელს **ჰაინრიხმა** რომი აიღო და იქ პაპ კლიმენტისგან მიიღო იმპერატორად გვირგვინკურთხევა. შექმნილმა ვითარებამ აიძულა გრიგოლ VII დაეტოვებინა

რომი და იტალიის ჩრდილოეთში გაქცეულიყო, სადაც გარდაიცვალა კიდეც.

გრიგოლ VII-ის საქმეს წარმატებით განაგრძობდა მისი თანამებძოლი **ურბან II** (1088-1099), რომელმაც ჯვაროსნული ლაშქრობის გამოცხადებით (1095 წ.) ევროპაში პაპების გავლენა აღადგინა.

1110 წელს **ჰაინრიხ V-მ** (1106-1125) განაახლა ომი პაპების წინააღმდეგ, რასაც მოწინააღმდეგის მხრიდან მეფის განკვეთა მოჰყვა. ასე გაგრძელდა ომები, ვიდრე იმპერატორი და პაპი **კალიქსტ II** (1119-1124) არ მივიდნენ კომპრომისამდე. **1122 წელს ვორმსის საკათედრო ტაძარში დაიდო კონკორდატი საღვთო რომის იმპერატორსა და რომის პაპს შორის**, რომლითაც ინვესტიტურა გაიყო, (საერო და სასულიერო) რაც იმას ნიშნავს რომ ინვესტიტურის გაცემის უფლება ჰქონდა პაპსაც და იმპერატორსაც, რითაც ისინი იერარქიულად ერთმანეთს გაუთანაბრდნენ.

§35. ფეოდალური ურთიერთობები და ფეოდალური საზოგადოება

ფეოდალიზმის ეპოქა V-XVIII საუკუნეებს მოიცავს და 3 ნაწილად იყოფა: ადრე ფეოდალიზმი (როდესაც ყალიბდება ფეოდალური წოდება), განვითარებული ფეოდალიზმი (როდესაც გლეხების უმეტესობა კარგავს თავისუფლებას და ოფიციალურად ყალიბდება საზოგადოების სამ წოდებად დაყოფა) და გვიანი ფეოდალიზმი (როდესაც იწყება კაპიტალისტური და დემოკრატიული გარდაქმნები, ხდება რევოლუციები და ეტაპობრივად იმსხვრევა ფეოდალური ურთიერთობები).

რომის იმპერიის დაპყრობისა და სახელმწიფოების ფორმირების შემდეგ გერმანულ ტომებში იწყება თემური წესწყობილების საბოლოო დაშლა. მეფესთან დაახლოებული წარმატებული მებრძოლები დიდძალ მიწებსა და სხვა ქონებას იგდებენ ხელთ და მდიდრდებიან, ხოლო მეორე ნაწილი ვერ უძლებს კონკურენციას თანატომელებთან, კარგავს მიწებს და ღარიბდება, რის შემდეგაც მიწების ქირით ალება უწევს მიწათმფლობელებისგან და მასვე ემორჩილება.

IX-X საუკუნეებში მიწათმფლობელებმა თავიანთი ბენეფიციუმები და მეფისგან მიღებული თანამდებობები (ჰერცოგი, გრაფი, მარკგრაფი) **ფეოდალად ანუ მემკვიდრეობით საკუთრებად გადააქციეს** და თანდათანობით სულ უფრო ნაკლებად ასრულებდნენ მეფისადმი სამხედრო ვალდებულებას, რაც სამეფო ლაშქარს ამცირებდა და მეფეები იძულებული ხდებოდნენ მებრძოლები დაექირავებინათ.

ამრიგად X-XI საუკუნეებიდან ფეოდალური საკუთრების ორგვარი სახე ჩამოყალიბდა: **ფეოდი, ანუ კერძო საკუთრებაში არსებული მიწა**, რომელსაც მფლობელი მემკვიდრეობით გადასცემდა და **სენიორია – დიდი სამფლობელო ადმინისტრაციული მართვის უფლებით –** საჰერცოგო, საგრაფო, სამარკგრაფო... რომელსაც ასევე მემკვიდრეობით ფლობდნენ ფეოდალური საგვარეულოები.

ბუნებრივია, რაც უფრო მდიდარი იყო ფეოდალი, მით მეტად მდიდრულად გამოიყურებოდა მისი მამული და მით მეტად შთამბეჭდავი იყო მისი ციხე-სიმაგრე, რომელთაც უკვე პირადი რაინდთა რაზმებით იცავდნენ.

დას. ევროპაში ყველაზე მაღალი ფეოდალური (ფეოდალს ინგლისში ლორდი

ეწოდებოდა, საქართველოში კი აზნაური) წოდებები იყო ჰერცოგი, მარკგრაფი, გრაფი. შემდგომში გაჩნდნენ პრინცი, ისინი საკმაოდ დიდ სამფლობელოებს ფლობდნენ და ზოგჯერ მთელს ისტორიულ კუთხეებს განაგებდნენ ქალაქებისა და ციხე-სიმაგრეების ჩათვლით. ისინი იყვნენ მემკვიდრეობით მინდობილი მხარეების კანონმდებლები, მოსამართლენი, გადასახადების დამწესებელი, ჯარის შემკრები, აწარმოებდნენ ომს მეზობელ ფეოდალებთან და სურვილის მიხედვით დებდნენ ზავს.

უფრო დაბალი რანგის ფეოდალები იყვნენ ვიკონტები (ე.წ. ვიცე-გრაფები), ბარონები და რაინდები. ვიკონტები და ბარონები საკმაოდ მიწებს (ზოგი ბევრ სოფელს) და ხშირად ციხე-სიმაგრეებსაც კი ფლობდნენ მრავალ ვასალებთან (გლეხები, რაინდები) ერთად.

ფეოდალურ-სენიორული მამული ორ ნაწილად იყოფოდა: საბატონო მიწად ანუ დომენად, რომელზეც ფეოდალის მეურნეობა იწარმოებოდა და მიწად, რომელიც ყმა-გლეხების სარგებლობაში იყო.

ანალოგიურად მოეწყო ეკლესიაც, რომელიც უამრავ მიწებს, ტყეებსა და სხვაგვარ სამფლობელოებსა და სიმდიდრეს დაეუფლა და მლიერ ფეოდალურ ორგანიზაციად იქცა. ეპოსკოპოსები და არქიეპისკოპოსები მეფისა და ჰერცოგ-გრაფების ნაცვლად რომის პაპს ექვემდებარებოდნენ და თავიანთ მამულებს ანალოგიურად ყმა-გლეხებით ამუშავებდნენ. ასე გამოეყო სასულიერო ფენა საერო ფენას ცალკე წოდებად.

ამრიგად შუასაუკუნეებში საზოგადოება 3 წოდებად გაიყო. ამას აღწერს XI საუკუნეში მოღვაწე ლიონის ეპისკოპოსი **ადალბერონი**: „ღვთის სახლი სამ ნაწილად იყოფა. ერთნი ლოცულობენ, მეორენი იბრძვიან და მესამენი მუშაობენ. ეს სამი ერთადმცხოვრები ფენები არ უნდა იყვნენ გაყოფილნი. ერთი მათგანის საქმიანობა არის პირობა დანარჩენი ორის მოღვაწეობისათვის“.

ფეოდალისა და გლეხების ცხოვრებისთვის საჭირო ყველა საკვები და ნივთი ადგილზე, მამულში მზადდებოდა. მეურნეობის ასეთ ტიპს, როდესაც ყველაფერი საკუთარი მოხმარებისთვის მზადდება და არა გასაყიდად, **„ნატურალური მეურნეობა“** ეწოდება. შუა საუკუნეების დასაწყისში ფეოდალურ მეურნეობებს ძირითადად ნატურალური ხასიათი ჰქონდა.

ის ვინც მეფისგან მიწას სამხედრო სამსახურის სანაცვლოდ იღებდა – **რაინდი ეწოდებოდა**. X საუკუნიდან გაუქმდა ძველი სალიკური წესი მემკვიდრეობის შესახებ და ამიერიდან მიწა და საკუთრება მამიდან მხოლოდ უფროს ვაჟზე გადადიოდა, ხოლო უმცროსი ვაჟები რაინდის წოდებას იღებდნენ, მოქირავნე რაზმებში ირიცხებოდნენ და XI საუკუნიდან რაინდულ შეჯიბრებებში მონაწილეობდნენ. ისინი მძიმედ შეიარაღებული მხედრები იყვნენ. ჩამოყალიბდა რაინდის „ღირსების წესები“, რომლის დაცვა ყველა რაინდის მოვალეობა იყო.

მომავალ რაინდს ბავშვობიდანვე წვრთნიდნენ და ამზადებდნენ: 7 წლამდე – ოჯახში, 14 წლამდე – სიუზერენის კარზე, სადაც რაინდულ ეტიკეტს – ქცევის წესებს ასწავლიდნენ. მომავალი რაინდი აუცილებლად უნდა დაუფლებოდა ცხენოსნობას, ფარიკაობას, შუბით ბრძოლას, ცურვას, ნადირობას. 21 წლის ასაკში ხდებოდა მისი რაინდად კურთხევა, რასაც თან ახლდა რიტუალები – განზანა, მუხლის მოდრეკა სიუზერენის წინაშე, სამხედრო ხელოვნების ცოდნის წარმოჩენა. ამ რიტუალების ჩატარების შემდეგ მომავალი რაინდი საზეიმოდ დებდა ერთგულების ფიცს და უკვე

სრულუფლებიანი რაინდი ხდებოდა.

ამრიგად, რაინდები მძიმედ შეიარაღებული მხედრები - წარმოადგენდნენ შუა საუკუნეების დასავლეთ ევროპის ფეოდალური არმიის ძირითად ძალას. რაინდს უნდა შეეძინა საბრძოლო ცხენი და იარაღ-საჭურველი.

§36. ნორმანები და მათი ლაშქრობები

ევროპის ჩრდილოეთ „ნაწილში, სკანდინავიისა და იუტლანდიის ნახევარკუნძულებზე, მიმდებარე კუნძულებზე, ჩრდილო გერმანული წარმოშობის ხალხები ძვ.წ. II ათასწლეულიდან ცხოვრობდნენ. ისინი ძველსკანდინავიურ ენებზე საუბროდბენენ, რომელიც შემდეგ ორ ნაწილად გაიყო: დასავლურ სკანდინავიურმა ნორვეგიული და ისლანდიური ენები შვა, აღმოსავლურ- სკანდინავიურმა და დანიური და შვედური. ისტორიულ-კულტურულად მთელ ამ რეგიონს სკანდინავია ანტიკური ხანიდანვე უწოდეს, ხოლო მის მოსახლეობას ნორმანები ანუ ჩრდილოელები. სკანდინავიის ძირითადი ნაწილი ტყეებს, ტბებს, ჭაობებსა და მთებს უჭირავს, რომელიც უმეტეს დროს, ყინულითა და თოვლითაა დაფარული. რეგიონის სანაპირო კი ვიწრო და ღრმა ფიორდებისგან შედგება. ფიორდი ზღვის ვიწრო ყურეს ეწოდება, რომელიც ხმელეთში ღმრად არის შეჭრილი და ძირითადად აქვს მაღალი, ციცაბო და კლდოვანი ნაპირები. ნორმანები ასეთ სანაპიროებზე ცხოვრობდნენ და ზღვაოსნობა ადრიდანვე ისწავლეს, მითუმეტეს, რომ ხეტყით მდიდარი გარემო გემთმშენებლობის განვითარების საშუალებას აძლევდა.

ნოყიერი მიწების სიმცირისა და ცივი კლიმატის გამო ნორმანებში მიწათმოქმედება სუსტად განვითარდა, რის გამოც მოსახლეობა ძირითადად მესაქონლეობას, ნადირობასა და თევზჭერას მისდევდა. იცოდნენ ვაჭრობაც, თუმცა საკვების დანაკლისს ხშირად მეკობრეობითა და სხვა დასახლებებზე თავდასხმებით ივსებდნენ.

ნორმანთა სახლები ხისგან იყო. ბელადის სახლი ზოგჯერ სიგრძეში 80 მეტრს აღწევდა, სიგანეში კი 10 მეტრს. სახლში საცხოვრებლის ფართის გარდა პირუტყვის სადგომი და ნივთების საწყობი ფართებიც იყო. სახლის იატაკი მიწის იყო, ჭერში კი საკვამური ჰქონდა გამოჭრილი. ასეთი პირობების მიუხედავად ჰიგიენას შემდეგისდაგვარად აქცევდნენ ყურადღებას და აბანოებიც ჰქონდათ.

ქალებს ნორმანთა ცხოვრებაში მნიშვნელოვანი როლი ჰქონდათ. მათ შეეძლოთ ქონების ფლობა, განქორწინება და მეურნეობის მართვა. ზოგიერთი სამხედრო ხელოვნებას ეუფლებოდა და მამაკაცის სამოსში გამოწყობილი ლაშქრობებში მონაწილეობდა.

ნორმანთა კვების რაციონი ძირითადად თევზისგან ხორცისგან, რძისგან და პურისგან შედგებოდა. ალკოჰოლიდან ძირითადად ლუდი იყო გავრცელებული. მამაკაცები და ქალები მხოლოდ საქორწილე ღვინის დროს სადილობდნენ ერთად.

გარემოს მკაცრი პირობების გამო ნორმანები ფიზიკურად ძლიერ და მორალურად ამტან მეომარ ხალხად ჩამოყალიბდნენ. მათი ნაწილი საქმიანობათ ზღვებზე და ზღვისპირა მხარეებზე მეკობრეობი რჩენდა თავს. ასეთ მარბეველთ ვიკინგებს ეძახდნენ, რაც ფიორდების ადამიანებს უნდა ნიშნავდეს. ბავშვობიდან ბრძოლაში გაწვრთნილი ვიკინგები შიშის ზარს სცემდნენ ევროპის სანაპიროებს, არბევდნენ, კლავდნენ, ძარცვავდნენ და შინ დიდი ნადავლით ბრუნდებოდნენ, რასაც ხმაურიანი ნადიმებით აღნიშნავდნენ.

ნორმანებს ისტორიკოსები არ ჰყავდათ, ამიტომ მათ ამბებს **საგებიდან** (სკანდინავიური მითები) ვიგებთ. ნორმანებს მრავალღმერთიანი პანთეონი ჰყავდათ. მთავარ ღმერთს **ოდინი** წარმოადგენდა, რომელიც ზეცისა და ომის ღმერთი და ვაჭართა მფარველი იყო. **თორი** ელვისა და ჭექა-ქუხილის ღმერთი და ძლიერი მეომრის სიმბოლო. **ლოკი** ცბიერებისა და ტყუილის ღმერთი. **ქრისტიანობამ აქ შესვლა IX საუკუნიდან დაიწყო**, თუმცა დამკვიდრება მხოლოდ X-XI საუკუნეების მიჯნაზე შეძლო.

ნორმანები სხვა ძველი გერმანელების მსგავსად **რუნებით** წერდნენ. ეს დამწერლობა I საუკუნიდან XII საუკუნემდე გამოიყენებოდა. რუნული წარწერები იჭრებოდა ან იკვეთებოდა ლითონზე, ხეზე, ქვაზე.

ვიკინგების თავდასხმები სულ უფრო მაშტაბური ხდებოდა. მათ ააწიოკეს ინგლისი, ირლანდიის ნაწილი, საფრანგეთის, ესპანეთისა და იტალიის ზღვისპირა მხარეები, ფინეთი და აღმ. სლავების დასახლებები. აღნიშნულ მიწებზე ზოგან ნორმანული დასახლებები და ზოგჯერ სახელმწიფოებიც კი შეიქმნა.

ვიკინგების ლაშქრობების ხასიათის ცვლილება გარდა უკეთესი საცხოვრებელი პირობების ძიებისა სხვა ფაქტორებითაც იყო განპირობებული: თანდათან ჩამოყალიბდა ნორმანთა სამეფოები, რომელთა კონუნგები ცდილობდნენ მეზობელთა მიწების დაპყრობას და დამარცხებული იძულებული ხდებოდა ახალი სამფლობელოები ეძებნა; კონუნგები ან შემძლებული იარაღები ახალი და უფრო ნოყიერი მიწების დაპყრობაზე ფიქრობდნენ შემოსავლებისა და გავლენის გაზრდის მიზნით; გამდიდრების მიზნით ვიკინგები ცდილობდნენ სავაჭრ-სატრანზიტო მაგისტრალებზე კონტროლი დაემყარებინათ; ქრისტიანობის გავრცელების დაწყებამ, ნორმანებში განხეთქილება გამოიწვია და დამარცხებული თემები ევროპისკენ ან ატლანტიის სიღმეში გადასახლებადა მიდიოდნენ; ფეოდალური დაქუცმაცების ხანაში მყოფი ევროპის ქვეყნები სრულიად მოუმზადებელნი იყვნენ ნორმანების ორგანიზებულ და მობილურ ძალებთან საომრად, რამაც გაათამამა ვიკინგები და უფრო მეტი მოტივაციით მოდიოდნენ ახალ მიწების დასაუფლებლად.

ნორმანები ინგლისში

ბრიტანეთში (ინგლისი), როდესაც კუნძულს 789 წელს დანიელები 3 ხომალდით ეწვივნენ და დორსეთის სამეფო შერიფი მოკლეს. 4 წლის შემდეგ ისინი უკვე ინგლისის უკიდურეს ჩრდილოეთით მდებარე კუნძულ ლინდისფარნის (ნორთუმბრია) მონასტერს დაესხნენ და გაძარცვეს. ასე დაიწყო ინგლისი მონასტერთა და დასახლებათა აწიოკება.

თავდაპირველად დანიელთა და ნორვეგიელთა მცირე ჯგუფები მოდიოდნენ, რომელთაც ანგლო-საქსური სამეფოები ასე თუ ისე იგერიებდა. 839 წელს მათ ირლანდიაში თავისი სამეფო შექმნეს. 851 წლიდან კი უკვე ინგლისში დიდი ფლოტებით მოსვლა და დასახლება დაიწყო. პირველი მათი სიმაგრე მდ. ტემზას შესართავში მდებარე კუნძულზე გაჩნდა, საიდანაც სიღრმეში შეტევები დაიწყო. ამ დროისთვის უესექსს კენტი და ესექსი შემოეერთებინა და ყველაზე ძლიერ სამეფოდ ჩანდა. 865 წლიდან დანიელების ფლოტმა ჯერ ისტანგლიას შეუტია, შემდეგ ნორთუმბრიას და მერსიას. 870-იანი წლებისთვის სამივე დაეცა. მხოლოდ უესექსის მეფე ალფრედმა (871-901) მოახერხა ძალების მოკრება და დანიელთა წინსვლის შეჩერება, მიუხედავად იმისა, რომ უესექსის მიწებს ვიკინგები შემდეგშიც აწიოკებდნენ. 878 წელს ალფრედმა **ედინგტონის** ბრძოლაში დაამარცხა დანიელები.

დანიელებთან დაიდო **უიდმორის ზავი**, რომლითაც დანიელები წავიდოდნენ აღმოსავლეთით, მიიღებდნენ ქრისტიანობას და ინგლისელებისთვის გამოყოფილ მიწას აღარ შეეხებოდნენ. ინგლისის დიდი ნაწილი დანიელებს გადაეცათ და მას „**დენლოუ“ ანუ დანიური სამართლის მხარე ეწოდა**. ალფრედ დარჩა უესექსი და მერსიის სამხრეთ-დასავლეთ ნაწილი და ჩრდილოეთ ნორთუმბრია. ამიერიდან იგი ინგლისის მეფედ იწოდა.

ნორმანები საფრანგეთში

ნორმანებმა ფრანკების სამეფოზე თავდასხმები IX საუკუნის დასაწყისიდან დაიწყეს და სულ უფრო აძლიერებდნენ. 845 წელს მათ პარიზი აიღეს და გაძარცვეს. დას. ფრანკთა მეფე **შარლ II მელოტი (843-877)** თავიდან ნორმანეთთან დათმობებზე წავიდა, მაგრამ, როდესაც აკვიტანიის მეფე პიპინმა ნორმანთა დახმარებით პუატიე აიღო, შეტევაზე გადავიდა. შარლმა მოსახლეობის დასაცავად სიმაგრეების აგება დაიწყო, რომელთა აღება ნორმანებს სუსტი აღჭურვილობის გამო ნაკლებად შეძლოთ. შემდეგ რამდენიმე მარცხი აწვნია მათ და ზოგი მეთაური გააქრისტიანა კიდევ.

ვიკინგების შემოსევები შემდეგშიც გაგრძელდა. 882 წელს მეფემ მათ ფრისლანდია დაუთმო, იმ პირობით რომ ამ რეგიონს სხვა ვიკინგებისგან დაიცავდა, თუმცა 885-86 წლებში ვიკინგებმა როლოსა და სხვების მეთაურობით ამაჯერად პარიზი მოაქციეს ალყაში, მაგრამ ვერ აიღეს. ფრანკების იმპერატორმა **კარლ სქელმა (881-887)** წასვლის სანაცვლოდ სოლიდური თანხა (700 ლივრი ვერცხლი) და უფლება მისცა სენის გავლით ბურგუნდიას დასხმოდნენ თავს, რომელიც მას არ ემორჩილებოდა. ქალაქის გადარჩენაში დიდი წვლილი პარიზის გრაფმა ედმა შეიტანა, რომელიც 888 წელს ფრანკებმა „დასავლეთ ფრანკთა მეფედ“ აკურთხეს, რითაც საბოლოოდ დაიშალა ფრანკების რომის იმპერია.

898 წელს ედის სიკვდილის შემდეგ დას. ფრანკების მეფე კაროლინგი **შარლ III მიამიტი** გახდა, რომელიც ვერ უძღვრებოდა ფეოდალებსა და ნორმანების შემოსევებს. 911 წელს მეფემ ვიკინგთა მეთაურ როლოს დაუთმო ჩრდილო-დასავლეთში ვრცელი ტერიტორია ცენტრით ქ. რუანში. მისცა ასული მეორე ცოლად და ჰერცოგის ტიტული. სანაცვლოდ როლო გაქრისტიანდა, რობერტი დაერქვა, გახდა დას. ფრანკთა მეფის ვასალი და თავისი ჯარით უნდა დაეცვა ფრანკთა მიწები. ასე დაარსდა **ნორმანდიის მძლავრი საჰერცოგო და დინასტია**, რომლის წარმომადგენელი შემდგომში ინგლისში გამეფდება (როლოს პირველი ცოლისგან გაჩენილი შვილისგან).

წმ. ბიზანტიის იმპერატორი ბასილი II; ბაგრატ III და საქართველოს გაერთიანება

ბასილი II

963 წლის 15 მარტს, იმპერატორი რომანოზ II მოულოდნელად დაიღუპა 26 წლის ასაკში. რომანოზმა სიკვდილამდე ადრე თანა-იმპერატორებად აკურთხა თავისი ვაჟები **ბასილ II** და კონსტანტინე VIII, რომლებიც ამ დროისთვის 5 და 3 წლისანი იყვნენ, თუმცა მათ ძალაუფლების ხელში ასაღებად 20 წელზე მეტ ხანს მოუწიათ ლოდინი.

მაშინ ტახტზე ასვლას შეეცადა **ბარდა სკლიაროსი**, რომელიც ქვეყნის ფაქტობრივმა რეგენტმა ბასილ ლაკაპინმა 975 წელს მთავარსარდლის თანამდებობიდან ხანზიტიისა და ხალიდიატის ოლქების მმართველად დააქვეითა. ბარდა სკლიაროსი შინ დაბრუნდა და

აჯანყება დაიწყო. თანდათან მცირე აზიის დიდი ნაწილი მის ხელთ აღმოჩნდა. ასეთ ვითარებაში 978 წელს ბასილი ლაკაპინმა მის სარდალს **ბარდა ფოკას**, სკლიაროსის წინააღმდეგ ბრძოლა დაავალა. ამ მიზნით ფოკა მშობლიურ კაპადოკიაში დაბრუნდა და თავის ჯარის შეკრების პარალელურად ურჩია იმპერატორ ბასილის დედას, **თეოფანას**, დახმარების მიზნით **დავით ბაგრატიონისათვის** მიემართა. დავითთან შუამდგომლობა ათონის მონასტერში ბერად შემდგარ თორნიკე ერისთავს სთხოვეს, რომელიც ადრე ტაოელი ერისთავი იყო. თორნიკე უარს ამბობდა საერო საქმეში გარევაზე, მაგრამ ბიზანტიის ხელისუფლების რისხვის შიშით თორნიკე დაითანხმეს. თორნიკე ეახლა იმპერატორებს კონსტანტინოპოლში და მას ვედრების წიგნი გაატანეს დავით ბაგრატიონთან.

დავითმა ბარდა სკლიაროსის წინააღმდეგ ბრძოლაში დახმარებისათვის იმპერიას გარკვეული მოთხოვნები წაუყენა. ბიზანტიის იმპერიამ აღუთქვა დავითს გარკვეული ტერიტორიული დათმობანი, კერძოდ, „ზემონი ქვეყანანი“. „ზემონი ქვეყანანი“ მოიცავდა არზრუმის ანუ კარინის ოლქს, სამხრეთ ბასიანს, ჩორამაირის თემს მდინარე ჭოროხის სათავეებთან, ციხე სევუკს მდინარე არაქსის სათავეებთან, ჰაქსისა და აპაჰუნის პროვინციებს აღმოსავლეთ ევფრატის ზემო ხეობაში. ეს პროვინციები ბიზანტიამ დავითს აღუთქვა, „რათა თავისა სიცოცხლესა ჰქონდეს“.

დავით ბაგრატიონმა თორნიკესა და ჯოჯიკის სარდლობით გაგზავნა 12 000 ცხენოსანი რაზმი. რომელიც შეიჭრა ბარდა სკლიაროსის მიერ დაკავებულ მიწაწყალზე, დიდი დახმარება აღმოუჩინა უკვე რამდენჯერმე დამარცხებულ და დაფანტულ საიმპერიო ჯარებს და გადამწყვეტი როლი შეასრულა სკლიაროსის საბოლოო დამარცხების საქმეში. იმპერატორმა ბასილ II-მ შეინარჩუნა ტახტი და იმპერიაც სკლიაროსის მიერ საიმპერიო ტახტის ხელში ჩაგდებას გადარჩა.

985 წელს ბასილ II-მ მოახერხა სეხნია ბასილ ლაკაპინის დამხობა, ერთპიროვნული იმპერატორობა დაიწყო და ბულგარეთის დასაპყრობად წამოიწყო ომი. 986 წლის აგვისტოში ბიზანტიელებმა სასტიკი მარცხი განიცადეს ტრაიანეს ჭიშკართან. მაშინ სკლიაროსი ხალიფამ გაათავისუფლა და შინ გაისტუმრა. მანაც ჯარის შეკრება დაიწყო. იმპერატორმა მის წინააღმდეგ ძველებურად ბარდა ფოკა გააგზავნა, რომელმაც 987 წელს ასევე აჯანყება გამოაცხადა. ფოკა ჯერ შეუთანხმდა სკლიაროსს, თუმცა შემდეგ მოტყუებით დაატყვევა.

ბასილმა 30 წლიანი ომი ბულგარელების წინააღმდეგ წარმატებით დაასრულა. 1014 წლის 29 ივლისს ბელასიცას ქედთან, ქალაქ კლეიდონთან გამართულ ბრძოლაში ბასილიმ ბულგართა მეფე სამუილის ლაშქარი გაანადგურა. 15 ათასი ბულგარელი ტყვე დააბრმავეს, ყოველ მესამეს კი ცალი თვალი დაუტოვეს და ისე გაგზავნეს შინ. ამის დანახვაზე სამუილს გული გაუსკდა. შემდგომ 4 წელში ბიზანტიელებმა მთელი ბულგარეთი დაიპყრეს, შემდეგ კი ბალკანეთზე სვლა განაგრძეს და ხორვატები და სერბები თავიანთ მოხარკედ აქციეს. ბასილი წარმატებულ პოლიტიკას აწარმოებდა არაბებთან, იტალიაში და კავკასიის ქვეყნებთან. იგი ისტორიაში „**ბულგართმმუსვრელის**“ სახელით შევიდა.

ბაგრატ III და საქართველოს გაერთიანება

975 წელს აფხაზეთის სამეფოს ტახტზე ავიდა უსინათლო და უშვილო **თეოდოს III-მ** (975-980) მწუხარე, რომლის მემკვიდრედ მისი დისშვილი, „ქართველთა სამეფოს“ ტახტის

მემკვიდრე **ბაგრატ ბაგრატიონი** ითვლებოდა.

X ს-ში 3 ნაწილად დაიშალა „ქართველთა სამეფო“: მას კლარჯეთის მხარე და იმიერ ტაო გამოეყო, რომელთაც ასევე ბაგრატიონები მართავდნენ. კლარჯეთის ცენტრი არტანუჯი დარჩა, ქართველთა სამეფოს ცენტრები ბანა და ფანასკერტი იყო, ხოლო იმიერ ტაოს ცენტრი ოლთისი. იმიერ ტაოს ამ დროს უშვილო **დავით III ბაგრატიონი** მართავდა, რომელმაც შვილად და მემკვიდრედ ზემოაღნიშნული ბაგრატ ბაგრატიონი გამოაცხადა.

უსინათლო თეოდოს III-ს (975-980) გამეფებამ აფხაზეთის სამეფოში არეულობა გამოიწვია. ამით ისარგებლეს კახელებმა და ქართლის ციხეების მიტაცება იწყეს. სიტუაციის მოსაგვარებლად ქართლის ერისთავი იოანე მარუშისძე დაუკავშირდა დავით III ბაგრატიონს და შესთავაზა: „მოდით ქართლში ჯარით, ან თვით დაიჭირე, ან ბაგრატს უბოძეო“. დავითი დათანხმდა. **975 წ. დავით III-მ უფლისციხეში ქართლის განმგებლობა ბაგრატს გადასცა**, ხოლო იქ შეკრებილ ქართლის დიდაზნაურებს მიმართა: „ეს არის მკვიდრი ტაოსი, ქართლის და აფხაზეთის, შვილი და გაზრდილი ჩემი, და მე ვარ მოურავი ამისი და თანაშემწე; ამას დაემორჩილეთ ყოველნი“.

978 წელს 18 წლის ბაგრატ იოანე მარუშისძემ ქუთაისში დას. საქართველოს ერისთავების მონაწილეობით აფხაზეთის მეფედ აკურთხა.

1001 წელს დავით III კურაპალატი საეჭვო ვითარებაში გარდაიცვალა. მაშინ ტაოში ბასილი II, გურგენი და ბაგრატ შეიკრიბნენ, ბასილმა იმიერ ტაო ბიზანტიას შეუერთდა, ხოლო „დასამშვიდებლად“ **ბაგრატ III-ს „კურაპალატობა“ უბოძა**, ხოლო გურგენს **მაგისტროსობა**.

994 წელს ბაგრატ II რეგენი გარდაიცვალა და „ქართველთა მეფე“ ბაგრატ III-ის მამა გურგენ II ბაგრატიონი გახდა. **1008 წელს გურგენი გარდაიცვალა და ბაგრატმა „ქართველთა სამეფო“ შეიერთა და „ქართველთა მეფის“ წოდებაც მიიმატა**.

1010 წელს კახეთის უკანასკნელი ქორეპისკოპოსი დავითი გარდაიცვალა და მისი ვაჟი კვირიკე III კახეთ-ჰერეთის მეფე გახდა. **ბაგრატ III-მ გაილაშქრა, კახეთ-ჰერეთი იძულებით შემოიერთა, კვირიკე III შეიპყრეს და ქუთაისში წამოიყვანეს ტყვედ**. გაერთიანებული საქართველოს პირველი მეფე ბაგრატ III გახდა.

1014 წლის 7 მაისს, პარასკევს, მეფე ფანასკერტის სასახლეში გარდაიცვალა. ერისთავთ-ერისთავმა ზვიად მარუშისძემ იგი ბედიის საყდარში დედის გვერდით დაკრძალა. საქართველოს ტახტზე მეფის უფროსი ვაჟი, **16 წლის გიორგი I ავიდა**.

წმ. გიორგი I და ბაგრატ IV; დაპირისპირება ბიზანტიასთან

გიორგი I-ის გამეფებისთანავე ამბოხდნენ კახეთ-ჰერეთის დიდაზნაურები, შეიპყრეს ბაგრატის მიერ იქ დანიშნული ერისთავები და აიძულეს ჭაბუკი მეფე, გაეთავისუფლებინა კვირიკე III (1009-10; 1014-1037; ალავერდის ამგები). კახეთ-ჰერეთი ისევ ჩამოშორდა ერთიან საქართველოს. გიორგი I-მა გადაწყვიტა ეს საქმე გადაედო და მანამდე დავით III კურაპალატის ყოფილი სამფლობელოები დაებრუნებინა ბიზანტიისგან, რადგან ახლა ბასილი II-ს ომი ჰქონდა ბულგარელებთან და აღმოსავლეთის საკითხებისთვის არ ეცალა. ამრიგად გიორგიმ სწორად შეარჩია დრო და იმიერ ტაოს ციხეები დაიკავა.

1019 წელს ბულგარეთში ომის წარმატებით დასრულების შემდეგ ბასილი II-მ

აღმოსავლური პოლიტიკისათვის მოიცალა და გიორგი I-ს პასუხი მოსთხოვა მითვისებული ციხეები დაეცალა. გიორგიმ უარი თქვა. მაშინ ბასილმა ჯერ ეგვიპტესთან მოაგვარა საქმე უსისხლოდ, შემდეგ კი მოულოდნელად შემოიჭრა ტაოში. გიორგიმ მოკავშირეების შეკრება ვერ მოასწრო. **ბრძოლა 1021 წელს მოხდა სოფ. შირიმნის მიდამოებში.** ორივე მხარემ დიდი დანაკლისი განიცადა, თუმცა ქართველები დამარცხდნენ. გიორგი I იძულებული გახდა, უკან დაეხია და საქართველოს სიღრმეში გამაგრებულიყო. ბასილი II-მ სასტიკად მოაოხრა სამხრეთი საქართველო და გამოსაზამთრებლად ტრაპიზონში დაბანაკდა. ომი მომდევნო წელსაც გაგრძელდა. ქართველები ისევ დამარცხდნენ (**სვინდაქსთან**) და გიორგი I იძულებული გახდა ბიზანტიას დაზავებოდა უმძიმესი პირობებით. **1023 წლის ზავით საქართველო უარს ამბობდა დავით კურაპალატის ყველა სამფლობელოზე და 3 წლით კონსტანტინოპოლში მძევლად ტახტის მცირეწლოვან მემკვიდრეს ბაგრატ უფლისწულს აგზავნიდა.**

გიორგი I გარდაცვალების შემდეგ ტახტზე ცხრა წლის ბაგრატ IV (1027-1072) ავიდა. მეფის მცირეწლოვნობით ისარგებლა ბასილის ძმა **კონსტანტინე VIII-მ** (1025-1028) და ტაოელი ფეოდალების გადაბირება დაიწყო, რომელთაც თავიანთი ციხეები ბიზანტიელებს გადასცეს. ამ მოვლენას უშუალოდ მოჰყვა იმპერიის ჯარების საქართველოში შემოჭრა. ბიზანტიელებმა მოარბიეს ჯავახეთი, თრიალეთი და შავშეთ-კლარჯეთი.

1028 წელს ახალმა იმპერატორმა რომანოზ III-მ საქართველოსთან დაზავება გადაწყვიტა. კონსტანტინოპოლში ჩავიდნენ **მელქისედეკ კათალიკოსი და მარიამ დედოფალი.** ზავის თანახმად, იმპერატორმა **ბაგრატ IV-ს კურაპალატის ტიტული უბოძა და ცოლად თავისი ძმისშვილი ელენე შერთო.** მაგრამ ვერც ამ დინასტიურმა ქორწინებამ მოაწესრიგა საბოლოოდ ორ ქვეყანას შორის ურთიერთობა. ელენე დედოფალი მალე გარდაიცვალა, ამას მოჰყვა ბიზანტიური გარნიზონების ჩადგომა ანაკოფიის ციხეში, ნადედოფლარ **ალდეს** ხელშეწყობით (გიორგი I-ის ოსი ცოლი). საქართველო-ბიზანტიის ურთიერთობაში დამაბულობა შენარჩუნდა.

1032 წელს კლდეკარის ერისთავმა **ლიპარიტ ბაღვაშმა** მოტყუებით შეიპყრო თბილისის ამირა და მეფეს გადასცა. მეფემ ერთი ხანი პატიმრობის შემდეგ გაათავისუფლა ამირა და თბილისში დააბრუნა. მოგვიანებით ბაგრატმა თბილისს ალყა შემოარტყა ლიპარიტის და კახეთ-ჰერეთის ჯარების დახმარებით. ორწლიანი ალყის შემდეგ, როდესაც თბილისი დაცემის პირას იყო და ამირა გაქცევას აპირებდა, ბაგრატმა არაფერი უთხრა ლიპარიტსა და კახეთ-ჰერეთის მეფეს ისე მიატოვა თბილისი, შემდეგ კი კახეთ-ჰერეთის დასაპყრობად წამოიწყო ომი.

XI საუკუნის 40-იან წლებში აქტიურად ჩაერია საქართველოსა და სომხეთის საშინაო საქმეებში **კონსტანტინე IX მონომახი** (1042-1055). ამ დროს იმპერატორის მხარდაჭერით მეფე ბაგრატ IV-ის წინააღმდეგ აჯანყდა **კლდეკარის ერისთავ ლიპარიტ IV ბაღვაში,** რომელმაც საქართველოს ტახტზე მეფის ნახევარძმის, **დემეტრეს** აყვანა მოინდომა.

მაშინ ბაგრატმა ლიპარიტისა და მისი მოკავშირეების წინააღმდეგ ომი წამოიწყო, თუმცა **1047 წელს სასირეთთან და არყის ციხესთან გამართულ ბრძოლებში დამარცხდა** და დასავლეთ საქართველოს გარდა ყველაფერი დაკარგა.

1048 წელს სელჩუკებისა და ბიზანტიელების ბრძოლაში ლიპარიტი ტყვედ ჩავარდა და

თითქმის 3 წელი სულთან თოდრულის კარზე საპატიო ტყვეობაში გაატარა, თუმცა როცა გამოუშვეს ის კვლავ საქართველოს დიდი ნაწილის ბატონი გახდა. ქვეყნისათვის ამ მეტად კრიტიკულ ვითარებაში ბაგრატ IV-მ მიიღო გადაწყვეტილება, **ბიზანტიაში ჩასულიყო და იმპერატორ მონომახთან გაემართა მოლაპარაკება. 1052 წელს ბაგრატი მდინარე ფაზისის გზით გაემართა და ჩავიდა ტრაპეზუნტში. იქიდან მაცნეები გაუგზავნა იმპერატორს და აუწყა, რომ სურს სამეფო ქალაქში ჩასვლა და მასთან შეხვედრა. როდესაც მან ეს ნებართვა მიიღო, ჩავიდა ბიზანტიონში. იმპერატორს რომ შეხვდა, ითხოვა მისი შუამავლობა მათი (ბაგრატის და ლიპარიტის) შერიგებისთვის. მართლაც ასე მოხდა; იმათ ერთმანეთში ზავი შეკრეს იმ პირობით, რომ ბაგრატი იქნება ბატონი და მთავარი მთელი ქართლისა და აფხაზეთისა, ხოლო ლიპარიტი – ერთი ნაწილის, მესხეთის, მთავარი იქნება სიკვდილამდე, ხოლო ბაგრატს ცნობს ბატონად და მეფედ“.**

ამის მიუხედავად, საქართველოს მეფე 3 წელი დატოვეს ბიზანტიაში და როცა დაბრუნდა (1055 წ.) ლიპარიტი კვლავ ბატონობდა ქართლსა და მესხეთზე. ლიპარიტმა ბაგრატის კონსტანტინეპოლში ყოფნისას მამის მიერ მეფედ ნაკურთხი უფლისწული გიორგი ხელახლა აკურთხა მეფედ, ხოლო საკუთარი თავი მის აღმზრდელად გამოაცხადა. ლიპარიტი იმდენად გადიდკაცებულიყო, რომ სამეფო მამულებში ნებივრობას მცველი რაზმის გარეშე ბედავდა. ამით ისარგებლა მეფის ერთგულმა მესხმა აზნაურმა სულა კალმახელმა და ლიპარიტი და მისი ძე ივანე შეიპყრო და მეფეს მიჰგვარა. მეფემ ლიპარიტი იძულებით ბერად აღკვეცა და საქართველოდან გააძევა, მაგრამ მისი ძე ივანე დაინდო, ჩამოართვა მხოლოდ კლდეკარის ერისთავობა, საგვარეულო მამულები კი შეუნარჩუნა და სპასალარადაც დანიშნა. მაშინ მეფე ბაგრატ IV გაძლიერდა და წარმატებით ილაშქრა კახეთ-ჰერეთში, რომლის საბოლოო შემოერთება ჰქონდა განზრახული, მაგრამ ეს განზრახვა თურქ-სელჩუკების შემოსევებმა ჩაშალა.

§39. თურქ-სელჩუკების სასულთნოს ჩამოყალიბება და დაპყრობები

ცენტრალური აზიის სტეპებში მრავალრიცხოვანი თურქული ტომები ცხოვრობდნენ. მათგან ერთ-ერთი – **ოღუზ ტომთა კავშირი, კასპიისა და არალის ზღვებს შორის მომთაბარეობდა** და ძირითადად მომთაბარე მესაქონლეობას მისდევდა. სამოვრები საერთო იყო, თუმცა საქონელი ცალკეულ ოჯახებს ეკუთვნოდა. ამან გამოიწვია მომთაბარული არისტოკრატიის გამოყოფა.

X საუკუნის ბოლოს ოღუზი თურქების ერთ-ერთი ტომის ბელადმა - სელჩუკმა - ტომი ცალკე გამოყო და ისლამი მიიღო. ამ ტომს სელჩუკები უწოდეს. მათ მშობლიური ველები დატოვეს და დიდი სამოვრების დაკავების საბაზით დაპყრობები დაიწყეს.

სელჩუკის მემკვიდრეები მისი შვილიშვილები იყვნენ – **თოდრულ ბეგი და ჩადრი ბეგი. მაშინ თოდრულ ბეგი (1038-1063) სელჩუკთა დიდ სულთანად ეკურთხა. ასე დაარსდა სელჩუკების სახელმწიფო. 1040 წელს გადამწყვეტ ბრძოლაში დენდანაკანთან სელჩუკებმა ღაზნევიანები დაამარცხეს და თანდათან გააძევეს აღმ. ირანიდან.**

1051 წელს სელჩუკებმა აიღეს ისპაჰანი, რომელიც მათი დედაქალაქი გახდა 1118 წლამდე. 1055 წლის ბოლოს თოდრულ-ბეგი ბაღდადში შევიდა და ხალიფას დაუდასტურა

მუსლიმთა სულიერი ლიდერობა. საპასუხოდ ხალიფამ მას თავზე ორრქიანი გვირგვინი დაადგა. ეს სიმბოლურად აღმოსავლეთისა და დასავლეთის მზრძანებელს აღნიშნავდა.

სელჩუკთა მხედრობას, ისევე, როგორც ყველა აღმოსავლურ კავალერიას, მანევრირებისთვის დიდი სივრცე სჭირდებოდა. ისინი შეტევას ერთდროულად რამდენიმე მიმართულებით იწყებდნენ. თურქ-სელჩუკები ხშირად იყენებდნენ პარტიზანული ბრძოლის მეთოდებსაც – ჯგუფ-ჯგუფად ესხმოდნენ თავს მტრის ბანაკს, ანადგურებდნენ ნათესებს, შენობა-ნაგებობებს, აბინძურებდნენ ჭებს, რითაც დიდ ზიანს აყენებდნენ მოწინააღმდეგეს.

თოღრულ-ბეგის სულთნობის პერიოდში თურქ-სელჩუკები ბიზანტიის საზღვრებს მიუახლოვდნენ, **ალფ-არსლანის (1063-1072)** დროს კი ბიზანტიის მცირეაზიულ სამფლობელოებს შეესივნენ და მარცვა დაიწყეს. მაშინ იმპერატორი **რომანოზ IV დიოგენე (1068-1071)** თავად წაუძღვა ჯარებს თურქთა შემოსევების აღსაკვეთად და თავიდან წარმატებასაც მიაღწია.

1071 წლის 19 აგვისტოს ქ. მანასკერტთან ბიზანტიელებსა და სელჩუკებს შორის გადამწყვეტი ბრძოლა გაიმართა. ალფ-არსლანმა ბიზანტიელები დაამარცხა და იმპერატორი რომანოზი ტყვედ ჩაიგდო. მოგვიანებით სულთანი დიდი საფასურისა და ხარკის კისრების სანაცვლოდ გაათავისუფლეს, თუმცა თანამმართველმა, გერმა და წინა იმპერატორის ვაჟმა **მიხეილ VII დუკამ** ტახტისთვის ბრძოლა აუტეხა, ღალატით შეიპყრო და თვალები დათხარა. რამდენიმე დღის შემდეგ რომანოზ დიოგენე გარდაიცვალა.

მიხეილმა თავიდან არ მიიღო თურქთა ზავი, თუმცა სელჩუკების შეჩერება ვერ ხერხდებოდა. **1074 წელს ზავი დაიდო**, რომლითაც ბიზანტიამ დათმო აღმოსავლური პროვინციები, მაგრამ თურქები კვალ განაგრძობდნენ სვლას მცირე აზიაში და თანდათან მთელი ნახევარკუნძული დაიპყრეს. **ასე დაარსდა 1077 წელს ე.წ. რუმის სასულთნო.**

სელჩუკთა სახელმწიფომ ძლიერების ზენიტს ალფ-არსლანის ვაჟის **მალიქ შაჰის** სულთნობისას მიაღწია, რაც არსებითად მისი პირველი ვეზირის, ირანელი **ნიზამ ალ მულქის** დამსახურება იყო. დაიხვეწა მმართველობითი სისტემა და ქვეყნის საზღვრებმა დასავლეთით ეგეოსისა და ხმელთაშუა ზღვებს მიაღწია. ალფ-არსლანისა და მალიქ შაჰის დროს ნიზამ ალ მულქი გახდა სელჩუკთა სახელმწიფოს საგარეო და საშინაო პოლიტიკის სულისჩამდგმელი. მას მიეწერება პოლიტიკური ტრაქტატი **„სიასეთ-ნამე“ ანუ „წიგნი პოლიტიკის შესახებ“**, სადაც ჩამოყალიბებულია სახელმწიფოს მართვის პრინციპები.

ნიზამ ალ-მულქის ინიციატივით გატარდა სამხედრო რეფორმა. შეიქმნა სულთნის პირადი 5000-კაციანი მუდმივი გვარდია, რომელიც მოგვიანებით 10000 კაცამდე გაზარდეს. მის მებრძოლებს სანაცვლოდ მიწები გადაეცათ.

1092 წლის შემოდგომაზე ნიზამ-ალმ მულქი ისმაილიტების (მულიდების) სექტის წარმომადგენელმა მოკლა. მალევე მოკვდა საეჭვო ვითარებაში სულთანი მალიქ შაჰიც.

მალიქ-შაჰის გარდაცვალების შემდეგ მისმა შვილებმა ტახტისა და სამფლობელოებისათვის შინაომები გაჩაღეს. **1118 წელს სელჩუკთა სახელმწიფო მისმა შვილებმა გაინაწილეს.** ამრიგად დიდ სელჩუკების იმპერიამ არსებობა შეწყვიტა.

§40. თურქ-სელჩუკები და საქართველო

თურქ-სელჩუკები კავკასიას 1040-იანი წლებიდან ესეოდნენ და ძირითადად ბიზანტიის

სომხურ სამფლობელოებს აწიოკებდნენ. ალფ-არსლანის დროს სელჩუკების ორგანიზებული ლაშქრობები დაიწყო, რომლის მიზანი ერთის მხრივ ახალი მხარეების დაზვერა, მეორეს მხრივ კი იქაურ მმართველთა დახარკვა იყო. **ალფ-არსლანმა საქართველოში ორჯერ ილაშქრა.**

პირველად 1064 წელს იგი თრიალეთის გზით შავშეთ-კლარჯეთსა და ტაოს შეესია. ტაოდან მომავალი ბაგრატ IV მტერს გზად შეეჩეხა და ძლივს გაასწრო ქართლისკენ. თურქებმა ბოლოს ჯავახეთი დაარბიეს, ახალქალაქი გადაწვეს და წავიდნენ.

გზად სულთანმა ქალაქი ანისი აიღო და ბიზანტიელები იქედან გააძევა. ალფ-არსლანმა სომეხ ტყვეებს თავები დააჭრა, სისხლით აუზი გაავსო და მასში იბანავა. ბოლოს ანისის მხარე განძის ამირა აბულ-ასვარს დაუტოვა, რომელსაც ირგვლივ მხარეებში სელჩუკების პოზიციები უნდა დაეცვა. აბულ-ასვარმა საქართველოზეც კი გამოილაშქრა. საპასუხოდ ბაგრატმა ოსებისა და კახეთ-ჰერეთის ძალები შემოიერთა და არანის მხარეს შეუსია. ააოხრეს შამქორის, განძისა და ბარდავის ირგვლივ მდებარე დასახლებები.

რადგან ბაგრატი სულთნის მოკავშირის აწიოკებასაც კი ბედავდა, **1068 წლის ნოემბერში ალფ-არსლანი საქართველოს მეორედ შემოესია: ჯერ კახეთ-ჰერეთს მიადგა, რომლის მეფე თბილისის ამირასთან ერთად სულთან შეუერთდნენ და ქართლში შემოუძღვნენ. მტერი 6 კვირა დარჩა და მოაოხრა ქართლი არგვეთამდე, სვერის ციხემდე. შემდეგ ძალიან აცივდა და წავიდა. წასვლის წინ კი თბილისი და ქვემო ქართლის ციხეები განძის ამირა ფადლონს დაუტოვა.**

1072 წელს ბაგრატი ისე გარდაიცვალა, რომ ხარკი არ უკისრებია. ტახტზე გიორგი II (1072-1089) ავიდა, რომელსაც მართველობის დაწყება მძიმედ მოუწია. 1075 წელს საქართველოზე სალაშქროდ მალიქ შაჰმა თავისი სარდალი სარანგი გამოაგზავნა, რომელიც მეფე გიორგიმ ფარცხისთან ბრძოლაში დაამარცხა.

1079 წ. სელჩუკთა ჯარმა ქალაქი ყარსი აიღო, საქართველოში შემოიჭრა და ყველის ციხესთან მდგომ მეფეს თავს დაესხა. გიორგი მეფემ ძლივს გაასწრო სიკვდილს. ეს მხოლოდ დასაწყისი იყო.

ისინი მოეფინნენ კალიბივით მთელ ქვეყანას. ივანობის დღეს (24 ივნისი) შავშეთი, აჭარა, სამცხე, ქართლი, არგვეთი, სამოქალაქო და ჭყონდიდი აივსო თურქებით. მოისრა და ტყვედ იქმნა ამ მხარეების მრავალი მკვიდრი. ამავე ხანებში, ერთ დღეს დაწვეს ქუთათისი, არტანუჯი და კლარჯეთის უდაბნოები. დაჰყვეს ამ მხარეებში თურქებმა ვიდრე თოვლის მოსვლამდე, მოჰამეს ქვეყანა და ამოწყვიტეს, თუ სადღაც ვინმე დარჩენილიყო ტყეთა, კლდეთა, ქვაბთა და ხვრელთა. **ეს იყო პირველი და დიდი თურქობა; როდესაც ქორონიკონი იყო სამასი (1080 წ.).** ხოლო თუ ვინმე მთიულეთს ან სიმაგრეთა სადმე ვინმე დარჩა კაცი, ზამთრისა სიფიცხით, უსახლობით და შიმშილით ეგენიც მოისრა.

მეფემ მათ წინააღმდეგ ბრძოლა შეუძღვებლად ჩათვალა და გიორგი II-მ **1083 წელს თავი დამარცხებულად ცნო.** იგი ეახლა სულთან მალიქ-შაჰს, მორჩილება გამოუცხადა და ყოველწლიურად ხარკის საფასურად ზავი და მშვიდობა ითხოვა. საპასუხოდ მეფეს სულთანმა ქართლ-კახეთი აჩუქა და მის დასამორჩილებლად ჯარიც გამოაყოლა. გიორგი კახეთ-ჰერეთში შეიჭრა, თუმცა შემდეგ გადაიფიქრა, სელჩუკთა ჯარი მიატოვა და ქუთაისში დაბრუნდა, აჯამეთში ნადირობის სეზონი დაიწყო. ამით ისარგებლა კახთა და ჰერეთა მეფე **ალსართანმა**, წავიდა მალიქ-შაჰს წინაშე, დატოვა ქრისტიანობა და მიიღო

ხელმეორედ ისლამი, და ასე დაიმტკიცა სულთანისაგან კახეთი და ჰერეთი. ამიერიდან სელჩუკთა ჯარი აღარ ესეოდა საქართველოს, მაგრამ თურქმანთა ურდოები მაინც მოდიოდნენ და საქართველოს ქალაქებსა და სოფლებს მაინც აწიოკებდნენ. მძიმე ხარკი კი წელში ტეხდა ისედაც გაუბედურებულ მოსახლეობას.

საქართველოს ისედაც გართულებულ მდგომარეობას ზედ დაერთო 1088 წელს დაწყებული სტიქიური უბედურება – მიწისძვრა, რომელმაც მთელი ქვეყანა დააქცია. მაშინ გიორგიმ ჩათვალა, რომ ქვეყნის მართვა აღარ ძალუბდა და 1089 წელს მართველობა თავის 16 წლის ვაჟს, დავით IV-ს გადააბარა.